

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

DE

B. P. HASDEU.

PATRU FĂSCIORE, FIE-CARE DE CÂTE DECE COLLE CELLŪ PUȚINU, APPARĚNDU DIN
PATRU LUNE IN PATRU LUNE, FORMEZĂ UNŪ VOLUMŪ.

PENTRU PRENUMERANTI.

PREȚULU UNUI VOLUMU DIN 4 FĂSCIORE 20 LEI NOUI; PENTRU DISTRICTE 24 LEI NOUI.

VOLUMULŪ II. FĂSCIORA I.

Coprinde : § 1. Provedința în istoriă. — § 2. Wallace și Darwin. — § 3. Gințile allese și liberul arbitriū. — § 4. Cultura prin acclimatare. — § 5. UnŪ alfabetŪ mongoloidŪ în Dacia. — § 6. AlfabetulŪ dacicŪ allŪ lui DekeneŪ. — § 7. Diferința între originea unei națiunii și originea culturēi naționale. — § 8. Tzundra și zehga. — § 9. Epoca de bronzŪ si FenicianiŪ. — § 10. Genealogia filologică a sulitei de bronzŪ. — § 11. CocŪoba, argea, sŪmcea. — § 12. Genealogia sabiei la Daci. — § 13. Selecțiunea naturală în originea urbilorŪ. — § 14. Statistica ruinelorŪ în Muntenia. — § 15. Dacia sub PtolomeŪ. — § 16. Ce însemna „dava” la Traci. — § 17. Viueța de codru. — § 18. Poesia frunței verđi. — Mai multe chŪrți și stampe.

Alexandra Colorian

BUCURESCI

TYPOGRAPHIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPSCANI, No. 3.

M.D.CCC LXXIV.

B. P. HASDEŪ

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

PAMENTULU

TERREI-ROMANESCI

VOLUMU II

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI. — ORIGINILE URBANE. — SINTESEA.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPSCANI, No. 3.

1875

Volumul de față completează și încheie istoria critică teritorială a Țerei-Romănesci în hotarele'î din secolul XIV, adecă dela vallea Almașului în Temeșiana pênă la gurile Dunării în Bugiacu.

Ellu approfondéază cestiunea foarte complicată a reacțiunii omului contra naturei, desfășorâ obscurele origini alle cellorâ mai vechi stabilimente urbane în Dacia și resumă printr'o ochire sintetică tôte rezultatele analizei.

Acei ce posedă volumul I numai în prima edițiune, împărțită peste totu în trei lungi paragrafurî de câte dece și cincî-spre-deci côle de tiparu, voru fi surprinși din capulu loculu de a găssi aci o altu-feliu de divisiune, anume în „Studie” subdivise la rîndulu loru fie-care în mai multe scurte §§-furi, ceia-ce permite autorulu a specialisa puncturile în desbattere prin câte o rubrică separată și agiută în același timp pe lectoru de a pute fără obosélă să'si concentreze atențiunea.

Suntemu datorî a preveni că acéstă împărțire, mai sistematică și mai commodă, s'a introdusu de asemenea în a doua edițiune a volumulu I, reveđută, foarte adausă și gata a eși de sub presă în momentul cându scrimu aceste șiruri.

Unu altu motivu de surprindere pentru cititorî va fi de a vedé după prefață o dedicațiune „luî Herbert Spencer”.

Mulți dintre noi voru fi cunnoscîndu pe ilustrulu autoru allu numeroselorâ captu-d'opere: *The classification of the sciences*, *Social statics*, *The principles of biology*, *The principles of psychology*, *First principles* etc.; puțini înse voru fi dispuși a afla vre-unu felitu de legămîntu între tôte acestea și între *Istoria critică a Românilorâ*.

Datorimû și aci unu cuvîntu de explicațiune.

Scriîndu cu multă simpatia despre volumul I și primele côle alle volumulu II, trei dintre cei mai distinși professori din tînera nîstră generațiune au emisû în publicitate trei diverse opiniu assupra tendinței filosofice a acesteî opere: d. St. Mihailescu ne-a făcutu „spiritualistû”, d. Dr. D. Laurianu—„discipolu allu luî Wallace”, d. Angelu Demetrescu—„elevu allu luî Vico”.

Convicțiunea nîstră despre o supra-direcțiune providențială nî-a attrasû celle anteie doue epite; modulû în care amû limpeđitu mîtica personalitate a luî „Negruvodă” nî-a meritatu pe cellu allu treilea; cu același dreptu înse, decă aru fi să se yea numai cutare séu cutare passagiu isolatu din intréga carte, alți aru pute să ne approve séu să ne desapprove de a fi „comptistû”, „moleschottistû”, „darwinistû”, „schopenhaueristû” séu cine mai scie ce.

Credemû consultu a protesta.

Scrierea noastră se bazează pe patru specii de fontâne, fără care este imposibil să fi cine-va istoric în secolul XIX: testurile, știința naturală, filologia și economia politică.

La armonisarea acestor patru specii de fontâne trebuie negreșit să președă o „filosofie”, adică un complex de verități mai generale decât orice veritate de fapt:

Astfelii alii mei sufletii lua miș veșminte,
 Lua miș de forme la orice minutii,
 Cândii lovi aușu'mii aceste cuvinte:
 „Viitorulii este săpatii în trecutii;
 „Alle omenirii legii sunt neschimbate,
 „Ș'omenii adesea sunt ca nesce florii
 „Alle cărorii frunșe cadii, fiindii uscate,
 „Dării resarții mai giune la vėrsatii de dorii. . .

(G. Crețenu)

Filosofia noastră nu se restringe totuși nici în teoria unilaterală a lui Vico, nici în vederile epizodice ale lui Wallace, nici în pura metafizică a lui Kant, nici în orice altă combinație extremă sau necompletă.

Ne-amu ținutii și ne vomii ține cu stăruinșă de metoda experimentală, admittendii ca unica basă de discussiune realitatea și numai realitatea; în această realitate înse, mai pe susii de lucrurile cele pipăite cu degetulii, se manifestă „o forșă conducătoare omnipresinte inexperimentabilă”, pe care omulii nu' este datii s'o cunnosșcă, dării pe care ellii nu pôte a n'o recunnosșce.

Acella ce a reușitii cellii așteitii a împăca în filosofii pe o calle știinșifică sfera cunnoscutulii cu sfera necunnoscutulii recunnoscibilii, este Herbert Spencer.

Cândii istoriculii agiunge cu scrutinii pēnē la ultimele marginii alle cunnoscutulii —și pēnē acollo, după chipulii nostru de a înșellege istoria, este datorii să agiungă—pôte ellii ore să nu se clocnēșcă de immensulii elementii allii necunnoscutulii recunnoscibilii?

„Fie-care cugetare—dice Herbert Spencer—implică o sistemă înșregă de cugetării și încetēșă de a essiste cândii o trunchiază cine-va de correlativele sēlle: după cumii „noi nu putemii despărșii unii singurii organii de restulii corpulii viii și a'lii studia ca și „cândii arii avē o viuēșă nedependinte, totii așa nu se pôte separa și a se cerceta a-„parte una singură dintr'unii organismii de cugetării”.

Realitatea nu este nici o dată A, ci totii-da-una $A+x$.

Acestii $A+x$ formēșă unii „organismii de cugetării” suppusii privirilorii istoriculii.

A nu recunnosșce pe x arii fi a nu cunnosșce pe A, de oră-ce x limitēșă pe A.

Eccē în ce modii filosofii noastră se apropiă de a lui Herbert Spencer.

Dedicândii acestii volumii maestrulii școlēii positiviste anglese, noi facemii o profesiune de credinșă.

Ea nu pôte a nu fi bine-venită mai cu sēmă astă-șii, cândii „în știinșă la modă—„dună espressionea totii a lui Herbert Spencer—domnesce unii spiritii de irreligiune, „nu înse în știinșă cea adevērată care, în locii de a se opri pe suprafașă, străbatte „adāncimile naturei”.

Incă o vorbă, și amii terminatii.

În volumulii I, încercândii primulii passii pe unii drumii cu totulii noii, a trebuitii să indicāmii dela începutii planulii, ținta și mișul-lócele înșreptinderii.

De astă dată o prefașă lungă arii fi de prisosii.

Deși ambii volumii sunt abia o mică parte dintr'o operă de nesce dimensiunii colossale, pentru a cării deplină realizare nu sperāmii să pôtii agiunge restulii unei viuēșe sdruncinate prin sușferinșă și prin muncă, totușii această mică parte este tocmai

cea mai importantă, fiindu însăși temelia edificiului.

O dată isprăvită, vedeți-o.

Vedeți-o și gîdecați-o.

Demonstrați prin știință acollo unde va fi retăcită știința autorului.

Îndreptați prin bunul simțu ce-a-ce bunul simțu allu autorului va fi putut să nu observe.

Essaminați cu iubirea de adevărū punturile, în cari iubirea de adevărū a autorului nu va fi resbătutū prin tote dificultățile unui nămolū de probleme.

Mai pe scurtū, avemū totū dreptulū de a cere dela criticulū nostru, decă nu aristocrația talentului, ce se numesce geniū și aristocrația cunnoscinței ce se chiamă erudițiune, cellū puținū o dosă burgesă de știință, de bunū simțū și de iubirea de adevărū.

Ori-cuī înse lipsescū radicalmente căte-trelle, ne vomū mărgini a-ī respunde cu Alfredū de Musset în admirabilulū dialogū între Dupont și Durand:

Ah, Dupont! qu'il est doux de tout déprécier;
 Pour un esprit mort-né, convaincu d'impuissance,
 Qu'il est doux d'être un sot et d'en tirer vengeance!
 A quelque vrai succès lorsqu'on vient d'assister,
 Qu'il est doux de rentrer et de se débotter
 Et de dépécer l'homme, et de salir sa gloire,
 Et de pouvoir sur lui vider une écritoire,
 Et d'avoir quelque part un journal inconnu
 Où l'on puisse à plaisir nier ce qu'on a vu...

Cătū despre noi, suntemū grăbiți a merge înainte, apucându-ne fără intervallū de repaosū a clădi pe vastulū fundamentū măcarū unū colțușorū allū zidului: *Istoria critică etnografică a Românilorū*.

După cumū în primii doui volumi, luându dreptū punctū de plecare și de întorcere secolulū XIV, epoca de virilitate a poporului românū, noi amū descompusū și amū recompusū processulū formațiunii nōstre naționale sub acțiunea territorială, totū așa vomū avé a desbatte în următorii doui volumi acella-și processū de formațiune sub raportulū geneticū, ca o resultantă directă seū indirectă a amestecului differitelorū nemuri.

La lucru !

LUI
HERBERT SPENCER,

CREATORULU «PRIMELORU PRINCIPIE»,

CELLUI MAI ADUNCU CUGETATORU ALLU SECOLULUÍ XIX,

DEDICĂ
ACESTŪ ALLŪ DOULEA VOLUMŪ

AUTORULU

STUDIULU IV.

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI

§ 1.

PROVEDINȚA ÎN ISTORIA.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfiește a o pune alături cu *gravitațiunea*. (1)

Două Anglesi, Darwin și Wallace, medităndu unul în Europa și cellălalt în Australia, au ajuns spontanamente la același concluziune, că adevărat fie-care specie animală superioară s'a născut din cea mai apropiată specie inferioară.

Intrăga teorie se desfășură în următorul mod:

1-o. Înmulțirea animalilor în progresiune

geometrică face că o mare parte din ei perie în univarsala luptă pentru esistență, prin lipsă de hrană, prin intemperie sau prin inamicia celor mai forți;

2-o. Copiii sémene cu părinții lor, înse nu în toate, ast-feliu că fie-care posedă câte ce-va mai puțin sau mai mult;

3-o. Acestu mai puțin sau mai mult se poate perpetua prin ereditate, ori-ce fință transmittend posterității selle defectul său priosul;

4-o. O diversitate individuală într'un punct ore-care trage după sine diversități correspundinți în toate celelalte puncte ale organismului.

Din aceste patru legi combinate, multiplicatiune, variatiune, correlatiune și ereditate, legi de mult cunoscute și recunoscute, urmează că dintr'o 100 născuți în specia *A* desu

(1) Lubbock, *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 492.

cei mai mulți perū, totuși din câți rămân cellū mai aptū dā nascere unei generațiuni perfecționate de 100, $A + 2^x$, dintre cari perindū érōși cei mai mulți, cellū mai aptū dā nascere unei noue generațiuni de 100 și mai perfecționate, $A + 2^x$ etc.; ast-feliū că valórea *ixurilorū*, agglomerate din generațiune în generațiune cu o lenețā imperceptibilā într'o ramurā mai norocósā a speciei celei primitive, precumpe-nindū assupra valorii lui *A*, se produce după miř de secolī specia *B*, înlocuindū pe cea-l'altā mai puținū perfectā, decā se stinsese în cursulū timpului, séu essistāndū allăturī cu dēnas, decā imperfecțiunea nu fusese mortalā.

Marele Bacon și orang-utangulū derivā din aceeași tulpinā *māimuțā*, care la rōndulū séu eșise dintr'o altā specia animalā și mai inferiórā, așa că pogorindu-ne din tréptā în tréptā noi vomū gāssi pe vr'unū pesce din fundulū oceanului ca străbunū allū omului de astā-đi.

În acéstā teoriā, pe care noi ne-amū silitū a o resume în modulū cellū mai essactū (2), catā să se deosebescā doue elemente cu totul neatārnate unulū de altulū :

1-o. Transformismū séu *evoluțiunea speciilorū*;

2-o. *Selecțiunea naturalā* séu supraviețuirea cellorū mai aptī.

Transformismulū pōte fi falsū, și totuși selecțiunea naturalā, adevērata descoperire a lui Darwin și Wallace, va fi fórte realā chiarū cândū se va essercita nu în totalitatea viueței organice, metamorfosāndū pe *māimuțā* în omū, ci numai în totalitatea fie-cārii specii separate, prefācēndū pe unū barbarū într'unū Gōthe.

Cu alte cuvinte, a fi cine-va *selecționistū* nu este încă a fi și *transformistū*.

(2) Darwin, *Origine des espèces*, trad. Moulinié, Paris, 1873, in-8. — *Idem*, *De la variation des animaux et des plantes*, trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8. — *Idem*, *La descendance de l'homme*, Paris, 1872, in-8.

Selecțiunea naturalā producēndū în fie-care speciā- doue extreme, unulū în *plus* și altulū în *minus*, ni esplicā destullū de bine pentru ce estremulū cellū mai perfectū dintr'o speciā inferiórā se aprópiā de estremulū cellū mai neperfectū dintr'o speciā superiórā, fără a fi o consecință necesară de a admite vre-o legăturā de transformațiune între ambele.

În starea actualā a sciinței, selecțiunea naturalā este o lege pe care nimenī n'o mai pune în dubiū, pe cândū transformismulū ni se pare a fi d'o cam datā o simplā ipotesā.

Sa luāmū dérō numai selecțiunea naturalā, numai cea-ce'i sciințificū în teoria darwinianā, numai cea-ce nu se pōte contesta, și să vedemū decā o doctrinā atātū de puținū spiritualistā nu e forțată și ea la urma urmelorū a recunnosce degetulū Divinității.

Vomū traduce litteralmente o buccatā din ultimulū studiū allū lui Wallace: *Limitele selecțiunii naturale*.

„Cândū considerāmū cestiunea desvoltării omului prin legile naturale cunnoscute — đice ilustrulū antropologistū — trebui să avemū pururea în vedere marele principiu allū selecțiunii și teoria generalā a evoluțiunii, ținēndū a-minte că nici o schimbare de formā séu de structurā, nici unū adāusū în complicațiunea unui organū, nici unū progressū în specializațiune séu în divisiunea muncii fiziologice, nu se pōte produce de nu concurge la binele ființei ast-feliū modificate. Insuși d. Darwin și-a datū ostenēla de a face să ne petrundemū de acéstā ideeā că selecțiunea naturalā nu dā locū perfecțiunii absolute, ci numai unei perfecțiuni relative; că ea nu înalță pe o ființă cu multū mai pe susū de semenii seī, ci numai întru cātū trebui spre a supraviețui în lupta pentru essistință. Cu atātū mai allesū selecțiunea naturalā nu pōte produce nescē modifi-

cări vătămătoare individului modificatū printr'insa, și d. Darwin nu se sfiesce a repeți mai de multe ori că unū singurū asemenea casū arū fi fatalū teoriei selle. Dēcā dērō noi vomū găssi în omū nesce caractere cari, intru cātū o vomū puté proba, aū trebuitū să'y fie vătămătoare în epoca primei selle aparițiunii, va fi evidente că nu selecțiunea naturală a fostū în stare de a le produce, precumū éroși nu selecțiunea naturală a fostū în stare de a da unū organū o desvoltare specială inutilă séu essagerată.

„Assemeni esemple vorū manifesta presința unei alte legi séu a unei alte forțe, nu a selecțiunii naturale; și dēcā noi vomū puté observa mai pe d'assupra, că atari modifițiuni, deși inutile séu vătămătoare la începutū, aū devenitū totuși de cea mai mare utilitate cu multū mai târziū și sunt actualmente esențiale în mersulū desvoltării morale și intelectuale a omului; atunci vomū fi conduși a mărturi că essistă o acțiune înțeleginte, prevedēndū și preparāndū viitorulū; vomū fi conduși a o mărturi cu aceeași siguranță, cu care o constatāmū cândū unū agronomū întreprinde o ameliorațiune determinată a unei vițe de animal domestici séu a unei plante cultivate. Să se noteze că acestū studiū e totū atâtū de legitimū și totū atâtū de sciințificū ca și acella despre originea speciilorū. Este o tentativă de a resolve problemulū inversū. Se pune în giocū descoperirea unei forțe noue, bine definite, care să ni dea sémă de acelle fenomene ce nu s'arū fi pututū produce prin selecțiunea naturală. Acestū genū de probleme nu e necunoscutū în sciință, și cercetarea lorū a datū nascere adessea cellorū mai strălucite rezultate. Faptele de natura de mai susū essistă în privința omului, și attrāgēndū assupră-le atențiunea, cercetāndū causa lorū, eū cređū că

remānū în marginile unei investigațiunii sciințifice totū atâtū de stricte, ca și'n orī-ce altă porțiune a acestei scrieri.

„Se admite universalmente că cerebrulū este organulū înțelleginței, și e recunoscutū aprópe cu aceeași unanimitate că dimensiunea lui e unulū din principalele elemente în determinarea capacității intelectuale. Negreșitū că cerebrele nu sunt tóte de aceeași calitate, differindū prin gradulū de complicațiune allū circumvoluțiunilorū, prin abundența substanței sure, și póte prin alte particularități încă necunoscute; dērū aceste differințe de calitate deși mărescū séu micșurēzā influința cantității, totuși n'o neutralizā. De acela toți scriitorii moderni cei mai eminiți vedū o legătură intimă între micimea cerebrului și între debilitatea intelectuală la triburile cele inferióre. Collecțiunile doctorilorū J. B. Davis și Morton offerā următoarele cifre alle capacității miđū-locie a craniulū la principalele vițe umane, socotită în polici cubi :

Familia teutonică : 94.

Eschimoși : 91.

Negrū : 85.

Australianii : 82.

Tasmanianii : 82.

Bușmenii : 78.

„Cifrele din urmă, deduse dintr'unū numerū micū de speciminii, sunt póte mai pe giosū de termenulū mediū. Noi găssimū, pe de altă parte, unū micū numerū de craniuri fine și căzace dāndū o miđū-lociă de 98, adecă cu multū mai pe susū de a cellorū germane. Este dērū evidente că volumulū absolutū allū cerebrului nū e necessarmente fórte micū la unū selbatecū în comparațiune cu ómenii civilizați, mai vertosū cândū s'aū vedutū craniuri de Eschimoși mesurāndū 113, adecă aprópe ca cele mai mari craniuri europée. Dērū cea-

ce'i și mai curiosă, este că resturile actualmente cunoscute ale omului pre-istoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavității cerebrale de atunci pînă 'n momentul de față. Un craniu elvețian din epoca de pîtră, găssit în stațiunea lacustră dela Meilen, corespunde exactamente cu alul unui giune Elvețian de astăzi. Circumferința famosului craniu de Neanderthal e mai pe sus de miđlociă; și capacitatea lui, prin care se arată volumul cerebrului, este cam de 75, adecă terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul dela Engis, pôte cellu mai vechiu din câte s'a descoperit pînă acum și carele, după sir John Lubbock, „a fost fără contestațiune contimpuranu alu mam-mouthului și alu ursului de cavernă“, este totuși, după professorul Huxley, „un craniu mai mult decatu miđlociu, carele aru fi pututu d'o potrivă bine să aparțină unui filosofu ori să fi conținutu cerebrulu brutu alu unui selbatecu.“ Professorul Paulu Broca, vorbindu despre omeni de caverne dela Eyzies, cari au fostu certamente contimpuranu renului în sudulu Franciei, ȓice : „marea capacitate a cerebrului, desvoltarea regiunii frontale, frumoșa formă elliptică a părții anterioare în profilulu craniului, sunt nescă caractere necontestabile de superioritate, pe cari noi suntemu deprinși a le găssi la gițile cele civilisate“; d'eu în același timp marea lărgime a feței, enorma desvoltare a ramurei ascendinți în falca inferioară, întinderea și rugositatea suprafețelor aninatore ale mușchilor, mai cu sémă a masticatorilor, estraordinara desvoltare a aristei femurului, tôte astea denotă o immensă forță musculară și nescă moravuri selbatece și bestiale.

„Aceste fapte aru puté mai-mai să ne facă a ne îndoui de essistința unei correlațiuni între

dimensiunea craniului și între capacitatea intelectuală, decă n'amă sci cu certitudine că ori-ce Europeu adultu desessu bărbătescu, alu caruia craniu nu mesoră în circumferința 19, este necessarmente idiotu. Mai adducendu-ni a-minte faptul nu mai puțin siguru, că omeni ce'i mari, cari au combinatu fineța percepțiunilor cu puterea reflexiunii, vigoarea pasiunilor și energia caracterului, ca Napoleonu I, Cuvier séu O'Connell, au avutu totu d'a-una unu capu mai mare decatu cellu miđlociu; atunci ne convingem pe deplin că volumulu cerebrului este una din measurele intelleginței, ba pôte chiaru cea mai principală.

„Nu putemu d'eu a nu fi surprinși în fața anomaliei aparinți a mai multor triburi selbatece forte inferioare, alu carora cerebrul este totu atatu de considerabilu ca și cellu miđlociu alu Europeilor, și acésta ne face a întredé unu prisosu de forță : unu instrumentu mai perfectu decumu trebuie acelluia ce'lă posedă.

„Pentru a constata, decă impressiunea noastră este séu nu întemeiată, să confruntăm cerebrulu omului cu alu animalilor. Orangutangulu adultu este de statura unui omu micu, éru gorilulu întrece cu multu pe unu omu de tallia miđlociă, cellu puțin prin corpulința și greutate. Cu tôte astea cerebrulu orangutangulu mesoră numai 28, alu gorilulu 30 și maximum 34^{1/2}. Basându-ne pe terminu medii, noi amă veđutu că capacitatea craniană la triburile selbatece cele mai brute nu e probabilmente mai mică de $\frac{5}{8}$ din capacitatea craniană la gițile cele mai civilisate, pe cându matmuțele antropoide nu agiungu nici la $\frac{1}{3}$ din cea-ce posedă omulu. Proporțiunea aru deveni pôte și mai clară, decă amă ȓice că : capacitatea craniană a Europeului fiindu 32, a selbateculu este 26 și a măimuței 10. D'eu

aceste cifre ni dau 6re măcar6 o ideia aproximativă despre inteligența relativă a cellor6 trei grupuri? Selbatecul6 să fie în realitate atât6 de vecin6 filosofului și atât6 de departe de măimuța? Să nu uităm6 că capetele selbatecilor6 sunt tot6 atât6 de variate ca și la 6menii civilizați. Ast6-feli6, pe c6nd6 cell6 mai mare crani6 germanic6 din colecțiunea doctorului Davis mes6ră 112,4, un6 crani6 de Auracanian6 presintă 115,5, un6 indigen6 de pe insulele Marchise 110,6, un6 Negrit6n6 105,8, și chiar6 un6 Australian6 104,6. Nu este d6r6 absurd6 de a compara pe un6 selbatec6 cu Europeul6 cell6 mai perfect6 și cu măimuța tot6-d'o-dată, cercet6nd6 relațiunea proporțională între crebru și inteligența.

„Cată să considerăm6 mai 6nt6i6 de t6te, p6n6 la cată înălțime de desvoltare se p6te r6dica acest6 admirabil6 instrument6: crebrul6. D. Galton, în remarcabilă-i operă despre „Geniul6 ereditar6“ (London, 1868), observă cat6 de enormă e distanța între puterea intelectuală a unui savant6 s6u matematic6 distins6 și între capacitatea miđ6-lociă a Anglesilor6. Numerul6 *punturilor6* obținute de cei laureați în sciințe în universitățile anglese e adesea de 30 de ori superior6 numerului c6p6tat6 de c6tră ultimii candidați incununați, cari totuși întrec6 și ei numerul6 miđ6-loci6; și nesce examinatori esperimentați ne asigură că ac6stă diferența tot6 e mai pe g6os6 de cea reală între facultățile relative alle indiviđilor6. D6ca ne pogor6m6 acum6 la triburile selbatece, cari nu sci6 a numera dec6t6 p6n6 la 3 s6u 5 și sunt incapabile de a addiționa 2 și 3 f6ră a av6 obiectele de addiționat6 de'naintea ochilor6, atunci g6ssim6 între ei și între un6 bun6 matematic6 o deosebire atât6 de mare, încat6 abia se p6te esprime prin proporțiunea de 1 la 1000. Și totuși noi scim6 că volumul6 ce-

rebrului p6te fi același în ambele casuri s6u a nu differi dec6t6 în proporțiune de 5 la 6, de unde putem6 conchide cu drept6 cuv6nt6 că selbatecul6 posedă un6 crebru care, d6că ar6 fi cultivat6, este capabil6 de a îndeplini nesce funcțiunii cu mult6 mai pe sus6 în gen6 și'n grad6 acellora ce-i incumbă actualmente.

„Să considerăm6 apoi în omul6 civilizat6 miđ6-loci6 s6u superior6 puterea ce o are de a concepe idee abstracte și a urmări raționamente mai mult6 s6u mai puțin6 complesse. Limbele n6stre sunt pline de espressioni filosofice; afacerile și petrecerile n6stre cer6 o necontentită previsiune a unui mare num6r6 de posibilități; legile n6stre, guvernamentul6, sciința, ne obligă ne'ncetat6 a raționa asupra seriilor6 complicate de fapte p6n6 a agiunge la rezultatul6 dorit6; g6ocurile n6stre, șacul6 buna-6ră, ne silesc6 chiar6 elle a essercita inteligența într'un6 grad6 înalt6. Allăturați cu t6te acestea pe omul6 selbatec6, vorbind6 o limbă f6ră nici un6 termin6 aplicabil6 la concepțiunii abstracte, neav6nd6 absolutamente nici o prevedere de tot6 ce trece peste necesitățile celle mai elementare, incapabil6 de a compara, de a combina, de a raționa asupra generalităților6 cari nu se pot6 pipăi cu degetul6. Selbatecul6 nu posedă în facultățile selle morale și estetice nici unul6 din acelle simțiminte de simpatia universală, acelle concepțiunii alle infinitului, alle bunului, alle frumosului și alle sublimului, cari ocupă un6 loc6 atât6 de însemnat6 în traiul6 omului6 civilizat6. Asemeni pre-ocupațiunii i-ar6 fi în fond6 inutile și chiar6 v6t6măt6re, c6ci ar6 micșura p6n6 la un6 punct6 preponderința facultăților6 animale și perceptive, dela cari depinde adesea însăși essistința lui în cr6ncena luptă contra naturei și contra semenilor6. Inse rudimentele acestor6 facultăți și simțiminte essistă într'insul6, c6ci unele

și altele se manifestă în casuri excepționale său în circumstanțe extraordinare. O sémă de triburi, bună-óră Santalii, sunt cunoscuți printr'o iubire de adevăr egală cu a celor mai morali dintre noi. Indusul și Polinesia-nul se disting prin simțul lor artistic, și primele urme ale acestui simț sunt foarte vizibile în grossolanele desemnuri ale ómenilor paleolitici din Francia, contimpuranți renului și mammothului. Se găsesc câte o dată la triburile cele mai selbatece esemple de amiciă devotată, de adevărată recunoscință și de un profund simțiment religios.

„Din tóte astea noi credem a puté trage conclusiunea, că deși selbatecul este de o inferioritate extremă nu numai în sciințe, dérú și'n întregimea desvóltării selle morale și intelectuale, ínse totú-d'o dată, de órá ce aceste facultăți se manifestă într'ínsulu occasionalmente, ellú le posedă într'o stare latentă, încátú prin mărimea cerebrului întrece cu multú esigínțele posițiunii selle actuale.

„Să comparămú acumú trebuințele intelectuale ale selbatecului și gradul seú de ínțelegință cu cea-ce observămú la animalii superiori. Traiulú indigenilorú din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Terra-de-focú și alle unorú triburi índiane din Nord-America mai-mai că nu necesitéză alte facultăți, decâtú acelea de cari se bucură și unii animalii. Modulú de a vena seú de a pescui nu este mai ingeniosú și nu aráta mai multá prevedere decâtú apucáturile tigrului americanú, carele scuipá în apă și apoi prinde pescii ce se stríngh în gúrulú salivei, seú decâtú alle lupilorú și șacalilorú vénându în asociatiune, seú decâtú alle vulpii ingropându resturile mánării și conservându-le péné la trebuință. Maimuțele și antilopii punú sentinelle spre pazá; castorii construescú locuințe complicate; orang-utan-

gulu își așterne culcușulú, éru celle-l'alte maimuțe antropoide își facú unú adăpostú pe arbori: tóte acestea se potú allátura fórté bine cu gradulú de íngrigire și de prevedere allú unorú selbateci în impregiurări analoge. Omulú posedá mâne libere și perfecționate, de cari nu se servá la ámbletú și cari îi permittú a fabrica arme și unelte, cea-ce nu potú face animalii; dérú affará de acestea, și chiarú în chipulú de a le întrebuița, ellú nu manifestá mai multá ínțelegință.

„Ce este óre traiulú selbatecului, decá nu indestullarea poftelorú selle prin miđu-lócele cele mai simple și mai ușóre? Unde sunt cugetárile, ideele și acțiunile, cari sá-lú rádice cu multú mai pe susú de maimuța seú de elefantú? Și totuși ellú posedá, precumú amú vedut, unu cerebru ínfinítamente superiorú în dimensiune și'n complicațiune, și acestú cerebru copprinde într'o stare rudimentará nesce facultăți de cari selbateculú n'are nevoiá. Decá acésta e adevăratú în privința actualității, apoi cu câtú mai multú trebui sá fie despre acei ómeni pre-istorici, cari nu aveáu alte unelte decâtú nesce grosolane sílessuri și eraú probabilmente mai degradați decâtú tribulú cellú mai selbatecú de astá-đi? Eí bine, unicele daturí, pe cari ni le-a transmisú acea epocá, ni-i aráta ínzestrați cu unú cerebru totú atâtú de voluminosú ca și acela determinú mediú la selbatecii cei mai ínapiroiați de astá-đi.

„Așa déró, fie cá vomú compara pe selbatecú cu tipulú umanú cellú mai perfecționatú, fie cá'lú vomú compara cu animalii circumvecini, suntemú conduși *vréndú-nevréndú* a conchide, cá ellú posedá în cerebrulú seú mare și bine desvóltatú unú organú cu totulú în disproporțiune cu trebuințele lui actuale: unú organú par'că preparatú într'adinsú mai de'nainte pentru a deveni pe deplinú utilú incetú-

incetă în mesura progresselor civilizațiunii. După câte scimă, ună cerebru puțină mai volinosă decâtă allă gorillului ară fi cu deseversire sufficiinte pentru desvoltarea mentală actuală a selbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organă nu pôte resulta unicamente din legile de evoluțiune, allă cărora caracteră essentială este de a adduce fie-ce speciă la o tréptă de organizațiune esactamente appropriată trebuințelor momentului și nici o dată a nu le întrece, nici o dată a nu prepara ce-va în vederea viitorului; mai pe scurtă, o porțiune a corpului nu se pôte mări seă a se complica decâtă într'o strictă coordinațiune cu nevoiele imperiose alle totalități. Mi se pare déră că cerebrulă omului pre-istoric și allă selbatecului probéză essința unei puteri distinse de aceia ce condusesse prin atâtea forme variate desvoltarea animalilor inferiori.

„Să considerămă acumă în organizațiunea omului ună altă punctă, a cărui importanță a fostă péné aci aprópe de totă neglăsă, atâtă de cătră partisanii precumă și de adversarii teoriei evoluționiste.

„Unulă din caracterele celle mai generale alle classei mammiferilor terrestri este pèrulă. Décă pellea e subțire, delicată și simțitoare, ellă forméză o protecțiune naturală contra intemperieloră, și mai allesă contra ploiei. Acésta este, în adevără, principala funcțiune a periloră, precumă se vede din însăși dispozițiunea loră într'ună modă menită a înlesni scurgerea apei, fiindă totă-d'a-una îndreptați de susă în giosă începéndă dela partea superioră a corpului, mai puțină abundinți pe părțile inferioare, și 'n mai multe casuri lipsindă de totă pe vintre. Perii tuturoră mammiferiloră amblători sunt lungiți de susă în giosă dela umeri péné la degete; nu-

mai la orang-utangă ei sunt dispuși de susă în giosă péné la cotă și de giosă în susă dela cotă péné la pumnă, déră acésta se esplică prin moravurile orang-utangului : cândă se odinsece, ellă rădică lungele selle brațe d'assupra capului seă se accată de vr'o créngă pentru a se susține, astă-feliă că plăia se scurge în lungă brațului și a ante-brațului péné la perice se întelnescă în punctulă cotului. Din aceiași causă pèrulă e totă-d'a-una mai lungă și mai desă dela cerbice péné la coddă în șirulă spinei dorsale, unde chiară se forméză adesea o créstă capillară.

„Acella-și caracteră se găsece la toți mammiferii dela marsupiali péné la cadrumani, denotândă prin urmare o așa persistință încată noi l'amă vedé reappăréndă necontentită prin ereditate, chiară de l'ară șterge de secolă cea mai rigurosă selecțiune naturală, care în orice casă n'ară puté să'lă distrugă cu deseversire. affără dóră décă presiunța lui ară deveni nu numai fôrte vètemătoare, déră încă radicalmente mortală.

„La omă pèrulă a despărută aprópe de totă și, lucru curiosă ! pe spate mai multă ca pe orice altă parte a corpului. Gințile bərbóse și celle spâne se distingă d'o potrivă prin goliciunea spatelui, și mai cu sémă a spinei dorsale, unde nu cresce nici ună firă, chiară atunci cândă peptulă și membrii sunt fôrte pèroși; cea-ce constituă ună caracteră diametralmente oppusă cu allă celloră-l'altii mammiferi. Aini de pe insulele Kurile și din Iaponia se dice că ară fi ună tribă pèrosă; déră d. Bickmore, carele a vèđută o sémă dintr'înșii și'i descrie într'ună memoriă citită în Societatea de Etnologiă, nu indică în detaliu părțile corpului celle mai pèroșe, ci spune numai că perii sunt fôrte abundinți pe capă, pe obrază și pretutindeni, o vagă espression ap-

plicabilă la ori-ce omu perosū pe peptū și pe brațe, intru câtū nu se specifică anume spina-rea. Tribulū cellū pērosū din Birmania are în adevērū pe spate nesce pēri mai lungi decâtū pe peptū, reproducēndū astū-feliū purulū caracterū allū mammiferilorū; dērū perii de pe obrazū, de pe frunte și din cavitățile urechie-lorū sunt și mai lungi, unū fenomenū de totū anormalū, ș'apoi dinții sunt atâtū de neper-fecti, încātū totult 'arētā că aci noi avemū a face cu o monstruositate, nu cu unū casū de re'ntōrcere la tipulū umanū anteriorū perde-rii pērulū.

„Să vedemū acumū, decā essistā vre-o pro-bă sēū vre-o rațiune de a crede că spatele pē-rosū arū fi fostū vētēmătorū selbateculū sēū vre-unei forme umane și mai inferiōre pe ori-și-care trēptā a transformațiunii. Decā perii arū fi fostū numai inutili, cumū ōre să fi pu-tutū dispere atâtū de completamente și a nu mai reveni apoi adesea în triburile cellē miste? Să căutāmū limuriri în traiulū selbatecilorū. Unulū din obiceiile lorū celle mai commune este de a purta o hainā pe spate și pe umeri chiarū cândū remānū nude tōte celle-l'alte părți alle corpului. Primii esplōatori obser-varā cu surprindere că la Tasmanianī ambele sessurī purtaū pe umeri pelle de Kanguroo, uniculū lorū vestmētū, cea-ce arată că nu aveaū în vedere simțimētulū pudorii, ci nu-mai trebuința de a-și apēra spatele de frigū și de plōiā. Costumulū națiōnalū allū Maori-lorū se compunea de asemenea dintr'o man-tā aruncatā pe umeri. La Patagoni totū așa. Indigenii din Tērra-de-focū pōrtā adesea pe umeri o micā buccatā de pelle, pe care o mutā din locū în locū după direcțiunea vētului. O-tentoții își accoperiaū spatele cu o buccatā de pelle cam totū astū-feliū, pe care n'o lāpedaū nici o datā, și'n care se înmormētaū chiarū.

Pēuē și sub tropice selbatecii sunt fōrte băgā-tori de sēmā de a nu espune spinarea la umi-ditate. Locuitorii din Timorū întrebuintēzā fōia dintr'unū felū depalmierū, îndouitā cu ingri-gire și cussutā, pe care o pōrtā totū-d'a-una cu dēnsii și din care își faco, desvélind'o d'as-supra spatelui, unū admirabilū adāpostū con-tra ploiei. Aprōpe tōte triburile malaice, ca și Indianii din America sudicā, își fabricā mari pellārie de cellū puținū 4 piciorē în dia-metru, pe cari le pōrtā în excursiuni maritime pentru a'și protege corpulū contra ploiei, érū pe uscatū întrebuintēzā nesce pellārie mai micī.

„Este dērū evidentē nu numai că nu essi-stā nici o rațiune de a crede că desvoltarea perilorū pe spate arū fi fostū vētēmātore sēū măcarū inutilā omului pre-istoricū, dērū mo-rayurile selbatecilorū actuali ni probēzā chiarū contrariulū, de ōrā-ce acestiia simtū trebuința de o asemenea protecțiune și cautā a o sup-pleni în diverse moduri. Posițiunea verticalā a omului pōte să fi contribuitū a-i conserva perii pe capū după ce s'a despuiatū restulū corpului; dērū mergēndū pe plōiā sēū pe vētū, omulū se plēcā instinctivamante înainte, es-punēndu-și astū-feliū spatele, și faptulū indu-bitabilū că mai allesū pe acēstā parte a corpu-lui selbatecii sufferū de frigū și umiditate de-monstrā în d'agiunsū că perii aū încetatū de a cresce acollo nu din cauza inutilității. Apoi printr'o simplā micșurare de utilitate, care n'arū putē să determine decâtū numai dōrā o acțiune selectrice fōrte slabā, arū fi a-nevoia a esplica disparițiunea unui caracterū atâtū de permanente în întrēga ordine a mammife-rilorū.

„Mi se pare dērō certū că selecțiunea natu-ralā n'a pututū produce nuditatea corpului u-manū. E peste putința a-și da sēmā de acestū

fenomenă ca rezultându dintr'o seriă de variațiuni ce arău avé dreptă punctă de plecare (ună prototipă pērosă. Daturile, pe cari le posedemă, tindă a arrēta, din contra, că assemenī variațiuni nu numai că n'arū fi utile, dērū încă vētēmătore. Și chiarū dēcă vre-o correlațiune necunnoscută cu nesce calități esterne vētēmătore nī-arū esplica disparițiunea pērului la omulū primitivū de sub tropice, totuși n'amū puté înțelege în ce modū ună caracterū dintru'nteiū atātū de persistente n'a reappărutū, sub puternica influință a re'ntōr-cerī la prototipū, după ce ómenī se respān-dirā în clime mai friguróse. Și'apoi o asseme-nea supposițiune e cu atātū mai inadmissibilă, cu câtū unū organū comunū tuturorū mam-miferilorū n'a pututū *într'unū singurū casū* a se affla într'o correlațiune atātū de constan-tă cu vr'o calitate esternă vētēmătore încātū să disparā prin selecțiune, și să disparā într'unū modū atātū de completū și efficace încātū să nu'lū mai vedemū reappārēndū nici o dată sēu mai nici o dată chiarū la triburile celle mai miste. E greū de a gāssi doue caractere mai differite ca desvoltarea cerebrului și distribu-țiunea pērului pe corpū, și totuși în casulū de față ambele ne conducū la conclusiunea că formarea lorū se datoresce nu 'selecțiunii na-turale, ci unei alte forțe.

„Se mai potū menționa, ca puncturī umane caracteristice a-nevoiā de esplicatū prin selec-țiunea naturală, încă vr'o câte-va amēnunte, cari după mine sunt secundare în comparațiune cu celle de mai susū, bună óră specialisațiune și perfecțiunea piciorului și a mânei...”

După ce vorbesce despre vocea umană, de-spre unele facultăți intelectuale, despre sim-țulū moralū, Wallace închiăiā :

„Conclusiunea, pe care mă cređū autorisatū

a trage din aceste fenomene, este că *o înțele-gință superiōră a călăuzitū mersulū speciei u-mane într'o direcțiune defnită și pentru unū scopū specialū, întocmai precumū însuși omulū călăuzēsce mersulū mai multorū forme animale și vegetale.* Singurele legi de evoluțiune nici o dată pōte n'arū fi produsū o semēnță a-șa de bine apropiatā la usulū omului pre-cumū este porumbulū sēu grāulū, nesce fructe ca arborulū-de-pāne sēu bananulū-fără-sim-bure, nesce animalī ca vacca lāptósă de Ghern-sey sēu callulū de camionū dela Londonū. To-tuși aceste diverse ființe se assēmēnā pe deplinū cu producțiunile brute alle naturei. După cumū într'unū assemeenea casū arū puté cine-va să pretinđă că totulū a provenitū și aci din acțiunea legilorū fisice de variațiune, de mul-tiplicațiune și de supraviețuire, negāndū es-sistința unei forțe noue, a unui controlū de-terminatū, totū astū-feliū și teoria mea va fi pōte respinsă de cătră acei ce sunt de accordū cu mine în celle-l'alte privințe. *Noī scimū cu tōte acestea că acea acțiune directrice a omului în respectulū animalilorū și plantelorū perfecționate s'a essercitatū în realitate, și prin urmare catā să ad-mitemmū ca posibilū că, de óră ce omulū nu este în-țellegința cea mai înaltă a universului, unū spiritū și mai superiōrū l'a condusū și pe ellū în processulū seū de desvoltare prin intermediulū unorū aginți mai subtili, pe cari noī nu-i cunnōscemū.* Mārtu-rescū că acēstā teoriā are desavantiagiulū de a primi intervențiunea unei înțellegințe indivi-duale distinse concurāndū la producerea omului intelectualū, moralū, indefinitamente perfecti-bilū, pe care noī nu ne putemū opri a nu'lū con-sidera ca scopū finalū și ultimatū a tōtā es-sistința organizatā. *Doctrina mea implică dērō că legile celle mari, cari cărmuescū lumea ma-terială, aū fostū nesufficiinți de a produce pe omū, deși amū puté admite forțe bine că însuși*

controlulă înțelegințeloră superiōre este o parte necesară din acelle legi....“

În acestă modă Wallace a fostă condusă pe o calle curată sciințifică la legea unei *selecțiunî providențiale*, nu mai puțină fecunde în consecințe și nu mai puțină importante ca însăși *selecțiunea naturală*.

Materia — dice ellă — chiară decă ară puté să dea sémă de tōte, încă nu va fi de agiunsă spre a esplica pe omă, în care se manifestă în modulă cellă mai nerecusabilă o acțiune conducătoare a Divinității.

Dicendă „a Divinității“, noi traducemă într'ună limbagiă mai comună cea-ce naturalistulă britanică numesce: „înțelegința cea mai înaltă a universulă“.

Provedința fiindă temelia pe care se rădică întregulă edificiu allă reacțiunii omulă contra naturei, fie în annalele generale, fie în istoria unei singure națiuni, de aci cată să începemă și noi pentru a puté înțelegge deplina desfășurare a fenomenulă pe territoriulă Daciei.

§ 2.

WALLACE ȘI DARWIN.

Sunt abia două anni de cândă Wallace espuse pentru prima oră conclusiunea ne'ntre rupteloră selle studie antropologice în cursă de două decennie (1).

De atunci pêne astă-đi nemini n'a fostă în stare de a'i sgudui demonstrațiunea.

Obiecțiunile celle spirituale alle de curândă reposatului Claparède nu sunt decătă o ingeniosă glumă (2)

(1) *Contribution to the Theory of Natural Selection*, London, 1870, in-8.—Ideia fusese atinsă în trecătă de cătră Wallace cu ună annă mai înainte într'ună articolă din *Quarterly Review*, 1869.

(2) *La Sélection naturelle*, în *Revue des cours scientifiques*, 1870, p. 516 sq.

Broca, unulă dintre fruntașii antropologiei actuale, recunoscendă mai cu sémă puterea argumentulă „despre nuditatea pelii umane“ (3), observă totă-d'o-dată că Wallace putea să constate nesufficiința selecțiunii naturale, adecă presința unei alte legi, si'n nesce stratură animale inferiōre omulă.

Negreșită că ară fi putută s'o facă, decă preocupățiunea cugetătorulă anglesă nu se concentra esclusivamente assupra faptulă unei *acțiunii providențiale*, éră nu allă oră-și-cării *alte legi*.

Broca găsese că nici pe orang-utangă nu'lă esplică destullă de bine selecțiunea naturală, de oră-ce nu pōte să ni spună pentru ce'i lipsesce o unghie la degetulă cutare, ună ligamentă etc., deși ară fi fostă utilă și lui de a le avé, după cumă le aă cei-l'alți antropoidi (4).

Admitemă că așa este, și totuși nici unulă din defectele séu prisosurile orang-utangulă, pe câte le specifică Broca, nu indică vre-o destinațiune în prevederea ună depărtată viitoră, precumă este la omă prisosulă cerebrulă séu defectulă pèrului, fără a mai vorbi despre conformățiunea mânei și a piciorulă.

Din tōte elementele demonstrațiunii lui Wallace noi ne-amă mărginită a reproduce pe aceste două, cerebrulă și pèrulă, pe cară ellă însuși le pune pe prima liniă și contra căroră nu s'a putută formula pêne acumă nici o obiecțiune solidă.

Cellă mai interessată a le combătte a fostă Darwin.

(3) *Revue d'anthropologie*, 1872, p. 688: «Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans «un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre «de Wallace, n'a que très-imparfaitement répondu à cette «objection.»

(4) *Bulletins de la Société d'anthropologie*, 1870, p. 228-32.

Ei bine, ellü n'a găsitü altü ce-va a respunde lui Wallace, decâtü numai că cerebrulü umanü a pututü sä se desvolte din cauza facultății limbagiului (5).

Dérü nu este órede o miä de orï mai correctä filiațiunea diametralmente oppusä, în puterea căriia limbagiulü se datoresce desvoltării prealabile a cerebrului?

Măimuța posedä unü craniü micü nu pentru că nu vorbesce, ci nu vorbesce pentru că posedä unü craniü micü.

Studiulü idiomelorü în starea lorü rudimentară probézä că ellesunt pré-departe de a fi «o minunată machinä», după cumü le calificä Darwin.

«Arapahii din America septentrionalä — ädice Burton — abia se potü înțelege uniï cu alții pe'ntunerecä, căci vocabularulü lorü e așa de săracü și accentulü așa de îngăimatü, încätü ei äü trebuință de a le completa prin gesti-culațiune» (6).

In privința nudității, esplicațiunea lui Darwin este și mai slabä.

Ellü crede că umanitatea primitivä s'a despuiatü de përü pentru-cä ómeniï përoși nu plăceaü femeielorü, astü-feliü că bărbații cei mai golï fiindü preferiți, lorü li-a fostü datü a lăssa posteritatea cea mai numerosä, care din

(5) Darwin, *La descendance de l'homme*, II, 411: «La grosseur que le cerveau de l'homme présente relativement aux dimensions du corps, comparé à celui des animaux inférieurs, peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer avec justesse M. Chauncey Wright, à l'emploi précoce de quelque simple forme de langage,—cette machine merveilleuse qui, attachant des signes à tous les objets et à leurs qualités, suscite des courants de pensées que ne saurait produire la simple impression des sens, et qui d'ailleurs ne pourraient être suivis si même ils étaient provoqués».

(6) Burton. *The City of the Saints*, London, 1861, in-8, p. 151: «Those natives who, like the Arapahos, possess a very scanty vocabulary, pronounced in a quasi-unintelligible way, can hardly converse with one another in the dark; to make a stranger understand them they must always repair to the camp-fire for 'pow-wow'».

acellași motivü deveni din ce în ce mai puținü përosä (7).

Darwin uitä ceia-ce constatase ellü însuși cu câte-va pagine mai susü, unde arată că selbatecii considerä totü-d'a-una propriulü lorü tipü ca pe cellü mai perfectü: pentru Indianii din Nord-America frumusețea consistä într'o culóre de aramä, unü nasü încovoiatü, o bärbiä latä și o frunte turtitä; Chinesilorü li placü urechile fórte mari, Siamesilorü—nări înfläte și buze largi; Negriteniï privescü albëta pelliï și nasulü dreptü allü Europeilorü ca nesce calități «urrite și nenaturale»; în Africa numai draculü se zugrăvesce albü, și așa mai încollo.

Unü Cochinchinesü äicea despre nevësta unü ambassadorü anglesü că: «are dinți albi ca de câne și o pelliță rumenä ca flórea de cartofü.»

Tóte acestea ni le spune Darwin. (8)

Este dérü invederatü că, pe câtü timpü ómeniï eraü përoși, decä vorü fi fostü vre-o datä, acëstä abundință capillarä trebuia sä resume pentru dënșiï singurulü idealü esteticü.

Nu mai adäugämü că la selbatecii nu femeia își allege pe bärbatü, ci e silitä din contra a se suppone brutalității cellui mai fórte, fie ellü și mai përosü decâtü orang-utangulü.

Ba chiarü decä allegerea arü appartine femeii, totuși nu urmëzá că unü omü përosü peste totü i-arü pläcé mai puținü decumü îi placü astädi mustețele sëü favoritele.

Pentru Romänce bunä-órá, basändu-ne pe mărturia limbei, nu este omü cine nu e bärbatü, o ideä mostenitä evidentamente dela Daci, de vreme ce Romaniï nu eraü *barbati*.

Mai pe scurtü, celle doue caractere tipice

(7) *Op. cit.*, II, 395.

(8) *Ibid.*, II, 362 sq.

alle naturei umane, mărimea creierului și nuditatea pellii, sunt absolutamente rebelle la orî-ce altă soluțiune, affară de *selectiunea providențială*.

Lipsa përului pe părțile celle mai espuse alle corpului, atătü de vëtëmătöre animalității umane, a fostü in prevederea viitorului muma civilizațiunii prin necesitatea de a se accoperi, cea-ce implică nu numai hañnă, dëru și casă, éru de acollo nu mai este decătü o deosebire de calitate pënë la palatü și o deosebire de cantitate pënë la urbe.

Gollicünea, insoțită de marea delicateță a dermului, a concursü pënë la unü punctü chiarü la invențiunea armelorü,^X prin cari să se suplenescă in lupta cu fiare rollulü defensivü allü cömei.

Unü përu copiosü pe totü corpulü, mai cu sëmă pe spate, arü fi fostü pentru umanitatea primitivă unü adevëratü scutü, unü adăpostü necessarü contra frigului și umidității, după cumü este pentru toți cei-l'alți mammiferi; dëru atunci, apëratü de trebuința *vestmëntului* și *locuinței*, omulü n'arü fi făcutü unü singurü passü pe callea civilizațiunii.

Selecțiunea naturală, reușise într'o climă siberică a inzebra cu nësce perü lungi și deși pënë și pe elefantü, mai dându-i pe d'assupra o grösă cömă pe șirulü spinării (9), deși acestü colossü posedă in starea'i normală o pelle destullü de dură și totalmente nudă.

Totü așa s'a întëmplatü cu rinocerulü (10).

Cumü dëro omulü, fără comparațiune mai delicatü și cu multü mai dispusü de a fi përosü,

(9) Cuvier, *Discours sur les révolutions du globe*, Paris, 1850, in-8, p. 210: «Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils noirs et noirs qui lui formaient une crinière le long du dos».

(10) *Congrès d'archéologie préhistorique de 1871*, Bologne, 1873, in-8, p. 125.

n'a pututü să capete in miđü-loculü ghiățurilorü nici măcarü unü firü pe spate?

Creierulü cellü voluminosü, atătü de inutilü într'o stare de selbătëciă, ni-a servitü noue, pe de altă parte, dreptü unü instrumentü de o elasticitate miraculosă, cöpprindëndü o forță latentă colossală, susceptibilă a se manifesta gradatü după presiunea condițiunilorü este-riore favorabile.

Creierulü este pënë'ntr'atăta o adevërată uneltă, încätü chiarü fără agiutorulü mânelorü umanitatea arü fi pututü agiunge acollo unde se affă.

E cunnoscütă istoria lui Ducornet.

Născutü fără brațe, posedëndü inse unü capü förte bine conformatü, ellü a invëțatü a zugrăvi cu picïöre și deveni pictorü de prima ordine (11).

„In creieru—dice d. Littré—reșede întrëga înțellegința umană (12); și nu numai atăta, dëru tôte facultățile omului—adauge într'unü altü locü lucëfërulü scölei positiviste din Francia—, facultățile morale ca și celle înțellectuale, tôte pënë la una sunt concentrate in creieru (13).

Puterea acestui minunatü creieru umanü fiindü apröpe aceia-și la unü Newton sëu Bonaparte și la locuitorii pre-istorici ai Europei sunt acumü 700 secolü sëi la nesce selbateci modernü cari numërä *numai pënë la 2* (14), o

(11) Debay, *Histoire naturelle de l'homme*, Paris, 1862, in-16, p. 108.

(12) Robin et Littré, *Dict. de médecine*, Paris, 1873, in-8, p. 808, art. *Intelligence*: „Un seul lobe suffit à l'exercice complet de l'intelligence.“ —

(13) *De l'histoire de la civilisation*, in *La science au point de vue philosophique*, Paris, 1873, in-8, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés égoïstes et les facultés altruistes ont un même siège dans le cerveau, mais encore que les facultés intellectuelles résident dans le même lieu anatomique que ces deux groupes.“

(14) Lubbock, *Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, in-8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bos-

assemenea necalculabilă distanță între starea latentă și starea manifestă, între *a fi* și *a deveni*, nu se poate atribui vre-unei evoluțiuni materiale, de vreme ce în cazul de față totă materia, volumul, circumvoluțiunile, substanța, rămâne identică séu foarte învecinată la ambele extremități alle immenseî scări.

În câtă timpă vre-unu naturalistă nu va veni să dovedescă utilitatea animală a unui volum cerebrală foarte dezvoltat și a spatelulă desputată de pėră, voru fi de agiunsă aceste doue criterie, chiară de ară lipsi ori-ce altă considerațiune, pentru ca să recunnóscemă în mersulă umanității călăuzirea unei înțellegințe supreme, lucrarea unei *selecțiuni providențiale*, după cumă amă numit' o mai susă.

Omulă fiindă materiă și spirită totă-d' o-dată, legea lui Wallace este o *demonstrațiune materială* a creșterii umane sub conducerea Providinței.

Ceia-ce a făcută naturalistulă anglesă nu differă în fondă de procedimentulă unei analise chimice.

Luândă selecțiunea naturală și tóte celle-l' alte legi fisice dreptă *reactivă*, ellă le-a pusă în contactă cu umanitatea, și rezultatulă acestei admirabile operațiuni i-a dată cu certitudine pe Dumneđeă, întocmai precumă clorurulă de platină constată presința potasei.

Dėră acéstă Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, óre nu distruge liberulă arbitriū umană ?

§. 3.

GINȚILE ALLESE ȘI LIBERULĂ ARBITRIŪ

Décă Dumneđeă a creată pe omă anume în perspectiva civilizațiunii; decă l' a înzestrată

„jesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Brésil. Les habitants du cap Iork en Australie etc.“

cu ună cerebră atâtă de puternică și i-a refusată ună invellișă măcară pe spate; decă a făcută tóte acestea pentru a l' u împinge pe callea progressulă; de ce atunci nu l' a condusă mai curândă și mai completamente la țintă ?

Acéstă întrebare, adresată lui Wallace de cătră d. Stebbing și pe care o repetă Darwin (1), departe de a fi o obiecțiune, agiută a precisa și a defini principiulă selecțiunii providențiale.

Pentru a neconvince cătă de bestială a fostă punctulă de plecare allă omulă spre a se urca din tréptă în tréptă pēnă la sublimitatea unui Cuvier séu Herschel, nemică nu póte fi mai elocinte ca următorulă passagiū din narrațiunea Anglesulă Galton despre ună tribă selbategă din sudulă Africei :

„Damarii—dice ellă—nu se rădică în socotelele loră mai susă de cifra 3. Cândă li trebue 4, arrată patru degete. Cândă voră să trecă peste cincă, se incurcă foarte reū, căci degetele dela o singură mână nu li mai vină în agiutoră. Cu tóte astea ei rare-ori perdă ună boū, căci lipsa lui din turmă se constată nu prin numerațiune, ci prin disparițiunea unei figure cu care se obiėnuiseră. Cândă cumperi dela dēnșif berbeci, plătesci pe fiecare deosebită, așa că decă prețulă unuia este de doue suluri de tutună, nu cumă-va să dai patru suluri d' o-dată pentru doi berbeci căci se nasce o mare zăpăcellă. Făcusemă eū însumă ună esperimentă de acéstă natură. Primindă patru suluri, Damarulă a pusă la o parte doue și s' a uitată la unulă din berbeci, dėră observândă că' i mai rămănă alte doue suluri, a căđută pe gânduri ca și cândă nu era lucru curată, a reluată éroși celle doue suluri puse la o parte, privia cândă la ber-

(1) Stebbing, in *Transactions of Devonshire Association for Science*, ap. Darwin, *op. cit.*, 395.

„beci, cându la sulurile, și'n fine se simți într'o
 „astü-feliü de confusiune încätü imi întörse
 „töte sulurile ñicëndü cá nu vinde nemicü, și
 „n'a revenitü decätü cu espressa condițiune
 „ca să'ı daü doue sulurı și să'ıeaü unü berbecü,
 „după aceia să'ı maı daü doue și să'ıeaü
 „și pe unü allü douilea. Déca vinde unü hoü
 „in prețü de 10 sulurı de tutunü, Damarulü
 „se culcă giosü, intinde pe pämentü amendo-
 „ue mänele, și cumpërätorulü fı pune câte unü
 „sulü pe fie-care din celle ñece degete. Cum-
 „perändü unü allü douilea boü, repeți aceia-și
 „operațiune. Déca in locü de sulurı intregi fı
 „vei pune pe degete câte o giunëtate de sulü,
 „rare-orı Damarulü precepe cá l'ai inșellatü.
 „Intr'o ñi, pe cândü observamü pe unulü dintr'
 „inșii perdutü in socotelle, veđui alläturı pe
 „cätëua mea Dina intr'o situațiune analogä. Ea
 „essamina cu atențiune o giunëtate-duzinä de
 „cätëi ce'ı fëtase și din cari i se luä o parte.
 „Förte ingrigitä, Dina căuta să'ı dea sémä
 „decä toți cätëii sunt presinți séü lipsesce vre-
 „unulü; in se nu putea să'ı numere, căci cifra
 „era pré-superiörä pentru gradulü seü de in-
 „tellegință. Alläturändü pe omü cu cănele,
 „catä sä märturescü cá comparațiunea nu era
 „tocmaı onorificä pentru cellü änteii (2).“

Contrastulü intre unü Damarü și unü An-
 glesü este unü esperimentü sciințificü, unü *a-*
posteriori despre nemärginita perfectibilitate
 a omulü, cea-ce concördä cu principiulü se-
 lectiunii providențiale, așa dupä cumü l'a des-
 vellitü Wallace; dérü prin același contrastü
 noi dobändimü o conclusiune nu maı puținü
 rigurosä și totü atâtü de importantä, cá *pro-*
gressulü umanü e numäi posibilü, nu necessarü.

Pentru omü o civilizațiune fatalä nu essistä,

(1) Galton, *Tropical South-Africa*, p. 132, ap. Lubbock, *Origines*, 429.

precumü nu essistä pentru ellü o fatalä bestia-
 litate.

Tinđendü, ellü agiunge maı multü séü maı
 puținü, in proporțiune cu gradulü tinderii și
 cu intensitatea resintinței din affarä; in se nu
 agiunge färä sä tinđä, stäpänü fiindü a tinde
 séü a nu tinde.

Selecțiunea providențialä nu distruge libe-
 rulü arbitriü umanü și nu inläturözä responsa-
 bilitatea moralä.

In se atunci intervențiunea Divinității sä se
 fi manifestatü öre in istoriä numäi la cellü
 äntäiü debutü allü omulü in lume ?

Rollulü selecțiunii providențiale märginitu-
 s'a in a ne inzestra o datä pentru totü-d'a-una
 cu possibilitatea progressulü, lässändü apoi in
 secolii secolilorü, cá Dumneđeulü lui Béranger,
 unü câmpü necontrolatü individualității uma-
 ne ?

Wallace pusse pe omü fața cu mäimuța și
 pe omulü selbatecü fața cu omulü cultü.

Prima din aceste doue operațiuni i-a datü
 dreptü resultatü selecțiunea providențialä.

Naturalistulü anglesü s'a opritü in se aci,
 ütändü a trage o conclusiune analogä și din
 a doua liniä a diagrammei.

Dupä cumü omulü, maı pe susü de acțiunea
 legilorü fisece, s'a allesü din totalitatea antro-
 poiđilorü; öre nu totü astü-feliü, maı pe susü
 de acțiunea legilorü fisece, se allegü unele ginți
 din totalitatea umanității ?

E peste putința a vedé opera selecțiunii pro-
 vidențiale intr'una din aceste doue categorie
 färä s'o zärimü totü-d'o-datä și in cea-l'altä.

Sä ne incercämü dérü a imple golulü in teo-
 ria lui Wallace.

Doctrina predestinațiunii ginților a ince-
 putü a se agita abia in secolulü nostru.

Dupä cumü o demonsträ fóre bine d. Sudre,

ea a fostă absolutamente necunoscută istoricilor și filosofilor trecutului (3).

Cartea lui Wallace este cu puțină anii posterioară cărții d-lui Renan, cellu mai celebru campionu allu așa numitelor „ginți allese“.

„Arianii și Semiții — dice acesta din urmă — ori unde veniaă a se stabili, găssiaă în „callea loră nescie ginți pe giământate selbatece, pe cari esterminaă și a căroră memoriă „supraviețuesce în miturile popóreloră mai „civilisate sub forma de némuri uriașe, magice, născute din pământu, séu chiaru sub forma de fiare. Acea umanitate primitivă s'a conservatū pēnē astă-đi, affară din drumulū „ginților cellorū mari, în Oceania, în Sud-Africa, în Nord-Asia. Inainte de Arianii și Semiții aă mai fostū și alte ginți civilisate: „Cușii și Camiții; dérū cultura lorū se distingea printr'unū caracterū materialū: instincturi religióse și poetice pré-puținū accentate; multă aptitudine pentru manufactură; o aplicațiune positivă la commerciū, la bunulū traiū, la confortū; nič unū spiritū publicū; nič o viuēță politică. Aceste ginți duraseră trei séu patru miș de anii inainte de „crestinismū. Civilizațiunea lorū a despărutū sub isbirile Semiților și alle Arianilorū, ne „mai păstrându-se decâtū în China. In fine, „apparū gințile nobile, Arianii și Semiții, „pogorindu-se din Imaus, una în Armenia, „cea-l'altă în Batriana, cu v'ro doue miș de anii inainte de Cristū. De'nteiu fórte inferiori Cușii și Camiților în privința civilizațiunii „esterióre și materiale, ei îi întreceaă fără comparațiune prin vigóre, prin intrepiditate, prin „geniulū poeticū și religiosū. Arianii, la rândulū lorū, sunt superiori Semiților, a cărorū

(1) *La doctrine des races, in Séances de l'Académie des sciences morales et politiques*, 3-e série, t. 29, Paris, 1859, in-8, p. 144.

„unica missiune a fostū convertirea tuturorū „popórelorū ariane la idee monoteiste.„ (4)

Aceia-și concepțiune e desvoltată cu multă abilitate într'o operă germană de totū recinte.

„Semiții — dice d. Spiegel — differă de „Arianii sub o mulțime de puncturi de vedere. „Mai ánteiū, ei nu cunnoscū arte. Ebreii și „Arabiū aă fostū nu numai indiferinți, ci „chiarū ostili sculpturei și picturei. Ei n'aă „cultivatū decâtū musica. Pe terrēmulū sciinței și litteraturei, deosebirea între ambele „ginți nu e mai puținū profundă. Epopea și „drama sunt necunoscute Semiților. *O miid „și una nopți*, atribuită altă dată Arabilorū, „se scie astă-đi că este de origine ariană. Curiositate sciințifică și ardórea de investigațiune sunt de asemenea străine Semiților. Ei „n'aă naturalisti. Operele lorū istorice sunt „subordinate unei direcțiunii religióse. Aceia-și „incapacitate în politică și 'n organizațiunea „militară... (5)

Luândū aceste vederi în blocū, căci veritatea totală predomnesce în elle assupra unorū errori secundare, noi întrebămū :

Apparițiunea ginților cellorū allese se póte ea esplica într'unū modū plausibilū prin vr'o causă neconsciinte, prin o lege de multiplicațiune, de variațiune, de ereditate etc., prin tóte câte ni spunū adeptii unei evoluțiunii esclusivamente materiale?

Cu alte cuvinte, noi repețimū aci în respectulū ginților cestiuneape care și-o făcuse Wallace assupra umanității în genere, și o resolvemū printr'o experimențațiune analogă, fiindū analogū însuși fenomenulū,

„Egiptulū — dice d. Mariette — presinta unū „spectacolū demnū de a pironi atențiunea. Pe

(4) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, 494. —

(5) Spiegel, *Iranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871, in-8, t. 1, p. 387—92.

„cândă restulă globulă terestru era cuffun-
 „dată în tenebre; pe cândă națiunile celle mai
 „illustre, cari voră giuca mai târđiă ună rollă
 „atătă de însemnată în affacerile lumii, se a-
 „flăă în selbăteciă; țermii Nilulă nutriă de-
 „gia ună poporă cultă, înțelleptă, condusă de
 „cătră o puternică monarhiă, răđemată pe o
 „formidabilă machină de funcționari și împie-
 „gați.“ (6)

Peste patru seă cinci miă de anni de acumă
 înainte posteritatea năstră va avé să constate
 acea-și antitesă de ultra-civilizațiune față cu
 ultra-barbariă, și esemplulă Egipteniloră ni
 spune că selbatecii viitorulă voră puté fi toc-
 mai gințile celle mai înaintate de astă-đi.

Zimmermann gruppeză căți-va remarcabili
 specimeni ai regressulă de acéstă natură, a-
 retându-ni pe Spaniolă, pe Portugesi, pe Ollan-
 desi, selbătécindu-se în Africa, în Brasilia, în
 Oceania, ș'apoi conchide că: „se întemplă chiară
 Germaniloră“.

În archipelagulă Viti seă Figi, Europeii de-
 veniseră antropofagi! (7)

În casulă Egiptulă decadința nu se pôte at-
 tribui climatei, căci condițiunile atmosferice și
 tellurice nu s'au schimbată acolo de cinci miă
 de anni, și totuși Fellahii de astă-đi nu mai
 sémână cu străbunii loră din anticulă Memfis
 seă din Teba cea cu o sută de porți.

Fenomenulă se pôte attribui și mai puțină
 ginții, de oră-ce Fellahulă e de același sânge,
 vorbește aceiași limbă, conservă același tipă,
 prin cari se distingeă ziditorii piramideloră.

Roma lui Scipione devine Roma lazzaroni-
 loră; în Ellada palicarii înlocuescă pe Sofocli.

Așa dero, decă este adevărată că o sémă de
 ginți pörtă sigillulă predestinațiunii de a fi
 mari, pe care n'au putută să'lă determine miđ-

(6) A. p. Littré, *La science*, 389.

(7) Zimmermann, *L'homme*, Paris, 1873, în-8, p. 473—8.

loculă ambientă, filiațiunea seă vre-o altă cau-
 să curată materială fără concursulă unei se-
 lecțiunii providențiale, adecă allă unei forțe i-
 dentice cu acea ce președuse la însăși creați-
 unea omulă în grupulă antropoiđiloră; e nu
 mai puțină evidentă că *superioritatea este nu-
 mai posibilă, nu necessară*.

Egipteni, deși providențialmente meniți
 pentru ună înaltă gradă de cultură, deși mate-
 rialmente secundați prin condițiuni territori-
 ale și chiară genetice dintre celle mai fericite,
 totuși nu agiungeă susă de n'ară fi tinsă, și în-
 cetarea tinderii din parte-le n'a întârđiată a-i
 precipita într'o completă degenerare.

Civilizațiunea egiptenă, separată de noi
 printr'o distanță de cinci-đeci secolă, este rela-
 tivamente forțe modernă în allăturare cu pri-
 mele urme alle essistenței umane, pe cari ni le
 descopere geologia.

Ori-unde în Egiptă s'au făcută săpătore sub
 fundațiunile celloră mai vechi ruine, bună-oră
 cu 18 metri mai giosă de peristilulă obeliscu-
 lui de Heliopole, s'au găssită numai ossăminte
 de nesce specie pêne acumă essistenți: cămilă,
 dromadară, căne, boă, porcă, și nici o remășiță
 de animală despăruți (8).

Sunt dero fără comparațiune mai primordi-
 ale acelle vestigie alle omulă în Europa, cari
 se află la ună locă cu resturi de mammoth, de
 ursă primigeniă, de leă de cavernă etc., și a
 căroră vrěstă se crede cu totă dreptulă de că-
 tră geologi a fi cu sutimi de secolă anterioră
 celloră mai antice monumente alle Egiptulă.

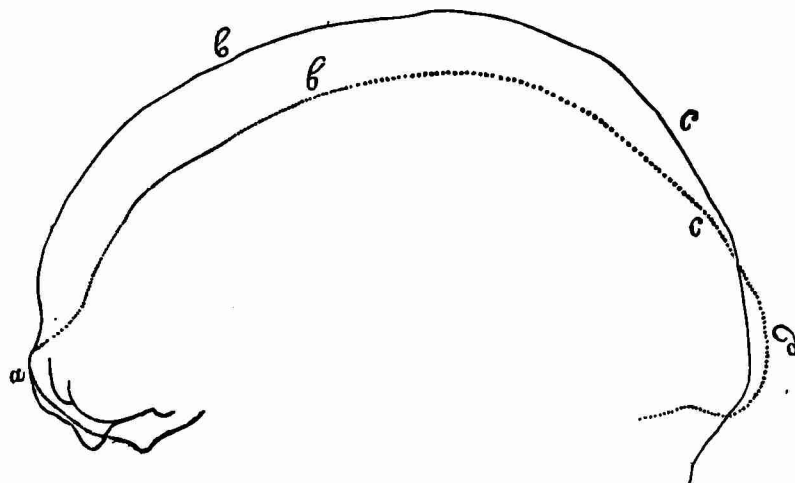
Între craniurile umane din acelle epoce ra-
 dicalmente pre-istorice, doue mai cu sémă at-
 trăsaseră assupră-le cu atătă mai multă atten-
 tiunea antropologiștiloră, cu cătă unulă din
 elle, cellă de Engis în Belgia, prin volumă și

(8) Cornwall Lewis, *Historical survey of the astronomy of the Ancients*, London, 1862, în-8, p. 440.

prin configurațiune denotă unū gradū insemnatū de înțelegință și abia differă de frumsețea tipului ȝisū caucasianū, pe cândū cellū-l'altū, descoperitū la Neanderthal lōngă Düsseldorf, offeră o asemenare surprindētoare cu unū capū de cimpanze, deși are o capacitate minimală de .1220 centimetri cubi, încātū întrece cu 681 pe cellū mai mare capū de măimuță.

Lyell bănușese că ambele aceste craniuri arū fi essistatū la nordulū Europei în periodulū post-pliocenū, adecă în prima ȝimētate din epoca post-terțiară.

Craniulū de Engis, atātū de remarcabilū prin

Eccē dērū aprōpe în aceia-și regiune și'n acela-și timpū fințāndū cotū la cotū doue ȝinți tipice, una cu o frunte de filosofū și cea-l'altă cu o figură eminentemente bestială, deși nicī decumū idiotă.

Craniulū de Engis pōte fi privitū ca fōrte ostilū ipotesei transformiste a lui Darwin, căci decă în vecinētatea epocii terțiare ne întimpinā degia unū capū de omū atātū de bine dezvoltatū, apoi unde ore, în ce felū de stratū geologicū, să căutāmū noi presuppusa tranșițiune cātră măimuță?

Acțiunea selectiunii providențiale în crea-

nobleță, s'a ȝăssitū la unū locū cu ossăminte de specie perdute de elefantū, de rinocerū, de ursū, de tigrū și de hienă, astū-feliū că este unū calculū geologicesce modestū de a ȝice că possessorulū acellui capū a trăitū sunt acumū vr'o cincī-spre-ȝece miī de anni⁽⁹⁾.

Reproducemū aci ambele craniuri suprapuse, cellū de Engis desemnatū prin linie și cellū de Neanderthal prin puncturi.

Littera *a* indică arcada sprincenelorū și porțiunea mediană a ossului frontalū; littera *b*— sutura coronală; littera *c*—vērfulū suturei occipito-parietale, littera *d*—protuberanța occipitală:

țiunea genului umanū și a ȝințilorū cellorū superiōre este aci mai palpabilă ca ori-unde; dērū nu mai puținū palpabilă e și sarcina individualității umane, care va remānē în veci pe locū de nu va progressa prin propriulū seū liberū arbitriū, ori-cātū de bogatū arū fi înzestratā potențialmente de cātră selectiunea providențială.

(9) Lyell, *L'anciennētē de l'homme prouvée par la géologie*, trad. Chaper, Paris, 1864, in-8, p. 93.—Mortillet, *Classification des diverses périodes de l'age de la pierre*, in *Revue d'anthropologie*, I, 436, așēđă craniulū de Engis în periodulū glaciariū de Moustier și pe acela de Neanderthal în periodulū preglaciariū de St. Acheul, ambele celle mai vechi în epoca paleolitică seū a petrei necoplite.

Dela craniulă de Engis să facemă ună saltă peste vr'o sută cincă decă de secolă.

Iaponia ni presintă chiară astă-dă spectacolulă cellă maă elocinte allă energiei liberului arbitriū într'o ginte pe care o credeaū toă osândită la ună perpetuū staționarismă.

„Istoria iaponesă—dice d. Vivien de Saint-Martin—îmbrățișeză ună intervallă de 2,532 „annă. Ună și aceeași dinastiă domnesce acolo „dela annulă 660 înainte de Cristū și pēnē as- „ta-dă. Imperatulă actuală este una sută două „decă și allă douilea descendinte din familia su- „verană. In cursū de 25 secolă Iaponia a con- „servatū acelleași moravuri, și éta că acuma, „după ce s'a fostū isolatū cu deseversire de ori- „ce contactū cu străini, acéstă țerră își uită „de o dată tradițiunile, schimbă din temeliă „modulă seū de a fi, se silește a'și altoi civili- „sațiunea europeă și a lua ună locū între na- „țiuni.“

Guvernulă dela Yedo subvenționeză in momentulă de față 250 tineri in Anglia, 200 in America, 50 in Franca și 40 in Germania, unde acesti 540 Iaponesi se inițiază in tôte sciințele și arțile Europei (10).

Gradulă de cultură, la care reușiseră a se rădica de secolă Iaponesii printr'o tendință isolată, probéză că merită și dēnșii a fi considerăți ca o ginte fôrte superiôră.

In timpū de două millenie, pe cândū totū globulă terestru îndura sute de revoluțiuni, Iaponia singură nu voia să éssă dintr'ună anticū statu-quo de cultură, și acuma subitamente ea urmăse lumea prin cea maă puternică voință progressistă.

Să maă căutămă ôre vre-o probă maă viuă despre compatibilitatea liberului arbitriū cu selecțiunea providențială in sfera gințiloră de

(10) Vivien de St. Martin, *L'année géographique*, t. 11, Paris, 1873. in-8, p. 192-4.

frunte, întocmai după cumă o constatarămă, împreună cu Wallace, in privința întregi u-manități?

Acéstă compatibilitate e fôrte importantă, căci ea înlăturéză grava acusațiune ce se aruncă de cătră unii la adresa doctrinei gințiloră, cumă-că ară fi contrariă liberului arbitriū și prin urmare responsabilității morale a omului (11).

Nu; într'o ginte, ca și'n totalitatea umanității, selecțiunea providențială agiută pe omă de a păși înainte, illū agiută fôrte multă, illū agiută necontentitū, illū agiută pretutindenī, inse nu'lū silește să mérgă.

D. Littré, analisândū opera d-lui Renan, observă:

„Dacă gințile inferiôre ară fi apparutū sin- „gure pe pământū, nici rezultatele superiôre „alle civilizațiunii n'ară fi pututū să appară. „Seria ară fi fostū maă scurtă, deși ară offeri „o înlănțuire analogă pentru porțiunea cea „comună gințiloră inferiôre și gințiloră su- „periôre. Acestea din urmă s'aū mișcatū și aū „înaintatū ca și celle-l'alte, dēru maă răpede „și agiungēndū la nesce înălțimi la cari celle „ănteie n'ară fi sciutū să se urce prin propria „lorū inițiativă. O ginte procede ca și indivi- „dulă; și precumă omulă de cellă maă vastū „geniū trebui să trecă maă ânteii prin fasele „debilității intelectuale a copilăriei, totū astū- „feliū este imposibilū de a susține că gințile „superiôre n'au avutū și elle, ca și celle inferi- „ôre, o copilărie debilă, dēru o copilărie care „le-a condusū pe dēnsele la o maturitate com- „parativamente maă activă.“ (12)

(11) Sudre, *loco cit.*, 150: «Si, selon la théorie naturaliste, «les climats pèsent lourdement sur la liberté humaine, celle- «ci peut combattre leur influence par les institutions, par «l'hygiène, s'en affranchir par l'émigration. Mais le système «des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la «fatalité qui le domine.»

(12) *De la civilisation et du monothéisme*, in *La science*, 470.

Dacă d. Littré ar fi eștit un moment din sarcasticul precept al lui August Comte că „Divinitatea trebuie poftită de a ne lăsa în pace de acum înainte“, d-sea ar fi dedus din propriile selle cuvinte noțiunea foarte *positivă* că acele mari ginți, fără cari erau peste putință rezultatele superioare ale civilizațiunii și de contactul cărora profită némurile mai de gios, sunt produsul unei cauze lucrându în prevederea acellor rezultate și acellui contact, al unei *selecțiuni providențiale*.

Éttă cum înțelegem noi pe Wallace și pe d. Renan, combinându ambele lor teorie cari se verifică reciprocamente, și conciliându-le pe amendou cu liberul arbitriu.

S'ar mai puté demonstra continuitatea selecțiunii providențiale în istoria prin unele popore superioare față cu cele-l'alte din aceia-și ginte și prin unii ómenii mari față cu cei-l'alți din acellași popor.

Nici o lege de evoluțiune materială nu va fi în stare să esplice vre-o dată pe vechii Ateniian'seú pe un geniu ca Shakspeare. (13)

Factorii climaterici, genealogici și sociali rădică cele mai de multe ori pe ici-collea câte un

colțușor al vèllului; chiar atunci înse cându elle aruncă o viuă lumină asupra cestiuin ginților, popórelor, ómenilor mari, totuși remâne ce-va în rezervă, un mic *residuum* mai esențial decâtu tóte, un simbur care nu se resólvă decâtu prin selecțiunea providențială.

Am adunatu în studiul de față într'unu modu cam rapsodicu totu ce ni s'a párutu mai propriu a da o idee despre originea civilizațiunii umane.

In lupta pentru essistința, în terribilul *struggle for life* al lui Darwin, omul n'ar fi trecut peste nivellul máimuțelor, decâtu Provedința nu'l înzestra cu lipsa pèrului pe corp și cu marele volum al cerebrului, fără a mai vorbi despre cele-l'alte particularități antropologice mai puțin esplicite.

O armă, un vestmèntu, o locuința, fie câte-șitrelle câtu de grossolane, constituă primul passu, de unde procedu tóte minunile civilizațiunii.

Progresul s'ar fi opritu înse pe o tréptă destullu de inferióra, câtu se cerea pentru stricta îndestullare a bunului traiu material al omului, decâtu totu Divinitatea nu venia din cându în cându să accorde unor ginți, unor popore, unor ómenii, privilegiul unei aptitudinii providențiale, de unde apoi, după cum un singuru geniu împinge înainte unu popor întregu, totu astu-feliu unu singuru popor, o singurá ginte, împinge înainte umanitatea.

Acéstă acțiune a Provedinței, deși continuă, totuși nu impune umanității, ginții, poporului seú individului vre-o direcțiune necesară, ci'i facilitéază numai possibilitatea de a merge mai bine seú mai iute, possibilitatea de a aגיעe mai sus seú mai departe, possibilitatea de a lupta cu succesu contra naturei, o

(13) Lasaulx, *Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte*, München, 1857, in-8, p. 116: «Fast alle grossen Entdecker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdanken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Natur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft als Märtyrer, dastehen in ihrer Zeit, und erst nach ihrem Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewürdigt werden. Die schönsten und erhebensten Erscheinungen dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die geistigen Heroen derselben, die grossen Männer welche gerade zur rechten Zeit, in den Entwicklungsperioden des Völkerlebens, da wo eine lange Vergangenheit ihren Abschluss erreicht und eine weite Zukunft sich öffnet, wo das Ende der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erlöschen und Neusichentzünden zusammen treffen, wie lichte Götter gestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und als die Träger der neuen das Leben gestaltenden Ideen, als Gründer und Wiederhersteller der Religionen und der Staaten auftreten; jene Männer die wie Sprossen aus dem ursprünglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprünglichen, elementarischen Kräften ausgerüstet, nicht blos für ihre Zeit, sondern auf lange Jahrhunderte hinaus thatkräftig wirken.»

simplă posibilitate, rămânându în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea său a o neglece, a face mai multu său mai puțin, a se rădica său a cădă.

§ 4.

CULTURA PRIN ACCLIMATARE.

Amă vedutu că lipsa përulei pe corp, o particularitate atât de indiferente la prima vedere, a fostu unul din principalii motori ai progresului uman.

Secundată de unu cerebru plinu de puternice facultăți latente, ea nu numai ne-a împinsu prin necesitatea de a ne accoperi la *haînă* și la *casă*, dëru încă ne-a mai înzestratu cu acea vastă sistemă de locomoțiune, pe care sciința naturală o numesce *acclimatare* și fără care nu s'arū fi pututu respândi germenii de cultură, dobândiți în nesce puncturi diverginți printr'o muncă izolată de cătră o sémă de ginți allese.

Invellindu-ne în blâne la nordu, imbrobodindu-ne în ușore țeseture la sudu său despuiându-ne sub tropice, durându-ni edificie de granitu său adăpostindu-ne în umbrare de frunță, variându pënë la nefinitu regimulu vestimentarū și arhitectonicu în mësura condițiunilor circumfuse, noi prosperăm pretutindenī pënë la polulu înghiățatu, pe cându biata măimuță, prototipulu nostru anatomicu, pere de ftisia nu mai departe decâtu în Parisu său în Londonu.

Fără posibilitatea acclimatării omenimea arū fi remasū pururea în fașă, căci mai nici o dată civilizațiunea nu s'a datoritu unde-va unei singure națiuni și nici chiaru unei singure ginți, ci în cele mai multe casuri ea a trebuitu să se nască printr'o făcere de secolī peste secolī din successiva frecare a miī de popóre.

Sciința igienică ni arată, ce-i dreptu, că nu ori-și-unde și nu pentru toți acclimatarea e d'o potrivă fructiferă; chiaru acolo inse unde unu poporū se stinge după o clipă de imigrațiune, ellu totuși lassă o urmă, aruncă o sémënță, pune o pëtră la immensa totalitate cronologică a culturei locale.

Pe laculū Starnberg lōngă München se înalță astă-dī unu superbū castellū regescū, clăditu pe o insulă numită a Trandafrilorū.

Cine arū crede óre că acéstă frumósă operă a artei moderne este fia legitimă a unei epoce atât de obšcure, atât de depărtate, încatu arū fi puțină a dice că o desparte de noi unu intervallū de dece millennie?

Ei bine, geologia constată că însă-și insula, fără care castellulū nu putea să existe, a fostu artificialmente formată de cătră unu tribū de selbateci tocmai în etatea de pëtră (1).

În cursu de o sută de secolī, cine ni va spune câte némuri eterogene aū călcatu pe acestu meșteșugitū petecu de pământu, necunoscându-se unele cu altele, dëru concurgëndu tóte mai multu său mai puținū la viitóra splendóre a rozelorū din actuala florăriă a Maieștiții Selle Bavareze!

Nicăiri inse acțiunea acclimatării nu se manifestă mai pipăitū ca în originea diverselorū alfabete.

Fără a trece peste territoriulū românū, noi o vomū demonstra printr'unu abecedaru dacicu, întrebuintatū de cătră străbuniī nostri pē-

(1) Desor, *Les palafittes ou constructions lacustres*, Paris, 1865, in-8, p. 114: «Cette ile n'a pas cessé d'être habitée depuis sa fondation par les premiers possesseurs du sol à l'âge de la pierre». -- Cf. *ib.* 112, despre laculū Varese în Italia: «L'une de ces stations est la petite ile, Isoletta, sur laquelle la famille Litta a élevé une maison de plaisance. Quoique plus grande que l'île du petit lac d'Inkwyl, près de Soleure, l'Isoletta est, comme cette dernière, artificielle, et si dier que tous bénéficiens encore aujourd'hui des travaux exécutés par les peuplades de l'âge de la pierre.»

nă pe la 1500 și absolutamente nesciutū pēnē acumū in paleografia.

Acestū prețiosū alfabetū ni arrētā pe Latini mostenindū in Carpați o civilisațiune, pe care Daciū o căpētaserā imprumutū dela Semiți, astū-feliū că Roma și Sidonulū, Adriatica și Marea-roșiā, fruntea lui Iafetū și fruntea lui Semū se ciocnescū prin doue currențe oppuse pe țermiū Danubiulū.

§ 5.

UNU ALFABETU MONGOLOIDU IN DACIA.

Maī āntēiū de a approfunda modulū de a scri allū Dacilorū, suntemū datorī o clipā de atențiune unū altū alfabetū, peste alle că-rui urme totū pe pāmēntulū nostru a datū la 1863 d. Cesarū Bolliacū in districtulū Prahova, gāsindū sāpate cāte unū semnū sēu doue pe petrele și cărāmiđele unei ruine de lōngā satulū Slonū.

Venerabilulū arĥeologū promise in 1871 a esplica unele din acelle lepedi prin „ve-„chile caractere ellene sēu archaice, precumū „le numesce Eckel, și prin celle celtiberiane „maī allesū“ (1); pēnē astā-đi inse d-sea n'a făcut'o, și nu credemū că o va face vre-o datā, căci va fi observatū negreșitū maī in urmā lipsa de vr'o asemēnare seriōsā ințe cei trei termenī de comparațiune : nici cu caracterele ellene archaice, nici cu celle đise celtiberiane, alfabetulū dela Slonū nu se pré potrivese.

D. Bolliacū a reprodușū peste totū in tr'unū tabellū litograficū 58 buccāți, anume 28 petre și 30 cărāmide, dintre cari inse petrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 și 8-bis presintā acella-și semnū ; de asemenea petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărāmida nr. 2; idem petrele nr. 1-bis. 3, 10, 23 și cărāmida nr. 26, de carū puținū differā petrele nr. 9 și 10, precumū și cărāmiđele nr.

(1) *Archeologia*, in *Trompeta Carpaților*, nr. 939.

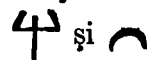

5, 6 și 8; pétra nr. 16 și cărāmiđele nr. 21—22 sunt éroși identice; apoi petrele nr. 13 și 14, cărāmiđele nr. 9, 10 etc., așa că totalitatea semnelorū distinctive, cari sā nu se pōtā confunda unele cu altele și sā offere unū caracterū graficū probabilū, se reduce in ultima espressionē la vr'o cincī-spre-đeci.

Intemeiāndu-ne pe acestū fondū destullū de sārācāciosū, noi surprindemū din capulū loculū o mare assemenare ințe fragmentele lapidare alle d-lui Bolliacū și nesce buccāți de cossitorū descoperite in Russia sud-vesticā la Drohiczyn in fluviulū Bugū, assupra cărora nī-a făcutū atenți d. A. Odobescu.

Éttā:

Semnulū de pe petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărāmida nr. 2 este același cu semnulū de pe cossitorulū nr. 13, publicatū in preunā cu altele noue-spre-đeci de cătrā comitele Tyszkiewicz (2):

Semnulū de pe cărāmida nr. 3 se regāsese ințocmai pe cossitorēle nr. 2 și 7, precumū și semnulū de pe petrele nr. 13—14 și cărāmiđele nr. 23, 24, 25, ne ințimpinā pe cossitorēle nr. 8, 18 și 14:

 și

Semnulū de pe cărāmida nr. 12 se vede și pe cossitorulū nr. 11:

Semnulū de pe cărāmida nr. 18 se afflā și pe cossitorulū nr. 20:

Semnulū de pe cărāmida nr. 20 nu se deosebesce de semnulū de pe cossitorēle nr. 6, 7, 8 și 10:

(2) *Drevnosti, Trudy Moskovskago Archeologiceskago Obščestva*, Moskva, 1865—67, in-4, t. 1, p. 115 — 22, pl. VI și VII.

Semnul de pe cărămida nr. 15 este ca și acela de pe cossitorul nr. 9:

Maî pe scurtu, sunt șesce caractere evidente identice.

Derû acestâ intimă înrudire cu cossitorul comitelui Tyszkiewicz aruncă ôre vre-o rađă assupra alfabetului dela Slonû?

Commissiunea Archeologică din Vilna, considerându că Drohiczynul fusese în evul mediu capitala poporului Iatvingilor, li attribue lorû celle găssite în riulû Bugû.

Despre Iatvingi se scie că au fostu o ramură litvană, după cumû ni-o spune celebrul analistû polonû din secolul XV: „Iaczwingorum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lingua habens magna ex parte similitudinem et „intelligentiam.“ (3)

Derû ce au a face Iatvingii seû chiarû în genere Litvaniî cu Slonulû din Prahova?

Numele acestei localități ni adduce aminte unû passagiû totû din Dlugosz, unde sunt puși allături cu Iatvingii, ca o altă crângă a nemului litvanû, așa diși Sloneni: „Iacwngos, Slonenses, ceterique Pruthenici tractus barbaros.“ (4)

Slonim este pêně astă-di unulû din orașele celle maî istorice alle Litvaniei. (5)

Intre Slonulû din Prahova și Slonimulû din

(3) Dlugosi, *Historia*, Lipsiae, 1711, în f., t. 1, p. 770.— Despre Iatvingi veđi monografia lui Hennig, *Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum*, Regiomonti, 1812, in-4, precumû și Gatterer, *An Prussorum, Lituanorum caeterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere*, în *Comment. Societ. Scient. Götting. Hist.*, t. 12 și 13.

(4) *Ibid.*, I, 223.

(5) Strykowski, *Sarmatia Europaea*, în Mizler, *Historiarum Poloniae collectio magna*, Varsaviae, 1761, in-f., t. 1, p. 75: «Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erat, et pro ductu cum suo territorio computabatur.»

Litvania, între petrele și cărămidele d-lui Bolliacû și cossitorul comitelui Tyszkiewicz, să fie ôre numaî o relațiune de azardû?

Totû în Russia sud-vestică, acolo unde Litvaniî au domnitû pêně pe la giumetatea secolului XV, în Podolia lóngă târgușorul Daszow, s'a desmormentatû dintr'o movilă următorea petricică:

Affară de N, tôte celle-l'alte semne din acestâ quasi-inscripțiune se găssescû pe fragmentele d-lui Bolliacû, și anume:

Monogramma cea încadratâ se compune din semnul de pe cărămida nr. 3, în cõda cărui s'a intercalatû semnul pe pãtra nr. 14:

Stelluța figurézâ pe cărămida nr. 15.

Luna—pe cărămida nr. 25.

Semnul W pe cărămidele nr. 9 și 10.

S'arû pãre derû archeologicesce admissibilû, că zidariî dela Slonû în Prahova au trebuitû sã fie de aceia-și origine cu meșteriî dela Drohiczyn seû dela Daszow.

O împregiurare ne împedică totuși a risca o afirmațiune.

Unele semne de pe petrele și cărămidele d-lui Bolliacû sunt par'că fotografite după alfabetul mongolic. <

Semnul de pe pãtra nr. 12 represintâ la Mongoli sonulû õ:

Semnul de pe pãtra nr. 2 este mongoliculû m:

(6) Lelewel, *Czesc balwochwalcza Slawian i Polski*, Poznan, 1855, in-8, p. 84 --- Grabowski, *Ukraina dawna i terazniejsza*, Kijow, 1850, in-4, p. 114.

Semnul de pe pétra nr. 16 séu de pe cărămidele nr. 13, 21 și 22 e mongolicul *dj*:

Semnul de pe petrele nr. 1-bis, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este mongolicul *k*:

Semnul de pe pétra nr. 18 este mongolicul *a*:

Semnul de pe cărămida nr. 25 este mongolicul *r*:

Semnul de pe cărămida nr. 27 este mongolicul *i*:

Semnele de pe cărămida nr. 13, decă arü fi scrise unul d'assupra altuïa, ori-care Mongolü le-arü puté citi *sä*:

In fine semnul nu differä intru nemicü de mongolicul *t* séu *d.* (1)

Peste totü 9 coincidințe!

Astü-feliü assemënarea ruinei dela Slonü cu monumentele de pe territoriulü litvanü e mai micä decumü este assemënarea 'i cu alfabetulü mongolicü.

Cumü sä ni esplicämü acéstä enigmä?

Prin ce feliü de migrațiunii etnice séu măcarü culturale?

Nu cumü-va zidäria dela Slonü, ca și cossitöarele dela Drohiczyn séu petricica dela Daszow, vorü fi nu tocmai litvane și nici chïarü vechi, ci arü proveni din vr'o invasiune turanicä din evulü mediü, dela Pecenegi, dela Cu-

(1) Veđi alfabetulü mongolicü in Lepsius, *Standard alphabet for reducing foreign graphic systems to a uniform orthography*, London, 1863, in-8, p. 212.

manı séu dela Mongolii lui Batu-hanü, cari toți au fostü copprinsü in adevëru spațiulü dintre Bugü și Oltü?

Semnele **N**, **Ш**, **У**, **+**, etc., deși sunt străine alfabetului mongolicü de astă-đi, au pututü totuși sä existe öre-cändü ca variante.

Precisarea alfabetului d-lui Bolliacü se îngreuzä förte multü, între celle-l'alte, prin însăși aceia că o simplä întörcere a petrei séü cărămidei schimbä natura litterei, astü-feliü că unü A, bunä örä, póte fi aședatü arbitrarmente in patru felüri: A, **V**, **▷** și **◁**.

Mai pe scurtü, d. Bolliacü a datü peste urmele unui alfabetü barbarü in regiunea Prahovei, despre care in se cellü multü se póte đice că 'i o grafică *mongoloidä*.

Ellü este instructivü ca încă unü marturü despre nenumeratele straturü de culture câte s'au succesü pe territoriulü Daciei, dëru in öri-ce casü nu e dacicü.

Sä trecemü la ce-va cu multü mai positivü,

§ 6.

ALFABETULÜ DACICÜ ALLÜ LUI DEKENEÜ.

Simonü Kézai este autorulü unei cronice maghiare dedicate regelui Ladislavü III, carele domnise între 1272—1290.

Biblioteca Imperialä din Vienna posedä unü esemplarü din secolulü XV, după care s'a și făcutü edițiunea lui Endlicher.

Nici o datä și de căträ nimeni autenticitatea acestei cronice n'a fostü suppusä bănueliei, și nici că putea sä fie, de örä ce de pe la 1340, abia cu vr'o gümëtate-secolü in urma autorului, noi o gässimü degia prescurtatä in limba germanä de Enricü de Muglein. (1)

Intr'unü locü Kézai đice:

(1) In Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I p. 1-94: Chronik der Hunnen.

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum „Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt „remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus oc- „currerunt, insimulque Pannonia conquestata, „partem in ea sunt adepti, non tamen in plano „Pannonie, sed *cum Blackis in montibus confinii* „*sortem habuerunt, unde Blackis commixti litte-* „*ris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur.*“

Adecă :

„Săcuii sunt resturile Hunilor. Afflându „despre re'ntôrcerea Ungurilor în Pannonia, „ei li-au eşitū înainte la hotarele Galiției și de „'npreună cu dēnsii au cuceritū Pannonia, din „care au și căpētātū o parte, nu înse pe șessū, ci „la munte *învecinați și amestecatți cu Vlachii,* „*de unde se vede că au și adoptatū litterele vla-* „*chice.*“ (2)

Înainte de a trage vre-o consecință din ace- ceste „littere vlachice“, pe cari dela Români le-au fostū împrumutatū Săcuii, vomū men- ționa în trecētū unū documentū transsilvanū din aceia-și epocă (3), publicatū la 1842 cu unū fac-simile de cătră academiculū maghiarū Jer- ney, și anume decretulū unū generalū tătă-

(2) Endlicher, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, in-8, p. 100.—Prima edițiune a lui Kézai este de Horanyi, Viennae, 1782, n-8.

(3) Barițiu, *Transilvania*, IV, 55: „Nos Cattani ex Styria „Jedzan in Regno Hungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo „Chano Syngu Babylonici ac invicibili Regis Regum Hulaku „Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur „et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani „Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis „data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry „in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros vulgo „Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zycly et Blachy per on- „nia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, ac- „ceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio „et patientia nostra participare vultis. Fidelem M. . . as et „Zeracheen cum suis sociis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tui- „tous et . . . Zeracheen quorum serwis vestros administrare „usque Zootmaar. Datum in Zuyo anno Regni nostri II.» — *Jakab, Oklevéltár Kolozsvár története*, Budán, 1870, in-8, t. 1, p. 18, pune acestū actū sub anulū 1232.

rescū din 1242, cândū urdielē orientale au fostū copprinsū Ardélulū, poruncindū Sași- lorū a nu refusa în transacțiunī moneta mon- golică din partea Săcuilorū și Românilorū: „ex dictis Zycly et Blachy.“

Ambele aceste numi, „Zycly et Blachy“, sunt scrise aci allaturī și mai-mai cu aceia-și ortografiă ca și 'n Kézai, a cărui operă e pos- teriōră diplomei numai cu vr'o trei decennie.

Așa dērō unū cronicarū maghiarū năspune, sunt acumū șesse secolī, că Romāni pos- sedaū atunci unū alfabetū propriū allū lorū, „litterae Blackorum“, care nu era nici lăti- nescū, căci lătinesce scriea însuși Kézai, nici slavonū, grecū sēu germanū, de vreme ce pe „Sclavi, Greci, Teutonici“ (4) Kézai nu 'i con- fundă nici o dată cu Romāni.

Cu trei secolī mai în urmă, vestitulū anna- listū maghiarū Turotz, a cunoscutū de ase- menea alfabetulū în cestiune, dērū lui nu 'i mai venia la socotélă a recunōsce cu sinceritatea lui Kézai că Ungurii au pututū să 'nvețe ce-va dela Romāni, ci preferă mai bine să crēda că sunt nesce antice littere scitice, adduse de ca- tră Huni din Asia, mai adăugândū cu emfasă că nici o dată Săcuii nu s'au amestecatū cu nemi (5).

(4) Endlicher, 101.

(5) Thwrocz, lib. I, cap. 24, in *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in-4, t. I, p. 96: «Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte in Pannoniam intranti- cum, etiam hac tempestate, residui esse, dubitantur per ne- minem; cum in ipsorum generatione, extraneo nondum «permixti sanguine, et in moribus severiores, et in divisione «agri ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi, non- «dum Scythicus literis oblitī, eisdem, non encausti et papyri «ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad «instar utuntur.»—Despre tôte înțelesurile cuvētului «dica» veđi *Du Cange, Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in-4, t. 2, p. 840-41: «Dica, non tam pro char- «ta, vel schedula, in qua scribitur, quam pro taleola, nos- «tris taille, in qua rerum numerus annotatur, usurpatur a «Thwrocio»

În același timp ellu ni comunică o particularitate foarte instructivă, și anume că acele littere nu se scrieau pe pergamenă seú pe chărtiă, ci se încrestañ pe bețe.

Despre acestu usú Turotz vorbesce ca contimpurénü, fiindü prin urmare o perfectă fontăna istorică; despre originea ínse a alfabetului, mai contimpurénü cu doue sute de anni este Kézai, carele ni spune limpede că Săcuii se amestecaseră în munți cu Români, „Blackis commixti“, împrumutându prin vecinătate litterele române, „litteras ipsorum.“

Mândria hunică a lui Turotz cată să se 'nchine aci de 'naintea unei mărturie atâtü de categorice.

Apoi să se observe că Kézai era nu numai din secolul XIII, dérü încă originarü din Biharia, o provinciă curatü romănescă la cösta Transilvaniei, astü-feliü că pe Români și pe Săcui nemini nu'ı cunoscea mai de apröpe.

Dérü acelle „litterae Blackorum“ unde öre să mai fie astă-đi?

Cumü să fi fostü elle?

Éccé o cestiune cătră care se applică pe deplinü principiulü duplicatelorü în procedura gjuridică: decă la Români a peritü din întemplantare acellü alfabetü, cată să consultămü esemplarulü încredințatü Săcuilorü, și pe dată ce se va găssi unü „Alphabetum Siculorum“, care să nu fie ellenü, goticü, cirillicü, arabü seú vre-unü altulü cunoscutü, póte fi cine-va sigurü, cu testulü cellü necontroversabilü allü lui Kézai în mână, cumü-că a scosü la lumină abecedarulü cellü vechiü allü Românilorü.

Ei bine, unü assemenea alfabetü essistă.

Între manuscriptele in-quarto alle repositulü Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelică din Brașovü, în *Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251—1807*, este intercalatü unü altü manuscriptü totü in-

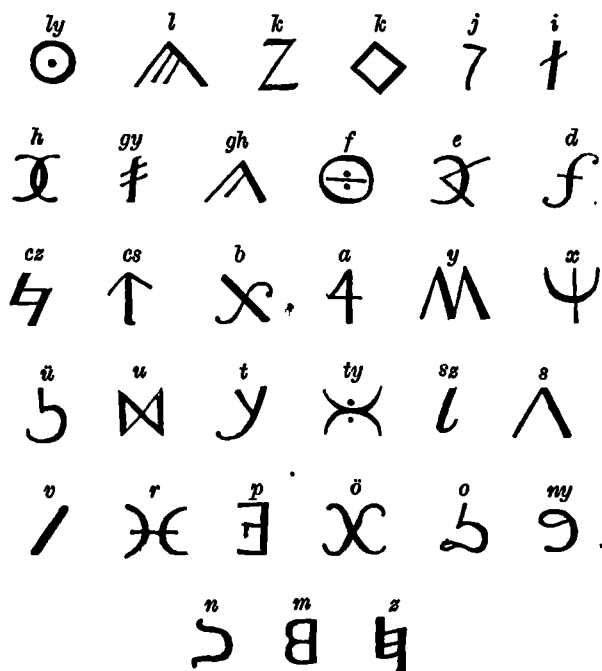
quarto, scrisü la 1702 de cătră preutulü Stefanü Lakatos sub titlulü de: *Siculia accuratius quam hactenus delineata*.

Autorulü acestei scrieri, remase pênë acumü inedită, appartine periodulü dintre 1650—1720.

Ellü a fostü supremü archidiaconü allü districtelorü săcuesci Csik, Gyergyó și Kászón (6), adecă pusü în pozițiune de a cunnosce mai bine ca ori-cine tóte amênuntele din traiulü compatrioțilorü seí.

Lakatos ni spune că pe la 1700 Săcuii mai întrebuintăñ încă unü alfabetü propriü allü lorü, și 'lú și reproduce în următorulü modü:

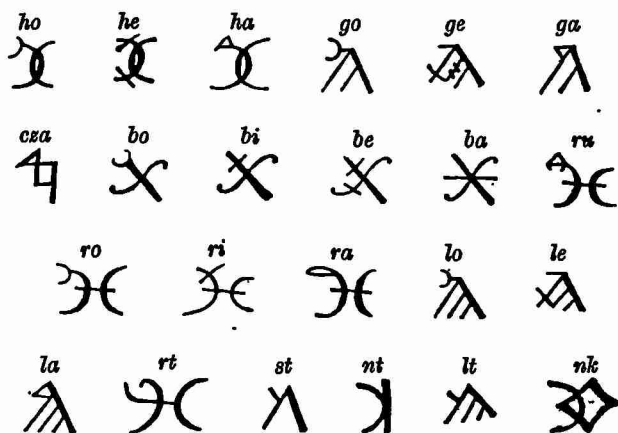
ALPHABETUM SICULORUM.

Affară de acestea, Lakatos mai adduce

(6) Benkö, *Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1783, in-8, t. 2, p. 158: «P. Paulus Györffi scribit, Sedium Siculicium Csik, Gyergyó et Kászón supremum Archidiaconum fuisse R. P. Stephanum Lakatos.»

următoarele monograme din câte două sonuri:

Avemă d'eró peste totú 56 semne: 33 simple și 23 compuse.

Înainte de a merge mai departe, să limpețimă valórea unora din aceste littere, a căroră transcriptiune maghiară de cătră Lakatos nu se potrivește cu fonetica română.

Unguresculú *y* este allú nostru *í*.

Unguresculú *ly* este allú nostru *lí*, muțatú actualmente, d'erú carele mai essista în România danubiană în secolulú XV, cândú în crisóve ne întimpină încă *wreclia* în locú de *wrechia* (7).

Unguresculú *ny* este allú nostru *ní*, de asemenea despărutú din limbă, affară de unele părți alle Temeșianeí și de regiunea Hațegului, unde se mai đice *cuníu* (cuneus) în locú de *cuíu*. (8)

(7) Veđi a mea *Archivă Istorică*, III, 190, unde se citezú acte din 1407, 1431, 1442 și 1453.

(8) În *Dictionarium Valachico-Latinum*, MS. in-16, scrisú de unú Hațegénú înainte de 1742 și affătorú în Biblioteca Universității din Pesta, gássimú *banye* pentru baie, *kuny* pentru cuíu etc.— Cf. Petru Mańorú, *Orthographia Romana*, în *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 34: «Valachi «veteris Daciae mutant *n* in *i* consonantem, ut *cuíu*, clavus, «a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzezienses «in Transsilvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen».— În Psaltirea lui Coresi (1577), în Pentateuculú lui Tordași (1581)

Unguresculú *ty* este allú nostru *lí*, bună-órá în vorba *chiarú*, pe care Maghiarulú n'ó póte scri decátú *tyár*.

E ce-va mai a-nevoia a decide despre valórea semnului, pe care Lakatos illú transcrie unguresce prin *gy*, ceia-ce se citește *đi*.

Sonulú *đi* n'a essistatú nicí o dată în limba română, seú cellú puținú nu se póte aduce nicí unú essemplu unde să nu fi trecutú în *s* dintr'o epocă immemorială.

Noi posedemú înse unú miđú-locú documentalú de a gási ecivalința románescă a maghiarului *gy*, de órá ce:

1-o. În diploma latină a lui Vladislavú Basarabú din 1369, orașulú *Argeșú* se transcrie prin *Argyas* (9);

2-o. În tractatulú comercialú din 1433 între domnulú moldovenescú Iliá și între Șașiú din Sibíu, orașulú *Agudú* se scrie *Egyd*. (10)

Unguresculú *gy* este d'erú allú nostru *gí*, a-decá *ı*.

Sonulú pe care Lakatos illú transcrie prin *gh* însemnézá nu vre-o aspirațiune, ci purú și simplu pe durulú *g*, căci în monogramă cu vocalele *o* seú *a* acestú semnú produce pe *go* și *ga*.

Unguresculú *cz* este allú nostru *tz* seú *ț*.

Unguresculú *cs* este allú nostru *cí*.

Unguresculú *sz* este allú nostru *s*.

Unguresculú *s* este allú nostru *ș*.

Unguresculú *ü* este allú nostru *úu*.

E mai puținú ușorú a đice, ca ce felitú

și 'n celle-l'alte tipăriture române din secolulú XVI, se mai găsescú formele: *spunúu*, *punú*, *remánúu*, *ántánúu* etc., despre carí veđi Cipariú, *Principie de limbă*, Blasiú, 1866, in-8, p. 143, și *Gramatica limbéi române*, Bucuresci, 1870, in-8, p. 89.

(9) Felér, III, 4, 210.— Cf. Oláh, *Hungaria*, Vindob., 1763, in-8, p. 56, 58: «Mamzillae ab Argyes... Petrus ab Argyes.»

(10) Originalulú se află în *Archivulú Naționaliú din Sibíu* sub nr. 67. Remâne d'o cam dată ineditú. Noi posedemú o copiă.

de sonū represintă littera transcrisă unguresce prin *ö*.

Lumina se capătă înse din forma acestuî semnū, combinatū evidentamente din două *o*: , adecă represintăndū pe allū nostru *oa*, pe care Romāniî illū scrieaū une-orî și cu litterele cirillice prin dupplulū *o*: *ω* (11)

In fine, mai remâne semnulū transcrisū prin *j*.

In întregulū alfabetū lipsindū vre-o litteră anume pentru sonulū *j* allū Francesilorū, unguresce *zs*, urméză dérō că tocmai pe acesta illū represintă Lakatos prin *j*.

Dintre monogramme, avemū de limurită numai pe cea transcrisă unguresce prin *st*, cea-ce se citește *št*.

Éccē dérō „litterae Blackorum“, pe cari cu multū înainte de anulū 1250, după cumū ni-o spune Kézai, Săcuiî le-aū fostū împrumutatū dela străbuniî nostri în cursulū unei îndelungate vecinētăți în creeriî Carpațilorū.

Pe la 1700, usulū lorū se mai conserva în Săcuime întocmai ca în secolulū XV, adecă totū prin încrestătore pe bețe, încătū Lakatos repetă pēnē și espressiunea lui Turotz: „non papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum instar.“

Ne oprimū o clipă asupra scrieriî *pe bețe*.

Ea nu este de locū hunică, după cumū pretindea Turotz.

In limba germană alfabetulū se chīamă pēnē astăđi *Buchstaben*, dela *Buche*—fagū și *Stab*—bēțū, adecă „bețe de fagū“.

Acella-și înțellesū are slavonesce *bukwa* sēū *bukowa*, adecă „de fagū“.

Celțiî numiaū alfabetulū *coel-bren*, adecă „lemnulū memoriei“ (12)

(11) Essemble în Cipariū, *Principie*, 381.

(12) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t 1, p. 2.

In antica balladă boemă despre „giudecata Libușei“ se menționéză legile scrise *pe scândure*: „desky pravdodatne“. (13)

Scandinavii posedau de asemenea „litteras ligno insculptas“. (14)

Liber la Romaniî cei vechi, înainte de a deveni carte, era scórța de lemnū pe care se încrestaū litterele.

Tóte acestea se referū la o adevărată scriere alfabetică, éru nu la nesce rudimente cifrice, după cumū sunt *rebóșele* sēū *revașele* la mocaniî nostri, sēū după cumū aū fostū la Tătariî din evulū mediū bețișórele numite *khe-mu*. (15)

Veciniî nostri Slavî și Germani, Scandinavii, Celțiî și străbuniî Romani, fără a mai vorbi despre Indiani sēū Egipteni, scrieaū dérō și ei óre-cândū pe bețe, pe scórțe, mai correctū pe scândure, după cumū califică fórte bine acestū felū de materialū graficū unū comentatorū bizantinū din secolulū XII. (16)

O asemenea *xylographiă* nu'î împedea in-se de a recurge din cândū în cândū la metallū sēū la pétră, și tocmai aceste solide excepțiuni aū pututū să străbattă pēnē 'n dil-lele nóstre, pe cândū fragedulū lemnū a peritū cu grămadă prin focū sēū prin putregaiū.

Nu desperămū dérō nici noi de a descoperi cu timpulū decă nu pergamene, cellū puținū lespeđi sēū monumente metallice cu „litterae Blackorum“.

Elle ni vorū destăinui, între celle-l'alte, doue prețióse littere pe cari Săcuiî nu pu-

(13) *Rukopis kralodvorsky*, ed. Korzinek, Jindrichove Hradec, 1864, in-8, p. 8.

(14) Saxo Grammaticus, *Historia danica*, ed. Klotzius, Lipsiæ, 1771, in-4.

(15) Abel Rémusat, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820, in-4, p. 65.

(16) Eustath. in *Iliad*. Z: καθά και τῶν τινες ὕστερον Σκυθῶν ἐσημαίνον ἃ ἤθελον, εἰδολά τινα καὶ πολυειδή γραμμικὰ εἰσματα ἐγγράφοντες ἤτοι ἐγγλύφοντες πίνακι τοιούτοι σκισίον.

teau să le fi luatü dela Români, căci nu aveau vre-o trebuință fonetică de elle: *ă* și *î*, sonurile celle mai caracteristice alle vocalismului nostru naționalü.

D'o cam dată s'au pututü afla scrisü cu aceste littere numai câte ce-va săcuescü, după cumü vomü vedé mai la valle.

Pêné atunci să desbattemü doue cestiuni:

1. In ce epocă încetat'au a se întrebuița aceste caractere de cătră părinții nostri?

2. Dela cine anume fostu-le-au luatü Români?

In Biblioteca Evangelică din Brașovü, nr. 26, b, in manuscriptulü lui Eder intitulatü *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, in-4, se găssesse actulü scrisü in Bucuresci la 1492, prin care domnulü muntenescü famosulü Vladü Tepeșü însciintézá pe Sași despre o apropiată invasiune a Turcilorü in Transilvania.

Se incepe așa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Transalpinarum.

„Circumspecti amici et vicini nobis honorandi. Dabimus scire, quod Thwrchi deporerent patientiam cum Domino Rege. Cesar dedisset Woywodatum de Zendere uno familiaris, qui vocatur Alibek, altero autem, qui nominatur Markovich, dedisset Woywodatum de Bodon, et nunc sunt cum bellis maximis, sed nescimus, ad quas partes volunt transire. Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non debeant transire. Pro eo etc.“

Aceste câte-va rânduri ágiungü spre a ne incredința că grammaticulü princiarü era unü neosü Românü, pré-puținü dedatü cu lätinesca, astü-feliü că latine sunt numai cuvintele, pe cândü totă fraseologia e curatü română.

Romănesce, buna órá, cuvëntulü *oste* séü *ostü*

insemna armată și resboiu totü-d'o-datä. (17)

Scriba lui Tepeșü, cređendü că totü așa trebuí să fie in ori-ce limbă, nu se sfiesce a pune „cum *bellis maximis*“ in locü de „maximo cum exercitu.“

Verbulü „a căta“ insemnändü la noi nu numai *quaero* séü *intendo*, ci încă și *debeo*, de pildä in „catä să më ducü“, *debeo ire*, scriba lui Tepeșü confundä și lätinesce ambele semnificațiuni, băgändü pe *debeo* in locü de *intendo*: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non *debeant* transire.“

Nu mai subliniämü in aceia-și frasă pe *ut*, pe *ad*, pe *nos*, pe *non*, puse tóte litteralmente după sintassa română.

Originalulü documentulü de mai susü se păstrézä la Sibiu in Archivalü Naționalü sub nr. 516, unde póte să'lü controleze ori-și-cine.

Copiändü-lü, Eder fusese surprinsü de forma litterei *C* in cuvëntulü „Cesar“, o formä atätü de ciudatä, atätü de fără părechia in paleografia latinä din evulü mediü, încätü eruditulü collectionistü nu s'a pututü stäpáni de a nu observa intr'o notä: „Singularis est forma elementi *C* in voce Cesar.“

Ei bine, care este acea estraordinară formä? *esar*.

Noi amü vedütü in alfabetulü lui Lakatos că sonulü romănescü *g* este represintatü prin semnulü:

†

In actulü din 1492 vorba *esar* se citește déró *Gesar*, confundändu-se *ce* și *ge*, întocmai ca in „sprăncénä“ pentru „sprängénä.“ (18)

(17) Mironü Costinü, in Cogălnicénu, *Cronicele*, ed. 2, t. I, p. 16: «a se apuca de *oste* improtivä» etc.—Urechia, *ibid.*, 136: «și a începutü a dăruire ocine prin țerrä la voinicüce făceaü vitezie la *ostü*».

(18) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane*, Francofort, 1870, in-8, p. 107. — Pentru celle-l'alte limbe neo-latine veđi Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1836, in-8, t. 1, p. 201.

Cumă-că acéstă confusiune între *ce* și *ge* trebuia să fi fostă fôrte pronunțată la străbunii nostri, dovédă este însăși originea semnului grafic Г (*gi*), pe care ei l'aŭ formată din cirillicul У (*ci*) de pe manuscriptele slavice cele mai vechi, profitându de posibilitatea de a întrebuița pentru propriulă *đisū cī* o formă totă cirillică mai modernă a aceleia-și littere: У .

In documentele române din secolul XV, de esemplu în crisovulă domnului moldovenescă Petru din 1453 (19), codița lui У în numele propriū „*Gīamărū*“ este încă fôrte lungă, anume У .

In limba albanesă, atâtă de înrudită cu a noastră prin elementulă comună tracică (20), sonurile *cī* și *gī* se confundă de asemenea, de unde derivă și acolo o confusiune grafică correspundinte, astă-felū că *cī* se scrie Г erū *gī*— Г , abia differindū unulă de altulă.

In cuvântulă „*Ħesar*“ scriba lui Țepeșū n'a făcutū decâtă a pune din iuțelă în loculă litterei latine *C* pe acea romănescă Ħ , pe care necunoscând'o Eder, carele cunoscea de minune paleografia latină medievală, avea negreșitū totū dreptulă să se mire.

Intr'o diplomă cu littere cirillice cu greū se putea committe ună atare qui-pro-quo, căcī limba și scrierea slavică erau de secolī res-

pândite în totă Romănia danubiană, pe cândă lătinesce, din contra, scriëndu-se numai prin escepțiune în câte ună actū internațională, grammaticulă simția o firéscă tentațiune de a-și da în petecū.

Ce-va analogū se observă actualmente mai allesū în Germania, unde rare-orī Némțulă într'o scrisóre cu caractere latine nu vără câte-o litteră gotică, după cumū și la noi puținī sunt în stare pēnē astăđi de a scri cu ortografia latină fără a lăssa să se străcóre câte o *slovă*.

Difficultatea de a uita cu totulă o grafică națională e atâtă de mare, încătū în Anglia bună óră, unde s'aŭ fostū întrebuițatū înaintei caracterele runice, deși s'a introdusū apoi scrierea latină așa numită anglo-sassonă, totuși littera *th* a remasū cea vechiă fără nici o schimbare, supraviețuindū astă-feliū ca ună martură isolatū allū unei culture anterióre.

Pe la 1400 Poloniă măcarū-că scrieai demultū cu caractere latine, dérū mai rețineai încă din grafica primitivă cirillică, ca o unică remășiță mai persistente, pe *ĥusulū* menitū a esprime vocalele *a* și *e* nasalisate. (21)

O singură litteră la Anglo-sassoni, o singură litteră la Poloni, nu mai multū decâtă una peste totū, atesta perduta essistință a unui întregū alfabetū națională!

Semnulă Ħ în documentulă din 1492 este dérū mai elocinte decâtă o întrégă disserțațiune pentru a proba că pēnē pe la 1500, cellū puținū în Muntenia, Romăniū nu uita-seră anticulă alfabetū, pe care cu mai multe vécurī înainte l'aŭ fostū împrumutatū Săcuilorū.

Ce 'ī dreptū, nu s'a descoperitū pēnē acumū

(19) Archivulă Statulă din Bucuresci, *Actele monastiriū Némțū*, legătura nr. 7.--Slaviū nu posedă sonulă *đj* afară de Serbi, cari inse l'aŭ luatū dela vecini. Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae*, Vindob., 1822, in-8. p. 182, observă: «In-ter vocabula sub У in Lexico Vukiano vix ullum origine «Slavicum reperias.» Littera У cellū anteii a introdus'o în Serbia în đillele năstre Vuk Karadzić, împrumutând'o dela Romăni și nesciëndū că este de origine slavică.

(20) Veđi *Istoria Critică*, t. I, vol. I, p. 305-309.--Cf. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, in-8, t. 3, p. 49.

(21) Essemple în Maciejowski, *Pamiętniki o dziejach Słowian*, Peterzburg, 1839, in-8, t. 2, p. 334-363.

nici unu actū românescū cu „litterae Blackorum“; dĕrŭ totŭ astŭ-feliŭ nu s'a găssitŭ nici unŭ zapisŭ săcuescŭ, deși e certŭ că Să-cuiŭ s'aŭ servitŭ cu elle pĕnĕ pe la 1700.

Ca grafică officială, dĕnșii aveau pe cea latină și noi pe cea slavică, alfabetulŭ naționalŭ fiindŭ rezervatŭ transacțiunilorŭ particulare, de o importanță secundară sĕu de totŭ casnică, din cărĭ inse nu nĭ-a remasŭ cu deseversire nemicŭ pĕnĕ la 1500.

Avemŭ pĕnĕ aci doue cifre: 1492, datulŭ crisovuluiŭ lui Ţepeșŭ, și 1250—1300, intervallulŭ activitățiiŭ lui Kézai.

Maŭ susŭ de acesta din urmă nu ne putemŭ urca prin documente sĕu cronice; dĕrŭ ni se offeră o altă calle totŭ atâtŭ de pozitivă în starea actuală a sciinței: paleografia comparată.

Prin celle maŭ multe elemente alle sĕlle constitutive, „alphabetum Siculorum“ allŭ lui Lakatos, adecă „litterae Blackorum“ alle lui Kézai, se perdŭ în anticități. cea maŭ profundă.

Éttă câte-va probe irrisistibile :

I.

Acestŭ semnŭ, esprimĕndŭ pe *i* vocalisatŭ, este ieroglifulŭ sŕeluiŭ, care represinta în vechia grafică egiptĕnă sonurile identificate *ra* și *la*.

II. 4

Acestŭ *a* este fără nici o modificare *a* de pe celle maŭ vechĭ inscripțiuniiŭ ellene, precumŭ și fenicianulŭ *a* de pe lespeșile maltane:

4 și .

III.

Acestŭ *ŭ* număŭ prin lipsa linieiŭ supplementare differă de :

1- Samscritulŭ (u);

2-o. Bengaliculŭ sĕu (u).

Acea-și lipsă a linieiŭ supplementare ne întimpină în albanesulŭ (ŭ).

IV.

Acestŭ *g* ni appare :

1-o. Ornamentatŭ fără duplicare în albanesulŭ (ș).

2-o. Duplicatŭ în umbriculŭ (ș);

3-o. Duplicatŭ și întorsŭ pe cŕstă în himiariticulŭ (ș);

4-o. Duplicatŭ și întorsŭ pe capŭ în protoebraiculŭ (ș);

V.

Acestŭ *k* e din punctŭ în punctŭ cursivulŭ samaritanŭ *k*, deosebindu-se număŭ printr'o codiță de cellŭ maŭ vechiŭ fenicianŭ (k).

E remarcabilŭ că ieroglificulŭ *k*, din care s'a născutŭ cellŭ fenicianŭ, offeră acea-și formă fără codiță, cea-ce probĕză că acĕstă din urmă e număŭ supplementară.

VI.

Acestŭ *g* este :

1-o. Fenicianulŭ (g);

2-o. Albanesulŭ (g) întorsŭ din

VII.

Acestŭ *n* își găssese frațiŭ gemeni în :

1-o. Fenicianulŭ (n);

2-o. Ebraiculŭ (n).

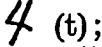
VIII.

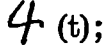
Acestŭ *s* correspunde elleniculuiŭ *s* de pe

celle mai vechi monumente doricе, precum și fenicianului *z*.

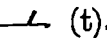
IX.

Acestă *t* este:

1-o. Fenicianul (*t*);

2-o. Proto-ellenicul (*t*);

3-o. Mai cu semnă umbriculă (*t*).

Originea tuturor acestora este ieroglificul (*t*).

X.

Acestă *o* e zendiculă séu (*o*).

XI.

Acestă *m* este himiariticulă (*m*).

XII.

Acestă *f* e cellă mai veche ellenică (*f*).

XIII.

Acestă semnă, care represintă sonulă *că*, adecă *t+g*, differă numai prin pozițiune de proto-elleniculă , carele represintă sonulă *ks* din *k+g* (22).

Sciëndu-se că la Ariani *t* corespunde adesea lui *k*, ca în πέντε = litv. *penki*, lat. *quinque*, τε = lat. *que*, τέσσαρες = lat. *quatuor*, τίς = sanscr. *kis* etc., urmază că nu numai graficesce, dărú și filologicesce, allă nostru (*ci*) este identică cu doriculă (*ks*).

XIV.

Acestă *z* presintă o importanță fără comparațiune și mai mare.

Ellă reproduce întocmai pe fenicianulă *h*.

Acéstă ecuațiune grafică $h(h) = z(z)$ implică o ecuațiune fonetică analogă între *h* și *z*.

Transițiunea din *h* în *z* este propriă în familia indo-europeă mai cu semnă limbei zendice, în care sanscritulă *h* nu se conservă nici o dată, ci trece mai totd'a-una în *z*, precum:

sanscr. <i>áhis</i> (șérpe)	=	zend. <i>azis</i> ;
— <i>ahám</i> (eü)	=	— <i>azém</i> ;
— <i>hásta</i> (mână)	=	— <i>zasta</i> ;
— <i>sahasra</i> (mița)	=	— <i>hazanhra</i> ;
— <i>djihvá</i> (limbă)	=	— <i>hizva</i> ;
— <i>hi</i> (căci)	=	— <i>zi</i> ;
— <i>vráhant</i> (mare)	=	— <i>bérezant</i> , etc.

Chiarú sanscritulă *g* devine *z* în *gáus* (pământ) = *záo* (23).

Limba arménă, pe care Erodotú o numeră anume între cele tracicе (24), offeră aceeași particularitate, bună oră:

sanscr. <i>áhis</i> (șérpe)	=	arm. <i>óds</i> ;
— <i>himá</i> (zăpada)	=	— <i>dsiun</i> ;
— <i>hayás</i> (callú)	=	— <i>dsi</i> ;
— <i>máhas</i> (mare)	=	— <i>medz</i> ;
— <i>sahasra</i> (mița)	=	— <i>hazar</i> ;
— <i>lih</i> (lingú)	=	— <i>lizél</i> ;
— <i>báhu</i> (multú)	=	— <i>pazóim</i> , etc. (25)

Limba slavică repetă péné la unú punctú același fenomenú, precum:

sanscr. <i>ahis</i> (șérpe)	=	slav.* <i>ans</i> ;
— <i>himá</i> (zăpada)	=	— <i>zima</i> ;
— <i>hváyámi</i> (chiámú)	=	— <i>zvu</i> ;
— <i>ahám</i> (eü)	=	— <i>az</i> , etc.

Númele șerpelui în diverse limbe indo-europee póte să dea o idee sintetică despre

(23) Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, trad. Bréal, Paris, 1866, in-8, t. 1, p. 108.

(24) Herod., VII, 73.—Stephan. Byz., *Asperia*.—Eustath. in *Dionys. Perieg.* v. 694.—Cf. *Istoria critică*, t. I, vol. I, p. 251.

(25) Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 22-3.

(22) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 357-9.

acellea ce schimbă pe *h* în *z* și altele cari respingută această tranzițiune.

Éccé :

sansk. zend. arm. slav. litv. latin. grec. germ.
āhis. azis. óds. ans. angis. anguis. ἔχης. unke.

Cumă-că Dacii nu numai schimbău pe *g* și *h* în *z* ca Zendii, Armenii și Slavii, ci chiară confundaă simultanamente aceste sonuri, după cumă Romăni de essemplu amestecă pe *g* cu *b*, *h* cu *f* séu *k* cu *p* în *bine*=*ghine*, *fire*=*hire* séu *picioră*=*kicioră*, dovédă este numele unui orașu dacicu, carele pe Tabla Peutingeriană se chiamă Germihera, éru în Ptolemeu *Ζερμίζιργα* (26), adecă: *Germi*=*Zermi* și *hera*=*zirga*.

În limba tracică, în care vorbiaă și Dacii, vinulă se numă *sála* (27), ceia-ce este punctualmente sanscritulă *hála*, vină, grecesce *χάλις* (28).

Din traciculă *sála* a remasă péné astă-đi în limba albanesă cuvântulă *salia*, nebuniă, ametělă (29), carele correspunde întocmai sanscritulă *háláhali* și elleniculă *χαλι* în *χαλίφων*, *χάλιμος*, *χαλίμη* etc.

Celebrulă medică Gallientă, carele trăia în secolulă lui Traiană, ni spune că 'n limba tracică sęcara se chiamă *brîza*.

Degia Pictet observă că acestă termenă reproduce essactamente pe sanscritulă *vrîhi*, dela rădęcina *vrîh*, a cresce (30).

Hála=*sála*, *vrîhi*=*brîza* și *Germihera*=*Zermizirga*, probéză trecerea lui *h* în *z* în limba dacică.

(26) Katanesich, *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri*, Budaë, 1824, in-4, t. 1, p. 375.

(27) Hesych., v. *ζίλας*.-Variantulă este *ζήλας*, indicândă o formă primitivă *sála*, a cărilă *á* correspunde lui *η* grecă, ca în *ήμι* sanskr. *sāmi* séu *ζητέω* sanskr. *yātáyāmi*.

(28) Pictet, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1859, in-8, t. 1, p. 256.

(29) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, *Lex.*, p. 35.

(30) *Op. cit.*, I, 273.

Astă-feliu se esplică, de ce la Dacii fenicianulă *h* a trebuită să devină *z*.

O asemenea tranzițiune grafică era posibilă numai la Tracii, la Zendii, la Armenii, la Slavii.

La Grecii, la Latini, la Celții, la Germanii, nici de cumă:

Ne oprimă aci; mărginindu-ne a constata ceia-ce sare în ochi prin evidință.

Lăssămă cu totulă la o parte ori-ce suppozițiune azardósă séu ori-ce monumentă ecuvocă, precumă sunt, bună-óra, inscripțiunile liciane séu idoliă obodritică dela Prilwitz.

Istoria, ca și fisica, devine sciință numai cu prețulă de a supprime cu deseversire elementulă subiectivă allă imaginațiunii. (31)

Din 33 littere, avemă 14 de acellea pe cari nu le putea cunnósce nici ună inventatoră din evulu mediă, și 'n parte chiară nici ună erudită modernă péné la ultimele descoperiri epigrafice, precumă sunt caracterele celle mai vechi ellene, feniciene, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de ară și fi cunnoscută ca prin minune pe unele din elle, totuși péné la epoca lui Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putință de a preface pe *h* [𐤇] în *z* [𐤆], séu péné la epoca lui Champollion a ghici valórea fonetică a ieroglifulă .

Cărunta vechime a unui asemenea alfabetă e palpabilă nu numai prin estremulă

(31) Ca agítóre paleografice ni-ău servitū: *Concordance des alphabets* în Eichhof, *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4; Ballorn, *Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen*, Leipzig, 1844, in-8; Vaisse, «Ecriture», în *Encyclopédie moderne*, Paris, 1851, in-8, t. XIII; Aufrecht u. Kirchhof, *Die umbrischen Sprachdenkmäler*, Berlin, 1849, in-8; Brugsch, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8; Lepsius etc.

archaismă allă formelor, dérū pêne și prin modulū de întrebunțare, despre care noi într'adinsū ne-amū reținutū de a vorbi pêne acuma.

Lakatos ni spune că se scriea dela drépta spre stânga.

Chiarū înse de nu ni-o spunea, lesne s'arū fi pututū recunnósce din însăși legătura monogrammelorū, în carī noi vedemū regularmente pusū înainte sonulū pronunțatū în urmă.

Și nu numai din legătura monogrammelorū, ci pêne și din ordinea de aședare a litterelorū.

Nu essistă nici unū alfabetū vechiū séu nou, în fruntea căruia să se affle semnulū graficū allū sonulū *l*, precumū amū veđutū mai susū în „litterae Blackorum.“

Acéstă anomală este înse numai aparinte.

Alfabetulū întregū e scrisū de Lakatos în trei linie așa:

l-l-k-k-j-i-ch-gi-g-f-e-d-t-c-b-a
i-x-iu-u-t-k-s-g-v-r-p-oa-o-ni-n-m
z

Citindū dela drépta spre stânga, după cumū trebuī să se urmeze într'o sistemă retrogradă, noi avemū:

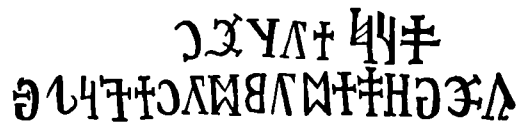
a-b-c-t-d-e-f-g-gi-ch-i-j-k-k-l-l-m
n-ni-o-oa-p-r-v-g-s-k-t-u-iu-x-i-z

Nu este în fondū mai nici o deosebire de ordinea celloorū-l'alte alfabete ariane séu semitice.

Sacramentalulū *alefū* allū Fenicianilorū figuréză și aci în capulū mesei.

Cea mai viuă lumină nu numai despre modulū de a scri, dérū și assupra configurațiunii litterelorū, arruncă următórea inscripțiune lapidară în limba maghiară, descoperită nu de multū în Transsilvania de cătră d. Blasiū Orbán în biserica săcuéscă unitară dela Enlaka în regiunea Odorheului.

Éccé-o:

Acésta se transcrie cu ortografia ungu-réscă așa:

n-e-t-s-i-z-a-gy
e-k-a-cs-i-a-n-s-u-m-s-u-i-gy-r-o-e-g

Citindū dela drépta spre stânga și dela rōndulū de gîosū spre cellū susū, întocmai ca în grafica semitică, acésta sună:

Georgyius Musnai csak egy az Isten.

Adecă:

„Georgiū Musnai, numai unulū e Dumneđeū.“

O devisă stereotipă a confessiunii unitare, la care aparținea autorulū legendei.

În aceia-și biserică dela Enlaka se afflă o inscripțiune latină, care limuresce profesiunea și epoca acestui Georgiū Musnai:

„Hocce templum per man. noxius inmanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum, beneficio et pio erga Deum zelo incolar. Jenlakiens. et Martonosien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai, pastore existente Johanne Arkosi.“

Uniculū monumentū epigraficū cu „litterae Blackorum“, conservatū ca prin miracolū pêne 'n dillele nōstre, se datoresce dérū unui zugravū Săcuū de pe la 1668.

Configurațiunea generală a litterelorū în acéstă inscripțiune nu differă de alfabetulū lui Lakatos, offerindū numai unele variațiuni secundare, dintre carī sunt interesante următóarele douē:

1-o. Sonulū *e* espressū de douē ori ca în Lakatos și o dată printr'o formă redusă

2-o. Υ (t) perde rotundimea codiței: Υ , devenind și mai aproape de cellă ieroglifică; Numai 7 (ci) se abatte cu totul dela tipul \uparrow , astă-feliu că ambele figure trebuî considerate ca doue semne deosebite pentru a exprime unul și același son, după cum amă vădută și 'n Lakatos doue semne deosebite pentru sonul k :

Totalitatea alfabetului coprinde dero nu 33, ci 34 littere simple, affară de monogramme.

D. Orbán are deplina dreptate cându numesce inscripțiunea lui Musnai ună illustru și neprețuită tesaură națională: „nevezetes „és megbecsülhetlen nemzeti kincs e felirat“ (32).

În adevăr, nu pôte fi nemică mai puternică ca o demonstrațiune epigrafică.

În lipsa unei asemeni, însăși posibilitatea essistinței vre-unui alfabetu separată la Săcuț a fostă generalmente bănuită.

Degia în secolul trecut Ungurul Desericzky reprodușe o epistolă scrisă pe o scândură cu aceste littere, gășită în Transilvania în satul Szent-Miklós totu din regiunea Odorheiului și care se descifrează:

«Vuni mast tögy-fo; s a van eo pinizurt, ecs az eo
it erdőbe: ma böt
«Ianos, s böte Kovacs. Csinal-ti, ma böas mastu,
avagy mastu csinaltas.»

Acésta se transcrie în limba maghiară modernă așa:

„Vané most tölgy-fa? 's ha van jó pénzért,
„és a' jó itt erdőhöz? ma vett János, 's vette

(32) *A Székelyföld leírása történelmi etc.*, Pest, 1868-71, in-4, t. 1, p. 124.

„Kováts, tsinálj-te, ma vehess mástul, avagy „mástul tsinaltass“.

Adecă:

„Este óre acumă lemnă de stegiară? Și decă este cu prețu bun, și bună aice la pădure? „Astăđi a cumperatú Ianoșu și a cumpératú „Covaciú. Veđi tu, astă-đi să pođi cumpéra dela „cine-va, séu fă să cumpere altul.“ (33)

După forma cea archaică a limbei și a ortografiei, *vuni* pentru *vané*, *fo* pentru *fa*, *pinizurt* pentru *pénzért*, *böt* pentru *vött* etc., acésta naivă epistolă despre o cumperătoare de lemne cată să fie cellă puțină din secolul XV.

Cu tóte astea nemiñ nu-ı putea da nici o importantă, căci affară de Desericzky n'a vădută nemiñ însuși originalul, după cumă nu s'au vădută de cătră nemiñ nici inscripțiunile celle săcuesci pe cari se đice că le-ară fi adunatú de prin Transilvania renumitulú colecționistú maghiarú Cornides. (34)

Ună dubiú fórté legitimú domnia assupra cestiunii.

În deșertú protesta în favórea alfabetului renumitulú filologú maghiarú Gyarmathi. (35)

Pêně și iesuitulú Timon, carele nu era tocmai dintre cei mai scrupuloși pe terrêmulú criticú, totú ce se povestia despre litterele săcuesci i se părea a fi o fantasmagoriă. (36)

(33) Desericius, *Initia et majores Hungarorum*, lib. IV, cap. 7, ap. Katanesich, *De Istro ejusque adcolis*, Budae, 1798, in-8, p. 306-8.

(34) Wallaszky, *Conspectus reipublicae literarum in Hungaria*, Lipsiae, 1785, in-8, par. I, tsect. I.

(35) *Kritische Grammatik der ungarischen Sprache*, Klausenburg, 1794, in-8, t. I, init.

(36) Timon, *Imago novae Hungariae*, Cassoviae, 1734, in-16, Additamentum p. 2: «De literis Scythicis, apud Si- culos repertis, multa legi, multa audivi, sed suspectae mihi fuerunt idcirco, quia quid illis notatum, quid expressum fuerit, nemo recensuit, nemo explicuit. Nihil certe adhuc ex illis didicimus; et nescio, an unquam quisquam ex illis in lucem prolaturus sit. Novas notas fingere etiam hoc seculo quisque potest».

Inscripțiunea murală dela Enlaka, accesibilă pentru ori-cine voesce s'o vedă, pune capăt acestui scepticism de pene mai de-ună-đi, și d. Orbán nu essageréză întru nemicu vorbindu cu entuziasm despre estrema importantă a descoperirii s'elle.

D-sea cade înse în păccatulă betrânului Turrotz cându presupune paternitatea Huniloru în nesce littere curatū semitico-ariane, în cari nu essistă, fie în formă, fie în modulū de a scri, absolutamente nici unū ingredientū nord-asiaticū.

Chiaru dintre Unguri, degia Bel constatase semitismulū unorū caractere (37), erū celebrulū Pray era mai dispus a le atribui Germanilorū decâtū Hunilorū. (38)

Să se noteze că testulū lui Kézai, în care se arată trecerea acestorū littere dela Romāni la Săcui, a fostū necunoscutū lui Bel și Pray.

Unū alfabetū hunicū, decă a essistatū vre-o dată, trebuia să semene mai curāndū cu caracterele descoperite de d. Bolliacū în ruina dela Slonū, unde se observă în realitate numeroșe elemente turanice, și cată să se fi scrisū numai dora în liniă perpendiculară după tipiculū mongolicū, erū nu dela drépta spre stānga după mecanismulū graficeī semitice și 'n parte chiaru a celeī ariane, căci totū așa se sciea în limba zendică și 'n acea etruscă, fără a mai vorbi despre semi-retrogradulū *βουστροφῆδόν* allū Grecilorū.

Vechiī Egipteni scieau de asemenea nu numai cu ieroglife, derū și în grafica ieratică și demotică.

Chiaru Goțiī, probabilmente înse numai ramura gepidică, care occupase într'unū timpū

(37) Bel, *De veteri literatura Hunno-scythica*, Lipsiae, 1718, in-8.

(38) Pray, *Dissertationes in annales Hunnorum*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 61, nota 1.

o porțiune occidentală a Transilvaniei, scieau în acella-și modū.

- Pe sfinsulū descoperitū în 1847 la Turda se citește:

NAOLRAFEREIŌSAMIAMT.

Citindu-se dela drépta spre stānga, avemū: *ima ima si thi ere farloan*, cea-ce se transcrie fōrte lesne în limba germană modernă prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen“, adecă: „lui fie-ī dată mārirea“ (39), cea mai potrivită legendă pe figura unei divinități pagane.

Vomū mai adāuga că și vechile rune slavice se scieau totū dela drépta spre stānga. (40)

Intr'unū cuvēntū, nemicū turanicū și totulū ariano-semiticū, arū fi de agiunsū nu mai atāta pentru a înlātura radicalmente ori-ce ipotesă hunică, chiarū decă Simonū Kézai, scriēndū între anii 1250-1300, nu ni spunea că Săcuiī împrumutaseră aceste caractere anume dela Romāni, și chiarū decă diploma lui Ţepeșū din 1492 nu ni-arū atesta usulū lorū în Muntenia pene pe la 1500.

Cumū-că alfabetulū este dacicū, o probéză:

1. Moștenirea lui de cătră Romāni, adecă Daco-latini, productū directū allū amesteculū Dacilorū cu elementulū italicū;

2. Lipsa de ori-ce medievalū séu chiarū din ultima fasă a anticității, astū-feliū că arū fi absurdū a bănuī că străbuniī nostri vorū fi luatū de unde-va asemenea caractere în cursulū evulū mediū;

3. Formațiunea semnului *h* pe bazea unei fonetice eminentemente tracice, care nu se asemenea în astă privință decâtū numai cu acea zendică, armēnă și slavică, pe cândū însuși alfabetulū nefiēndū nici zendicū, nici

(39) Veđi *Istoria critică*, t. 1, vol. 1, p. 321.

(40) Wiszniewski, *Historja literatury polskiěj*, Kraków, 1840, in-8, t. 1, p. 169-72.

armenü, nici slavici, urmază *eo ipso* că trebuî să fie dacici.

Coincidența acestorü trei puncturi constituă o perfectă certitudine, care se verifică printr'o seriă de întrebări antitetice:

1. Décă alfabetulü nu e dacicu, atunci dela care altü poporü arianü seü semiticü, nici decumü turanicü, pututu-l'au căpëta Românii fără a se mișca din Dacia?

2. Décă alfabetulü nu e dacicu, și noișcimü în același timpü că ellü nu este medievalü, ci offeră nesce indicii förte vechi, atunci cine öre într'o epocă antică l'a pututü transmite Românilorü pe teritoriulü Daciei?

3. Décă alfabetulü nu e dacicu, și totuși cată să ni-lü fi datü exclusivamente vre-o ginte prefăcëndü pe *h* in *z*, după cumü sunt Zenđii, Armenii și Slavii, érü caracterele grafice vechi și noue alle acestorü trei némuri sunt cu totulü altü-feliü, fiindü bine cunnoscute in paleografia, atunci unde öre să'ï putemü găssi paternitatea affarä de ginteä tracicä, din care făceaü parte Dacii și la care in adevëru *h* se schimba in *z* și chiarü se alternaü ambele sonuri?

Desfidemü pe orî-cine de a eși din aceste dilemme.

O dată demonstratü dacismulü caractere-lorü, să urmărimü pe însuși părintele acestui alfabetü, luändü dreptü căläuze doue fontäne istorice dintre celle mai ponderöse: pe Strabone și pe Dione Crisostomü.

Cellü änteitü sub Augustü, cellü-l'altü sub Traianü, ambiü ni spunü că civilizațiunea Dacilorü se datorä unui Dekeneü cu vr'o sutä de anni înainte de Cristü.

„Acestü färmecätörü — dice Strabone — in-vețase in Egiptü nesce semne, *πρὸσημαστας*, prin carü pretindea a cunnösce voința divină“ (41).

(41) Strabo, lib. VII, cap. 3, § 11. — Tardieu, *Géographie de*

Adducëndu-ni a-minte că *semnele sacre* la Egipteni erau ieroglifele, că pënë astăzi in India alfabetulü samscritü se chiarü *dévanägari*, adecä dumneöescü, și că la vechii Germanii termenulü *rüna* se applica d'o potrivä la scriere și la färmecü, cuvintele lui Strabone devinü förte clare.

Elle indicä introducerea in Dacia de căträ Dekeneü a unorü caractere grafice din Egiptü.

La Evrei unü singurü și acela-și cuvëntü avea înțellesulü de «semnä dela Dumneöeü» și «litterä» (42).

Chiarü in ñillele nöstre unü selbatecü din tribulü americanü Kickapoos inventändü pentru compatrioții sei unü alfabetü, a fostü consideratü de căträ dënșii ca färmecätörü, érü litterele selle se întrebuintä la rugäcuni «pentru a cunnösce voința divină», intocmai ca semnele celle egiptene alle lui Dekeneü. (43)

Dione Crisostomü confirmä acestü modü de a înțellege pe Strabone.

Importanța'ï monografia despre Daci a ägünsü pënë la noi abia in câte-va fragmente.

In secolulü VI a cunnoscut'o încă și o citézä Gotulü Iornande, desfigurändü inse töte după

Strabon, Paris, 1873, in-8, t. 2, p. 27, traduce: «Decenaëus, espèce de charlatan, qui avait longtemps voyagé en Egypte et y avait acquis la connaissance de certains signes, à l'aide desquels il annonçait les volontés divines.» Vomü observa că 'n Strabone nu este «charlatan», ci *γοης*, adecä, «sorcier» seü «magicien».

(42) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, Paris, 1858, in-8, p. 115.

(43) Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 89: «Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from «a missionary, taught them to his tribe pretending to have received a supernatural mission. He composed a prayer, which «he wrote down on a flat stick, in characters somewhat resembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, every man, woman, and child used to repeat this prayer morning and evening, placing the fore-finger under the first character, repeating etc.»

obiceiū din dorință de a germanisa cu ori-ce prețū vechile némuri tracice dela Dunăre.

Intr'unū importantissimū passagiū, Dione Crisostomū Ńice că Dekeneū a inițiatū pe Daci in diversele ramure alle filosofiei, i-a inzestratū cu o literatură, li-a datū legi scrise: „leges conscriptas“ (44).

Pենē atunci ei nu aveaū tóte acestea.

Allăturandū pe Dione Crisostomū cu Strabone, adecă semnele egiptene alle cellui ănteiū cu scriptura cea filosofică a cellui-l'altū, și punēndu-i apoi pe amēndouī față 'n față cu alfabetulū de mai susū, e cu anevoiă a nu recunnósce opera lui Dekeneū.

Trebuī adausū numai că reformatorulū Daciei n'a transplantatū la Dunăre unū alfabetū purū egiptēnū, ci pe lōngă unele ieroglife a mai gruppatū o sēmă de caractere feniciane, ellene, zendice și altele; dērū și acestea de asemenea, după cumū a doveditū astă-đi sciința paleografică, derivă mai tóte directū séu indirectū din celle trei sisteme grafice alle Egiptului. (45)

Fenicianiī mai cu sēmă eraū pe țermiti Nilului ca la dēnșii a-casă, „Sémites à demi égyptisés“, precumū li numesce fórte bine d. de Rougemont (46).

S'arū putē pune inse o cestiune.

Unele littere, precumū amū vēđutū mai susū, indicāndū intr'o stare de admirabilă conservațiune, ca și cândū arū fi copiate astăđi după inscripțiunile celle mai archaice, tocmai períodele primordiale din istoria alfabetelorū semitice și ariane, cumū de aū pututū elle a se cristallisa atātū de bine in cursū de douē miī de anni?

(44) Ap. Iornand., *De reb. Get.*, cap. 11.

(45) Sharpe, *Egyptian Hieroglyphics*, London, 1861, in-8, p. 27.

(46) *L'âge du bronze*, Paris, 1866, in-8, p. 201.

„O mare desvoltare relativă a culturei literare—đice d. Lenormant—și prin consecință o mare desvoltare relativă a usului de a scri, este principala și decisiva cauză a rapidității cu care se modifică și se schimbă mai multū séu mai puținū figurele literelorū in alfabetulū unui poporū. Semnele grafice sufferū in realitate ca unū feliū de ródere prin purtare, pe cândū elle se păstrează din contra decât sunt rarū intrebuintate. La unū poporū litteratū, care scrie multū și unde maioritaea scie carte, variațiunile paleografice sunt desse și grăbescū deformațiunea litterelorū, fie prin complicațiuni și impodobiri cândū e vorba de caligrafia, unde se cere mai pe susū de tóte eleganța, fie prin simplificațiuni și prescurtări cândū e vorba de cursivă, a căriia prima condițiune este rāpeđiciunea. Poporulū care scrie pe cātū se póte mai puținū, remānēndū in astă privință intr'o quasi-barbaria, este acella ce conservă mai multū timpū și mai neattinse formele primitive alle litterelorū.“ (47).

D. Lenormand observă mai departe că usulū cernellei séu allū ori-și-cării alte materie licuide concurge la corupțiunea unui alfabetū, pe cândū gravarea caracterelorū pe o materiă dură este de o natură conservatrice, fiindū-că se scrie cu greū.

Decă dērū litterele dacice aū pututū să supraviețuească cu atāta puritate la Romāni și apoi la Săcuī, cauza este că:

1. Se scriea fórte puținū;
2. Caracterele trebuiaū increstate.

Ori-cumū să fie, acestū alfabetū, din care noi amū explicatū aci abia o mică parte, căci n'amū

(47) *Sur la propagation de l'alphabet phénicien*, Paris, 1872, in-8, t. 1, p. 115.

voitū a deschide vre-o porțiță controversēi, cată să-și fea loculū nu numai in paleografia universală, ci mai cu sēmă in istoria universală a culturēi.

Nici unulū din istoriciī romāni, deși cei mai mulți sunt tocmai de peste Carpați, n'a visatū măcarū că Săcuī posedă unū anticū alfabetū împrumutatū in evulū mediū dela Romāni, necumū să-și mai fi datū ostenella de a'lū găssi, de a'lū studia paleograficesce și de a'lū confrunta cu revelațiunile lui Straboneși Dione Crisostomū despre modalitatea nascerii litteraturei la Daci; dintre istoriciī străini, pe de altă parte, ilustrulū Schaffarik observase prețiosulū testū allū lui Kézai cu „Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur”, dērū necunoscendū de locū litterele in cestiuone, credea că Săcuī vorū fi luatū dela Romāni anume slovele cirillice, și se mira ellū singurū cumū de nu se mai afflă nici o urmă cirillico-săcuēscă (48).

§ 7.

DIFFERINȚA ÎNTRE ORIGINEA UNEI NAȚIUNI ȘI ORIGINEA CULTUREI NAȚIONALE.

Analisa alfabetului dacicū, devenitū romānescū și in fine săcuēscū, după ce aparținuse fragmentatū la câte și mai câte popōre de felū de felū de vițe, a fostū pentru noi o simplă întroducere la studiulū reacțiunii omului contra naturei pe teritoriulū Daciei, căci totū atâtū de pestriță ca și grupparea acellorū littere, totū atâtū de eterogenă este pe țermii Istrului originea vestmintelorū, originea armelorū și originea locuințelorū, de unde procedeă întrēga civilizațiune.

D. Baronzi, adunândū câte-va materialuri pentru istoria limbei romāne, înșiră la unū

(48) *Slowanské starosínosti*, Praha, 1837, in-8, p. 609: „Tedy uzjwali pisma cyrilshého giz pred 1290?”

locū următorele numiri de îmbrăcăminte țer-rănēscă :

„*Androcū sēū vĕlnicū.*—*Fotă—Iă.*—*Mara—mă.*—*Brăū.*—*Zevelcă.*—*Zevelcută.*—*Salbă.*—*Pandlicele.*—*Țopă.*—*Fluturașū.*—*Paftalle.*—*Percelle.*—*Cămēsă de borangicū.*—*Brobodă.*—*Șirețelle.*—*Coglocū.*—*Opincī.*—*Căcūllă.*—*Scurțică.*—*Zeghiă.*—*Colțișorī.*—*Călțunī.*—*Verigute.*—*Broschiță sēū altiță.*—*Zăbunū.*—*Stremătură.*—*Cipcă.*—*Tichiă.*—*Libadea.*—*Țolū.*—*Plocatū.*—*Velință.*—*Pătură.*—*Straie.*—*Allēsă.*—*Papucī.*—*Mărgelle.*—*Glugă.*—*Țarī.*—*Imineī.*—*Pantofi.*—*Ștergarū.*—*Ro-chiă.*—*Ciōreci.*—*Poturī.*—*Cepchenū.*—*Fus-tă.*—*Curelle.*—*Brāne.*—*Nogițe.*—*Sarică.*—*Ipingea.*—*Fermenea.*—*Condurī.*—*Conciū.*—*Iestemellū.*—*Strîmțari.*—*Bete.*—*Chimirū.*—*Conteșū.*—*Cercellușī.*—*Tivilichiă.*—*Găitane.*—*Fundă.*—*Fășiōre.*—*Falbalalle.*—*Tulpănașū—Pănsătură.*—*Scorțari.*— etc. (1)

Registrulū e departe de a fi măcarū pe giuimătate completū, și totuși decă arū supraviețui numai acești termini, perindū d'o dată totalitatea limbei, astū-feliū ca filologia să fie silită a se pronunța exclusivamente după celle șapte-șeci cuvinte de mai susū, dintre cari nici șeci nu sunt latine, ôre ca ce felū de ideă s'arū putē face in privința naționalității romāne?

Acella-și fenomenū ne întimpină in numile locuințelorū : *bordeiū*, *colibă*, *hrubă*, *odaiă*, *sobă*, *stână*, *orașū*, *tărgū* etc., din cari celle mai multe sunt cu totulū străine originii nôstre naționale, arătândū inse istoriculū successivele straturī de culture, impuse teritoriului dintre Carpați și Dunăre prin complexulū trecutului seū cronologicū și allū pozițiunii sēlle geografice.

[1] Baronzi, *Limba romānă și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, in-8, p. 95.

Totü așa în nomenclatura armelorü: *pușcă, sabiă, flintă, ghiögă, măciucă, buzduganü, sulită* etc.

În vinele Românilorü nu curge probabilmente nici o picătură de sânge egiptentü, și totuși străbuniï nostri aü scrisü öre-cändü cu ieroglife; de asemenea póte să se întemple în limba română unü termenü vestimentarü, militarü séü arhitectonicü de pe la capelele lumii, fără ca acéstă singură considerațiune, decă nu sunt și altele mai decisive, să implice între noi și cine mai scie cine vre-unü gradü de încuscire; în orî-ce casü înse atari împrumuturi de vorbe indică împrumuturi correlative de idee séü de lucruri, confirmändü din noü că lupta omului contra condițiunilorü fizice este atâtü de a-nevoiă, încätü pe fie-care punctü allü globului pämentescü trebui să collaboreze miriade de anni umanitatea întrégă.

Madritulü cu largele sélle strade și cu celle 42 de piețe este ellü opera Spaniolilorü?

Sub acéstă mărétă capitală a Castilliei, dintr'unü terrêmü geologicü mai vechiü decätü petrificațiunile de elefantü și de rino-cerü gässite pe d'assupra'ï, s'aü desmormentatü topóre necioplite de silex și de quartzitü (2).

Eccé unde se urcă adevêratulü légênü allü Madritului!

În Marsillia la 1864, dintr'o adâncime de 4 metri și gümêtate, s'a scosü de sub case resturile unei arhaice corăbie făcute din cedru, care trebuia să fi venitü aci numai döră din regiunea Libanului (3).

Ettă cui se datoresce portulü cu 1200 de vasse, de care atâtü de mândră e actuala Franciä!

(2) Rougemont, *L'âge du bronze*, 281.

(3) *Ibid.*, 302.

Civilisațiunea umană, chiarü în starea'ï cea mai rudimentară, căci nemicü nu póte fi mai simplu ca o vizuină, o bătă séü o cărpă, este degia produssulü unei labori immense, la successulü cării aü concursü apröpe tóte gințile, moștenindu-se *incognito* una pe alta.

§ 8.

· TZUNDRÄ ȘI ZEGHEA.

Numele cellü mai pre-istoricü allü vestmêntului derivă dela o radicală *tan*, a tinde. De acollo avemü:

- 1-o. Sanscritulü *tantra*, haînă;
- 2-o. Persianulü *tanah*, stoffă;
- 3-o. Osseticulü *tuna*, idem;
- 4-o. Celticulü *tona* séü *tonach*, vestmêntü;
- 5-o. Latinulü *tunica* (1).

Deși la Germani și la Slavi acestü derivatü allü radicalei *tan* se pare a nu avé reprezentanți, totuși simultanitatea lui la Indi și la Celți probéză că este mai vechiü decätü separațiunea trunchiului arianü în diverse ramure asiatiche și europene, întemplată cellü puținü cu 4,000 anni înainte de Cristü.

Cercetările ulterioare demonstră înse că *tan* în înțellesü de vestmêntü a essistatü nu cu patru, ci cu țece miï de anni înainte, adecă în acea ultra-primordială epocă, în care străbuniï Arianilorü și ai Chinesilorü erau încă unü singurü némü.

În adevêrü, d. Gustavü Schlegel constată în limba chineză radicala *tan* în simțü de a tinde, de unde și acollo provine *tan*-haînă, mai allesü o îmbrăcăminte de totü ordinară, a „garment without lining, a sheet“, care termenü în pronunțiațiunea vulgară ıea forma

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes*, II, 297.

de *tşin*, d'érü se scrie totü-d'a-una cu caracterulü *tan* însoţitü de chiäia vestmëntuluí (2).

Estrema anticitate a acestuî cuvëntü este prin urmare mai pe susü de orî-ce îndouélä.

Trecëndü în Europa, *tan*-vestmëntü a scăđutü pretutindenî din *a* la *u*: *tona*, *tonach*, *tuna*, *tunica*, urmändü cunnoscuteî legî filologice de greutatea relativă a vocalelorü, astü-feliü că samscritulü *tantra*, decă s'arü fi conservatü şi ellü întregü în vre-o limbă europeă, trebuia să devină *tontra* sêü *tuntra*.

Acéstă formă *tan*+*tra* se distinge prin suffisulü *tra*, carele caracteriză anume lucrurile „servindü la unü usü”.

Aşa de essemplu: *nêtra*, ochiü dela *nî*—a conduce, adecă servindü la conducere; *çrôtra*, urechiä, dela *çru*—a auđi, adecă servindü la auđire; *gâtra*, médullarü, dela *gâ*—a merge, adecă servindü la mergere; *vâstra*, îmbrăccă-minte, dela *vas*—a îmbrăcca, adecă servindü la îmbrăccare; *çastra*, săgëttä, dela *ças*—a uccide, adecă servindü la uccidere; *pâtra*, vasü, dela *pâ*—a bé, adecă servindü la béütü; *ama-tra*, coffä, dela *am*—a se duce, adecă servindü la dusü, etc. (3)

Tantra însemnézä litteralmente o haînă destullü de spaţiösă pentru a se întinde pe corpü, unü felü de mantă „servindü la tindere” (4).

În limbele europeee suffisulü *tra* a devenitü celle mai de multe orî *dra*.

Aşa bună-órä ideia de vëslä, adecă „servindü ä despica”, dela radicala *ar*, capëtä în diversele dialecte ariane următórele formaţiuni:

(2) Schlegel, *Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives*, Batavia, 1872, in-8, p. 134-38.

(3) Alte essemple în Bopp, *Gramm. comparée*, IV, 62, § 815 b.

(4) Cf. Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1864, in-8, p. 171.

sanscr. anglo-sax. scandin. vechiu-germ. litv. celt.
ari-tra re-dhra rð-dhr rue-dar ru-delis rho-dol

În acestü modü forma europeă cea mai legitimă din sanscritulü *tantra*, scăđutü la *tuntra* prin uşurarea cea regulată a vocaleî radicale, este *tundra*.

În deşertü vomü căuta unü assemenea nume allü vestmëntuluí la Greci, Latini, Germani, Celti, Litvani, Slavî.

Ellü se găssese numai la Români, şi încă nu la toţi, ci exclusivamente la locuitorii din munţi, cei mai credincioşi păđitori ai datinelorü străbune, cari pêne astă-đi se îmbraccă cu *tundra*.

În zona câmpénä a României şi chiarü în podgoriä „tundra” nu essistă.

Nemicü nu póte fi mai sanscritü ca acestü termenü, şi fiindü-că noue nu ni l'aü împrumutatü celle-l'alte popóre ariane alle Europei, de órä ce la dênsele ellü nu possede suffisulü *tra*, este invederatü că Româniî l'aü moştenitü d'a-dreptulü dela Daci, cari la rîndulü lorü illü adduserä sêü illü primiserä din sudulü Asiei.

Singura modificaţiune curatü românescă este sibilarea lui *t* în *ţ*.

Ceia-a ce s'a întemplatü cu alfabetulü dacicü, a păđit'o şi *tundra*.

Dela noi în cursulü evuluî mediü aü luat'o Săcuii, prefăcënd'o în *tzondra* sêü *czundra*, deşi cei-l'alţi Unguri nu cunnoscü de locü acéstă vorbă atâtü de ariană, întrebuintändü în locu'i cuvëntulü *szür* (5).

Bulgariî şi Serbiî n'aü pututü s'o fea dela Români, învecinându-se cu noi numai din partea câmpiei, unde *tundra* nu se aude.

O tundra ce-va mai lungă se đice românesce *zeghe*.

(5) Benkö, *Transsylvania sive magnus Transsylvaniae principatus*, Vindobonae, 1777, in-8, t. 1, p. 404.

Lessiconulü Budanü scrie acéstă đicere *zeche*, esplicând'o prin: „țundră, sumanü, ein grober Bauernrock, Bauernkittel“, și derivând'o din latinulü: *sagum* ⁽⁶⁾.

Finalurile *ghe* și *che* presuppunü la Români totü-d'a-una pe unü primitivü *tül*, *gül* séü *cül*, precumü in „ure-*che*“ din „auricüla“, „päre-*che*“ din „paricülm“, „gün-*ghiu*“ din „ju-*gulum*“, „un-*ghe*“ din „ungüla“, „ve-*chiu*“ din „vetülm“, „mu-*che*“ din „mutülm“ etc.

Astü-feliü *zechea* séü *zeghea* corespunde perfectamente latinulü *sagulum* = *saghea*, căci formațiunea finalurilorü *ghe* séü *che* esclude in fonologia română ori-ce altă provenință.

Dintr'o sorginte nelatină, dela Celți bună-óră séü dela Greci, amü fi căpëtatü *zegă* séü *zecă*, după cumü din *δυσάκτιον* amü făcutü *desagă*, nici o dată inse n'amü fi formatü *zeghe* séü *zeche*, cari implică pe *gulum*, *tulum* séü *culum*.

In adevëri, legionariü lui Traianü nu puteatü să nu transplanteze in Dacia hațna lorü eminentemente cea mai militară.

Titü-Liviü laudă pe Deciü că purta *sagulum* ca unü simplu ostășü romanü: „sagulo gregali amictus“ ⁽⁷⁾

„Ad saga ire“, a îmbrăcca *sagulum* insemna latinesce a merge la resboiü ⁽⁸⁾.

E dëro necontestabilü că părinții nostri aü moștenitü *zeghea* anume dela Români; este inse totü atâtü de sicuri, pe de altă parte, că acestü vestmëntü, deși ni s'a transmissü noue pe callea latinătății, nu e totuși cătü de puținü de o origine romană.

Strabone đice că Italia primia τῶν σάγων ἀφ' Ἰουλιῶν din Gallia ⁽⁹⁾.

Isidori e și mai explicitü: „*sagum*—đice

„ellü—este unü cuvëntü celticü insemnândü „unü felü de hațna militară, pe care Romanii „aü adoptat'o in urma expedițiunilorü gallice, „găssind'o între lucrurile celle predate“ ⁽¹⁰⁾.

In diversele dialecte celtice *zeghea* se află pënë astă-đi sub formele de *sae*, *se*, *se-gan*, *segiad*, *sai*, vestmëntü, tunică ⁽¹¹⁾.

Fie immediatü dela Galli, fie prin intermediulü Romei, acella-și termenü a agiunsü la Italiani: *saja*, la Francesi: *saie*, la Spanioli și Portugesi: *sajo*, la Grecii vechi: σάγες, la Grecii moderni: σάγιά séü *saia* etc. ⁽¹²⁾

Dela acesti din urmă l'aü primitü in ăillele nōstre Bulgariü: *saghia* ⁽¹³⁾.

Dela Italiani degia in secolulü XVI ellü a trecutü prin modă la Poloni sub forma de *sajan* séü *sagaj* ⁽¹⁴⁾.

Așa dëro Româniü aü pe *zeghea* dela Latini, Latiniü o aü dela Celți, Celții inse aü căpëtat'o din Asia, dela radicala ariană *sag*, a accoperi, de unde provinü de asemenea sanscritulü *sagigā*—vestmëntü, elleniculü σάγη—armură și σάγμα—mantă, persianulü *sāz* etc. ⁽¹⁵⁾

Dela Români directamente, ca și pe *țundra*, aü primit'o in evulü međitü Săcuii: *zege*, fără s'o trecă la cei-l'alți Unguri ⁽¹⁶⁾.

Affară de Săcui, Româniü totü in vëculü de

(10) *Orig.*, XIX, 24: „Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. Sagum autem gallicum nomen est.“

(11) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t. I, p. 37.—Cf. Tronde, *Dictionnaire français et cello-breton*, Brest, 1842, in-8, p. 285.

(12) Diefenbach, *Origines Europaeae*, Frankfurt, 1861, in-8, p. 414.—Cf. Du Cange, *Glossarium mediae Graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f., p. 1316.

(13) Verkovicz, *Narodne pesme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, in-8, t. 1, p. 371.

(14) Grabowski, *Ubiory w Polsce*, Warszawa, 1830, in-8, p. 223.

(15) Pictet, II, 226.—Cf. Eichhof, *Parallèle des langues de l'Inde et de l'Europe*, Paris, 1836, in-4, p. 193

(16) Pray, *Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 42.

(6) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 769.

(7) Lib. VII, cap. 34.

(8) Vellej. Patere., II, 16.

(9) *Geogr.*, IV, 4, § 3, ed. Didot.

mișlocu aŭ mai datu pe *zeghea* Cumaniloru, sub forma de *zaga* și cu accepțiunea de peparu de pelle (17).

Dintre tôte poporele ariane, Celții petrunseseră cei ănteți în Europa, încâtu aŭ fostu în stare să străbattă pêne la estremulu occidente; Tracii, dintre cari Dacii formaŭ o simplă fracțiune, aŭ venitŭ din contra cei mai din urmă, astu-feliu că abia aŭ pututu apuca colțușorulŭ sud-osticu allu continentulu, tôte celle-l'alte regiuni fiindu ocupate.

Celții ducŭ *zeghea* din India la Oceanulu Atlanticu; cu mai mulți secolu încóce Dacii totu de acollo ducŭ țundra la Marea-negră; Latini ieaŭ dela Celți *zeghea* și o strămută în Dacia, unde inse trebuŭ să primescă dela Dacii țundra, transmittându apoi ambele nouei naționalități daco-latine; de unde éroși după mai multe vécuri le ieaŭ pe amendoue Săcuii, pogoriți de peste Urali, absolutamente străini ginții ariane și pe cari totuși astă-đi, némŭ finno-turcu, îi apără de frigŭ și de plóia indo-celtica *zeghe* și indo-dacica țundra.

Față cu assemeni fenomene, pass'de mai scrie istoria reacțiunii omulu contra naturei pe mallulu Dimboviței fără a fi silitu vrëndu-nevrëndu să allergi dela Bankok la Edimburgh și dela Peking la Gibraltarŭ!...

§ 9.

EPOCA DE BRONZŪ ȘI FENICIANII.

De câți-va anni archeologii se arată mai dispuși ca ori-cândŭ a esplica prin migrațiunii feniciene unulu din períodele celle mai interesante în istoria civilizațiunii europée: epoca așa numită de bronzŭ.

(17) *Vocabularium Comanicum* din 1903, în Klaproth, *Mémoires relatifs à l'Asie*, Paris, 1828, in-8, t. 3, p. 242: «*Xaga, coyrca, cuirasse.*»—In acestŭ vocabularŭ *x* reprezintă pe *s*.

Noi suntemŭ departe de a admite ca valabile tôte argumentele scólei profesorulu Nilsson. (1)

Unele sunt mai pe glosŭ de critică.

A căuta de essemplu pe Feniciani ori-unde se găssesce vre-o pétră despre care să fi povestitu cine-va că pórtă intipărită urma de piciorŭ a lui Hercule, între celle-l'alte o fabuloasă stâncă de lóngă Nistru din ălilele lui Erodotu (2), preținđendŭ că assemeni tradițiuni arŭ fi eminentemente semitice, este a nu sci că pe malurile rulu Bahia în Brasilia se arată urma de piciorŭ a sântulu Toma, la Samoa în Polinesia se vede urma de piciorŭ a divinității selbatece Tiitii, la Tlanepantla în Messicu se veneréză urmă de piciorŭ a lui Quetzalcoatl, și pe aŭurŭ alte urme de piciorŭ analóge pe unde în vecii vecilorŭ n'a remastŭ o urmă de piciorŭ fenicianu (3).

Este și mai neertatŭ unei autorități de talia lui Movers, ca și cândŭ arŭ voi să glumescă, a reduce la o singură radicală semitică *tur* o grămadă de numi proprie cu totul eterogene: *Tyras, Thrax, Durostolum, Agathyrsi, Indathyrsis, Driziparus, Doriscus, Turuntus, Deris* etc. etc. etc. (4)

Și totuși presința elementulu fenicianu în Europa din anticitatea cea mai immemorială se demonstră prin mai multe probe atâtŭ de solide, încâtŭ nu le potŭ compromitte prin réua societate nici chiarŭ aceste fantastice ipoteze puse allături cu dênsele.

(1) Nilsson, *Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter*, Hamburg, 1863, in-8.—*Sur l'arrivée du premier bronze en Scandinavie*, în *Congrès de Bologne*, 1873, in-8, p. 440-44.

(2) Herod., IV, 82.

(3) Veđi admirabila esplicațiune a acestu fenomenŭ în Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 117—120.

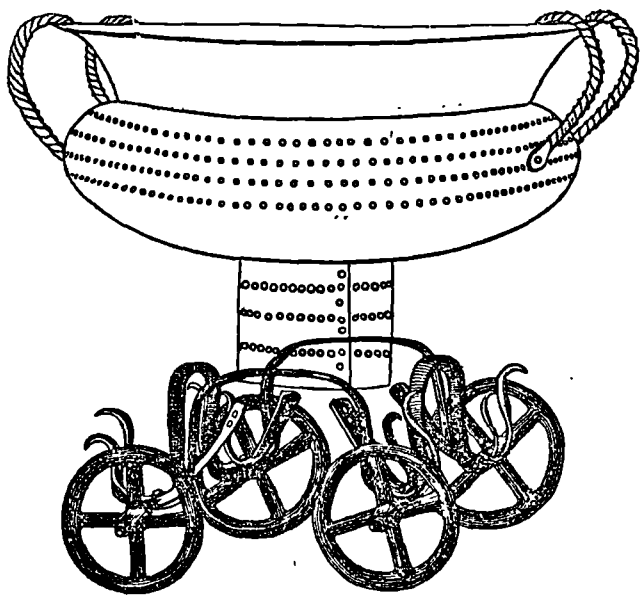
(4) *Die Phönizier*, Berlin, 1849, in-8, t. 2, p. 106, nota.

O impregiurare mai cu sémă ni se pare a offeri o necontestabilă greutate și privesce fórte de aprópe pe România.

Sánta Scriptură ni spune că Evreulú Salomónú, cu vr'o miá de anni înainte de Cristú, însárcinase pe Fenicianulú Hiram a turna din metallú vase sacre pentru mărețulú templu allú Ierusalimulú; între celle-l'alte, dece bassinuri pe câte patru róte, descrise in „Prima carte a Regilorú“ și a cărorá cífudată formá nu se póte aseména cu nici o unéltá religiósá de alle popórelorú ariane séu turanice.

Ei bine, péné acumú trei asseméni bassinuri s'aú desgropatú din páméntú in Europa, doue la nordú in Mecklemburg și 'n Danemarca, unú allú treilea tocmai la noi, pe territoriulú dacicú, in Transilvania (5).

Éccé forma acestorú pretiósé bassinuri:

Este unú lucru semiticú și mai allestú fenicianú din epoca cea mai depártată.

Appare déró cu o evidință archeologicá pi-páitá cu degetulú, nu eșitá dintr'o purá teo-

(5) Weinhold, *Die heidnische Toátenbestattung in Deutschland*, in *Sitzungsberichte der Wiener Academie*, phil.-hist. Classe, t. 29, p. 192.

riá, cumú-cá cu vr'o decime de secolí înainte de crestinismú Fenicianii nu numai petrunseserá degia in Carpați, dérú addusesse cu dênșii péné și attributele celle mai caracteristice, álle unú cultú esclusivamente semiticú.

Citámú acéstá singurá probá, fiindú dintre celle mai decisive.

Fabricațiunea admirabilelorú arme de bronzú, cari se scotú dintr'unú tórrémú preistoricú aprópe in tóte regiunile Europei, se attribue generalmente Fenicianilorú.

Unulú din motivele ce se invocá in favorea acesteí paternitáți, este estraordinara micime a mánerelorú dela sábie, fiindú sciutú din antropologiá cá mánele ariane sunt mai mari ca celle semitice.

Argumentulú nu e destullú de norocosú, dupá cumú a observat'ó degia d. Lubbock, de órá-ce Inđii aú și ei o máná fórte micá, care nu differá de a Evreulú séu a Arabulú (6).

O demonstrațiune cu multú mai puterinicá se póte dobândi prin filologiá.

§ 10.

GENEALOGIA FILOLOGICÁ A SULIȚEI DE BRONZÚ.

Fenicianii numíáú lancea: *romcha*.

Cuvéntulú s'a conservatú in tóte dialectele semitice fárá excepțiune: ebraicú, siriácú, arabicú, péné și 'n cellú etiopicú, sub formele de *roimach*, *romchu*, *ramahhe*, *rumcho* etc., pretutindení ca suliță: „lancea, hasta.“ (1)

Radicala este *ramah*, a străluci.

Prin obicínuita permutare a sonurilor liquide, ca in *ruči* = λευκός, *rici* = λείπω etc.,

(6) *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 49. —

(1) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 553.

Grecii din fenicianul *romcha* au făcut *loncha*: λονχη, păstrându fără nici o modificare acela-și înțelesu de sulită.

În limba samscrită ellenicul λονχη nu are nici o tulpină, căci etimologia dela *lak*—a agiunge, de unde *lankā*—créngă, pe care o propune Pictet, nu numai se depărtéază prin semnificațiune, dérú nu corespunde nici foneticesce, de órá-ce grecul *χ* presupune pe samscritul *gh* séú *h* (2).

Λονχη=*loncha* derivă d'a-dreptulú din fenicianul *romcha*, cu care coincide essactamente în fondú și 'n formă.

Totú directú dela Feniciani provine numele latinú allú sulitei: *rumex*, adecă *rumicus* în locú de *rumichus*, *k* latinú espriméndú pe *k* aspiratú și din limba samscrită: *ikh*=*ico*, *khaul*=*claudio* etc.

În grecul *loncha* și latinul *rumex* nu există în aparință nici măcarú doué littere commune, și totuși ambele cuvinte s'au născutú cu certitudinea filologică cea mai perfectă din aceiași vorbă feniciană: *romcha*=*loncha* și *romcha*=*rumex*.

A treia ginte, căriá Fenicianii i-au transmisú pe *romcha*, au fostú Tracii.

În limba acestora o sulită lungă și o spadă lungă se chiămaú *romfă*.

Titú-Liviú, descriéndú o bătăliă între Romani și Macedonenii, dice:

„Pe Tracii îi împedecăú și romfele lorú, cari sunt peste măsură lungi, mai incurcându-se pretutindenii de crengelile arborilorú“ (3).

(2) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 179: «Griechisches *χ* entspricht indo-germanischem *gh*. Im Sanskrit ist dies durch *gh* oder *h*—vertreten».

(3) Lib. XXX, cap. 39: «Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediabant.»

„Romfa—dice Aulu-Gelliú—este unú felitú „de sulită tracică“ (4). —

„Romfa—ni mai spune Esichiú—este o armă tracică, o sabiă séú o lance mare“ (5).

Totú aceia repetă Eustatiú (6).

„Romfa“, ρομφαία, *rumpia*, *rhomphaea*, a provenitú la Tracii din fenicianul „romcha“ prin trecerea lui *h* în *f*, întocmai ca în vorbele române *rufă* din *ruha*, *pufú* din *puch*, *marfă* din *marha*, *prafú* din *prach* etc.; o tranșițiune fonetică care cată să fi essistatú și 'n limba tracică, după cumú o vedemú în adevérú péné astă-đi nu numai la noi, dérú și la Albanesi, unde se dice *bafe* și *bahti* (noricú), *lief* și *lieh* (latru), *ndif* și *ndih* (agiutú), *sof* și *soh* etc.

În fine, éróși d'a-dreptulú dela Feniciani au primitú pe *romcha* Celții, în dialectulú cimricú allú cărora lancea se numesce *rhôn* (7).

În acestú modú pe întregulú littoralú marinú dela gurele Dunării péné la Oceanulú Atlanticú o imediată influință feniciană introdusesse de mií de anni numele semiticú allú sulitei metalice, „strălucitóre“, éru prin urmare și prima fabricațiune a acestei arme: la Grecii *romcha*=*loncha*, la Romani *romcha*=*rumex*, la Tracii *romcha*=*romfa* și la Celții *romcha*=*rhôn*.

Affară de *rhôn*, primitú directamente dela Fenicianii, Celții au mai luatú mai târđiú dela Ellenii, probabilmente prin intermediulú industriósei colonie foceane dela Marsillia, acella-și terminú ellenisatú λονχη, modificându-lú în *lang*.

Grecesculú *χ* corespunde regularmente la

(4) Lib. X, cap. 25: «Rumpia genus teli est Thraecae nationis.»

(5) Hesych. v. ρομφαία.

(6) Eustath. in *Iliad.* Y.

(7) Diefenbach, *Celtica I*, Stuttgart, 1839, in-8, p. 57.

Celți *g*, ca în $\chi\epsilon\mu\alpha = \text{geamh}$ séu $\acute{\alpha}\rho\chi\omega = \text{angu}$.

În dialectul celto-irlandesă sulița se chîmă și astă-đi *lang*.

Romani, deși aveau degia chîfaru dela Feniciani pe *rumex*, totuși au mai împrumutată dela Celți pe *lang*, după cumu ni-o spune Diodorū de Sicilia (8), dându-i forma de *lancea*, pe care o pronunțau *lankea* (9).

Dela Romani, și 'n parte pôte imediată dela Celți, ea a trecutū apoi la tôte popó-rele moderne: italianesce *lanzia*, spaniolesce și portugesesce *lanza*, provențalesce *lansa*, francesesce *lance*, nemțesce *Lanze*, neo-grecesce $\lambda\acute{\alpha}\nu\tau\zeta\alpha$, polonesce *lança*, unguresce *lanca* etc. (10).

Pe această calle au căpétat'o și Romani.

Metropolitulū Dositeū cîntă sunt acumū tocmai două secolī:

«Că étă păgânū încordară arce,
· «Punū săgeți în turbă, se grigescū de lance,..» (11)

séu:

«Că li-ı tăiósă limba ca spata,
«Cu veninū ıte li-ı arculū gata,
«Fără de veste cu lancea plină
«Vorū să săgette cei fără vină...» (12)

Căllétorindū în timpī mai nouī din apusū spre resăritū, după ce petrunsesse mai ánteiū în vechime din resăritū la appusū, *lancea* nu s'a mulțumitū cu Europa, ci a tre-

(8) Diod. Sic., *Bibliothèque historique*, trad. Hoefler, Paris, 1846, in-8, t. 2, p. 30: «Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, $\lambda\alpha\gamma\mu\iota\alpha\varsigma$, dont le fer a une coudée de longueur, et près de deux palmes de largeur; le fût a plus d'une coudée de longueur.»

(9) Despre *ce=ke* în limba latină veđi Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischer Sprache*, Leipzig, 1868, in-8, t. I, p. 44-50.

(10) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 138.

(11) *Psaltire a sfântului prorocū Davidū*, Unev, 1673, in-4, psalmū 10.

(12) *Ibid.*, ps. 63.

cutū încă în Asia la Persi și la Inđi sub forma de *lungi*—sulița, o vorbă absolutamente necunoscută în anticele monumente samscrite și zendice.

Affară de *lancea*, Roma mai împrumutase totū dela Celți pe *rhôn*, prefăcendu-lū în *runa*, éru dela Traci pe *romfa*, schimbând'o în *rumpia*; două terminī pe cari totū în înțellesū de sulița le întrebuinteză degia betrânulū Enniū cu doue-sute de anni înainte de Cristū. (13)

Traciū au datū nu numai Romanilorū pe *rumpia*, dérū și Germanilorū pe *framea*.

Tacitū đice: «Germaniū întrebuinteză sulițe numite în limba lorū *framee*.» (14)

Ca și romfa la Traci, framea germană însemna lance și o lungă sabiă totū-d'o-dată: «framea, gladius ex utraque parte acutus, idem est et spata et romphea.» (15)

Romfa=frama se caracterisă prin transpozițiunea lui *f* și trecerea lui *o* în *a*.

Intocmai ca și 'n celticulū *lang* din $\lambda\acute{\alpha}\rho\chi\eta$, o din *romfa* a devenitū la Germani *a* sub influința lui *m*, nasalele avëndū propensiunea de a sui vocala căriia succedū; bună-óră Sașiū din Transilvania au făcutū *hann*, primarū, din vechitulū germanū *hunda*, *chunna*, *honne* (16).

Ca esemplu de transpozițiune, pe de altă parte, putemū aduce pe samscritulū *vamra*, furmică, de unde slaviculū *mraw* și nord-germanulū *maur*, adecă $v+m+r=m+r+v$, întocmai pœcumū în *frama* din *romfa* avemū $f+r+m=r+m+f$.

(13) Aulu-Gell., loco cit.—Festus, *De verborum significatione*, Amstelodami, 1699, in-4, p. 463: «Runa genus teli significat.»—*Ibid.*, 453.

(14) *German.*, VI: «hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.»

(15) Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpent., Paris, 1844, in-4, t. 3, p. 389.

(16) Schuller, *Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1840, in-8, t. I, p. 86.

Totü așa dintr'una și aceeași radicală ariana s'au născutü la Greci, Latini și Slavi λειμαξ — *limax*—*slimak*, éru la Celți, Persi și Români: *milak*—*melk*—*melciü*.

În limba germană actuală *fram* s'a conservatü sub o formă de totü scădută în cuvântul *pfriem*, sulă⁽¹⁷⁾, a căruia vechiă ortografie este *phrieme* (18).

Dela Germani pe framea cu același înțelesü de „romfă” a luat'o Roma.

În psalmulü XXXIV testulü grecü : εκχεον 'ρομφαλαν se traduce latinesce în Vulgata prin: „effunde *frameam*.” (19)

Vissat'au vre-o dată Romani că *runa*, *rumpia*, *lancea* și *framea*, adduse în diverse timpuri dela resăritü, dela appusü și dela nordü, în aparință fără nici o asemănare reciprocă, sunt din punctü în punctü totü una cu vechiulü lorü *rumex*, formate tóte dela sudü directü séu indirectü din fenicianulü *romcha*?

A fostü rezervatü sciinței filologice moderne, cării i se datorescü mai cu sémă legile correlațiunii fonetice și grupparea formelorü de tranzițiune, a puté urmări cu o essactitate matematică migrațiunile unui termenü.

În limba albanesă trăesce pêne astă-đi tracia romfă sub o formă și cu o accepțiune fórte originale.

Săgétta de trăsnetü, *isten-nyila* séu „săgétta lui Dumneđeü” după cumü o numescü

(17) Grimm, *Deuts. Gramm.* I, 128. — Pott, *Etymologische Forschungen*, Lemgo, 1861, in-8, t. 2, part. I, p. 381, respinge cu dreptü cuvântü legătura între «framea» și «franciscă» séu «francoă», după cumü se chiäma o armă *francesă* în evulü mediü : «francisca kann nur die *frankische* sein».

(18) Schleicher, *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 319. — *Pf* germanü correspunde lui *p* arianü, ceia-ce probéză că și la Traci *f* în *romfa* trebuia să fi avutü sonulü unui *p* aspiratü, după cumü se póte deduce, în adevărü, din forma latină imprumutată *rumpia*.

(19) Du Cange, l. c.

Ungurii, *Blitzstrahl* séu *Wetterstrahl* nemțesce, grecesce ἀστραπή séu ἀστεροπή dela *astra*—săgétta și sulită, *svaru* în limba samscrită cu același duplu înțelesü (20), mai pe scurtü săgétta séu sulită luata la figuratü, se chiäma albanesce *rufe*, articolatü *rufeia* (21).

Rufeia, identică prin finalü cu grecesculü 'ρομφαλα, dovedesce că Ellenii au transcrisü cuvântulü întocmai așa după cumü illü au auziră articolatü de cătră Traci.

E remarcabilü că fenicianulü *romcha*, din care au purcesü tóte cele-l'alte forme alle termenului, avea și ellü sub forma verbală de *ramah* semnificațiunea de trăsnetü: „splenduit fulmen” (22).

Remas'a óre vre-o urmă măcarü figurată a dacicei romfe și la Români?

Planta „aristolochia clematitis” e lungă și supțire: „longissimae tenuitatis” după expresiunea naturalistului Pliniü (23).

Grațiä acestui aspectü, ea s'arü puté numi *sulicióră*.

Țerranulü românü o chiäma *râmfü* (24).

Totü astü-feliü viorica tricoloră se đice românescë „toporașü” ; o altă plantă a căpétatü mai în tóte limbele epitelulü de „săbiuță” : *gladiolus*, *glăieul*, *Schwertel*, *kardotska*; o érbă se numesce la noi și pe ațuri „săgétta” : *sagittaria*, *Pfeilkraut*, *arrow-head*; apoi mai avemü pe „busduganü” etc. (25), formändü împreună unü întregü arsenalü botanicü, în care *râmfulü* se aședă ca o „lance”.

Ne oprimü aci.

(20) Cf. Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachkunde*, Berlin, 1852, in-8, t. I, p. 540.—Benfey, *Griechisches Wurzellexikon*, Berlin, 1842, in-8, t. I, p. 663.

(21) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Lex. p. III.

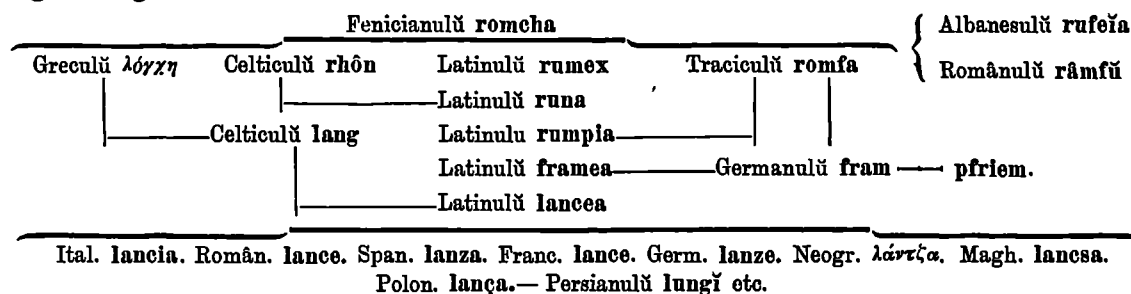
(22) Schaaf, loco cit.

(23) *Hist. Nat.*, XXXV, 54.

(24) *Lex. Val.*, 573.

(25) Alth, *Hauptbericht der Handelskammer für Bucovina*, Czernowitz, 1862, in-8, p. 81-95.

Éccé genealogia cuvântului:

Sulița este una din armele cele mai rudimentare.

Ea se găsesce la un loc cu ósse de mammoth degia în cele mai vechi períodoe ale epocăi de pétră, și mai că nu se afflă un singur tribu selbategu, fie câtă de degradat, căruia să nu-i fie cunoscută.

Fără a inventa lancea, Fenicianii au făcută progressul de a înlocui pétra prin bronz, prin metallulă „strălucitoră“, și primele popore în Europa, cărora li s'a transmisă această armă atât de perfecționată, au trebuită naturalmente să fie locuitorii cóstelor maritime celloră mai apropiate de cuibulă ginții semitice : Tracii, Grecii, Celtii și Latini.

Éccé de ce în limbele acestoră patru némuri ne întimpină un nume curat feniciană : *loncha*, *romfa*, *rhôn* și *rumex*, forme eşite d'adrechtulă din *romcha*, pe cândă aiuri ellă este feniciană numai indirectamente.

Cu multă înainte de a fi putută petrunde Semiții ei-înșii în centrulă și la nordulă Europei, decă voră fi petrunșă acolo vre-o dată în realitate, corăbiele loră trebuia să depună productele industriei orientale pe țermii Pontului, Mediteranei și ai Atlanticei, transmitându-le de 'nteiă popóreloră tracice și ellenice ca celloră mai sud-ostice, apoi țerreloră italice și gallice, de unde după acela marfa se respândia prin canalulă indigeniloră în interiorulă continentulă de 'mpreună cu

numele ei cellă feniciană, modificată în diverse chipuri după diversitățile fonetice ale intermediariloră.

Mai pe scurtă, sciința filologică, venindă în ajutorulă archeologiei propriiă dișe, ni arrétă că urmele feniciene în zona septentrională a Europei sunt încă departe de a demonstra presința directă a Fenicianiloră, după cumă se pré-grăbesce a conchide scóla profesorului Nilsson, de oră-ce elle au putută agiunge pêne acolo într'ună modă indirectă prin Traci, Greci, Latini séu Celti, cu cari singuri Fenicianii se afflă într'ună contactă imediată din cea mai adăncă anticitate, de pe atunci cândă nu se propagase încă întrebuințarea unelteloră de bronz, pretutindenă mai vechi decâtă acelle de ferru.

Cumă-că *romcha* feniciană era metalică și anume de bronz, probă este derivațiunea 'i dela radicală semitică *ramah*, a străluci.

La Traci, de unde a pășitū mai târđiū la Germani, acestū cuvântū trecu nu numai în înțellesū de suliță, dărū și 'n acella de sabiă, adecă o armă peste putință a se face din lemnū séu din silix.

Ună admirabilă vėrfū de lance, găssitū peste Oltū în Romanatū și carele face parte actualmente din collecțiunea de bronzuri a d-lui Cesarū Bolhiacū, se pare a fi adevėratū dacicū : lungū ca ună tessacū și ascuțitū de ambele laturi, ellū arū puté servi și ca sabiă, între-

cându dimensiunea unui simplu pumnarü.

Cândü unü Dacü își arunca pe umeri *țundra* contra intemperielorü atmosferice și străpungea cu *romfa* în miđü-loculü codrilorü o fêră selbatecă, negreșitü ellü nu se gândia că aceste prețioșe instrumente în lupta 'i contra naturei le datoresce Indiei pe de o parte și Feniciei pe de alta, după cumü nu se gândia nici Latinulü purtândü *zeghea* și *lancea*, și cu atâtü mai puținü ne gândimü noi, depărtata posteritate daco-lapină, moștenindü tôte acestea.

§ 11.

COCIOABĂ. — ARGEA. — SĂMCEA.

Dela vestminte și arme, să trecemü la paleontologia locuinței.

Ne mărginimü a menționa cuvântulü *cocioabă*, întrebuințatü la toți Românii în înțelesü de colibă, „casa, domuncula vilis, tugurium“, după definițiunea Lessiconului Budanü (1).

Ellü corespunde din tôte puncturile de vedere, prin radicală, prin suffissü și prin semnificațiune, sanscritului *kuțumba*, delo radicala *kuț*, a încovăia, „probabilmente — ție „Pictet — din cauza formei rötunde a colibei și a accoperișului (2).

Oa din „cocioabă“ s'a născutü prin vocalizarea nasalei *um* din „kuțumba“ întocmai ca în „toabă“ din „tympanum“, sanscritulü „tump“.

Prototipulü *cocioabei* nöstre se afflä dero pe malulü Indului.

Vomü analiza mai pe largü o altă vorbă română, alle căriia migrațiunii și încuscrii îi dau mai multă importanță în istoria originilorü culturei umane.

Poporulü cellü mai vechiü pe țermulü nor-

dicü allü Mării-negre aü fostü nu Sciiți, ci predecesorii lorü Cimmerii.

Cu patru secolii înainte de Cristü, Erodotü abia mai putea să apuce câte o vagă tradițiune despre essistința acestei obscure națiunii.

Ellü țice:

„Țerra, pe care o ocupă Sciiți, fusese mai înainteü a Cimmerilorü. La prima invasiune scitică, afflândü despre mulțimea inamicilorü, Cimmerii ținurä unü consiliü, în care s'aü emisü doue păreri contrare, și nici o parte nu voia să renunțe la a sea. Părerea castei nobile a fostü cea mai bărbătescă. Pe cândü poporulü susținea necesitatea de a părăsi țerra de'naintea unui adversarü atâtü de puternicü, casta nobilă propunea a se apëra pënë la extremitate. Nesuppunëndu-se poporulü nobililorü, nici nobiliü poporulü, poporulü s'a decisü a se retrage fără luptă, lăsândü țerra la Sciiți, pe cândü nobiliü, adducëndu-și aminte bunurile ce le gustase în patriä și calculândü rellele ce vorü resulta din emigrațiune, s'aü hotărîtü a nu fugi cu poporulü, ci mai bine a muri și a fi îngropați în țerrä. Astü-feliü fiindü dispozițiunea spiritelorü, Cimmerii s'aü împărțitü în doue armate de forțe egale și aü începutü a se batte unii cu alții. Casta nobilă întrögä a fostü uccisä, și poporulü a înmormentatü cadavrele lönögä fluviulü Nistru, unde mormintele lorü se vedü pënë astä-đi. Plecändü apoi Cimmerianii, Sciiții aü copprinsü la sossire o țerrä deșertä. Pënë acumü essistä în Sciiția castelluri cimmeriane, unü portü cimmerianü, o regiune numită Cimmeria și Bosforulü Cimmericü. Se pare de asemenea că Cimmerii, după ce fugișerä în Asia de'naintea Sciiților, aü aședatü o coloniä pe peninsula unde este Sinope.“(3).

(1) *Lex. Val.*, 130.

(2) Pictet, II, 240.—Modelluri de aceste locuințe indiane «rotunde» veđi în Weiss, *Kostümkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc.*, Stuttgart, 1860, in-8, t. I, p. 504, 515.

(3) Herod., IV, 11—12.

Niebuhr, commentându cu multă agerime acestu pasajü, conchide că lóngă Nistru nu se bättuseră Cimmerii unii cu alții, ci trebuia să se fi întemplatü ultima lovire decisivă între dânșii și Sciții, în urma căriia, fiindü ei învinși, s'aü retrasü la Dunăre, éru nu în Asia după cumü credea părintele istoriei⁽⁴⁾.

Orî-cumü să fie, faptulü pozitivü este că Cimmerii fuseseră într'o epocă de totü preistorică stăpâni ai Sciției, adecă ai unui teritoriü copprindëndü în Țillele lui Erodotü totă porțiunea orientală a Daciei, astü-feliü că de pe atunci ei cată să se fi învecinatü cu diversele popóre tracice, dintre cari nici unulü nu trecuse încă pe mallulü stângü allü Dunării.

Resbellulü între Sciții și Cimmerii avusese locü lóngă Nistru approssimativü cu șepțe-secolii înainte de Cristü⁽⁵⁾.

Prin urmare, o însemnată parte a Daciei aparținuse Cimmerilorü sunt acumü vr'o trei miü de anni.

Décă ni se va întempla dérü a da în limba nóstră peste unü cuvëntü cimmericü, ellü va avé o vechime cellü puținü de trei-đeci de secolii, cällëtorindü în acestü colossalü intervallü de timpü dela Cimmerii la Tracii, și apoi prin ramura daciă a ginții tracice transmitëndu-se Românilorü.

Eforü, carele a trăitü numai cu vr'o doue sute de anni în urma lui Erodotü, Țice că Cimmerii locuiaü în căsuțe suterrane numite *argille*: αὐτοὺς (Κιμμερίους) ἐν καταγείοις οἰκίαις δικεῖν, ἄς καλοῦσιν ἀργίλλας⁽⁶⁾.

De ce némü vorü fi fostü Cimmerii, nu se

(4) Niebuhr, *Ueber die Geschichte der Skythen*, în *Kleine historische Schriften*, Bonn, 1828, in-8, t. 1, p. 365—67. — Cf. Rawlinson, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 9, nota 4.

(5) Ukkert, *Skythien und das Land der Geten oder Daker*, Weimar, 1846, in-8, p. 17.

(6) Ap. Strab., V, 4, § 5.

scie; scriitorii vechii îi deossebecü totü-d'una de Sciții și de Tracii; scriitorii noi, pe basea unei simple assemênării nominale, li acórdă o origine celtică; o demonstrațiune sciințifică lipesce d'o cam dată; din limba cimmerică, totü ce ni-a remasü este cuvëntulü de mai susü : *argilla* — căsuța suterrană.

Cumü-că acéstă vorbă a trecutü dela Cimmerii la Tracii, avemü o probă filologică dintre celle mai puternice.

Stefanü Bizantinulü ni spune că „în limba „tracică șórecele se chiamă *argil* : ἐπὶ Θρακίων δ' «μῶς ἄργιλος καλεῖται⁽⁷⁾.”

Numele grecescü allü șórecelü ἐλεῖός derivă din radicala ariană „vîla“, gaură⁽⁸⁾.

În limba șamscrită șórecele se numesce „çușira“ dela „çuși“ — gaură.

Unü altü nume șamscritü allü șórecelü este „akhanaka“ dela „khâni“ — gaură.

Lătinesce gaura și iepurele-de-casă pórtă unülü și același nume „cuniculus“, fiindü-că — Țice Varrone — „Iepurele-de-casă face gaură pe sub pământü“⁽⁹⁾.

Slavonesce sobolulü se numesce „kr'tü“ dela arianulü „karta“, gaură, de unde și numele litvanü allü șórecelü de câmpü : „kertus“⁽¹⁰⁾.

La Albanesi dintr'o causă analógă grierulü se chiamă „burkd“, éru bordeiulü „burk“⁽¹¹⁾.

Așa dérö numele tracicü allü șórecelü ἄργιλος însemnéză pe unü animalü *locuindü în gaură*, adecă în ceia-ce la Cimmerii se numia ἄργιλλα.

În acestü modü noi scimü că :

1. Cu vr'o miia de anni înainte de Cristü,

(7) Steph. Byz., v. Ἄργιλοι.

(8) Pictet, I, 412.

(9) Varr., *De re rust.*, 1 : «Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris».

(10) Pott, *Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Detmold, 1869, in-8, t. 2, part. 1, p. 150.

(11) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 16.

Dacia dela Nistru pênă pe la Oltă aparține a unui popor numit Cimmeri;

2. Acestu popor, anterior la Dunăre Sciților și Dacilor, trăia pe sub pământ în nesce bordeie ce se chiămau *argille*;

3. Prin vecinătate, cuvântul a trecut dela densi la Traci, dintre cari făcea parte Daci, unul din elementele celle mai constitutive alle naționalității române.

Sciința s'a încercat a găsi originea *argillei* cimmeriane în limba celtică, în care înse cuvântul *argel* însemneză numai «ce-va accoperit» (12), încât nu coprinde ideia fundamentală de „locuință suterrană”.

În totă Europa *argellele* ființeză unicamente la Români, mai cu sémă înse în Muntenia, deși numele satului *Argéua* în districtul Tecuci probeză vechia essistință a acestui cuvânt și în Moldova.

Éccé definițiunea :

„*Argea*, pluralu *argelle*, *grópă săpată în pământ în forma patrată, care se accopere cu stuful și pământu, și în care véra țessu muierile pânza, éru iérna se punu stupii; casula vel cella subterranea, ubi aestate mulieres telam texunt, hieme autem alvearia conduntur*” (13).

Publicându această bilinguă definițiune, Societatea Academică își face o lungă seriă de întrebări asupra etimologiei cuvântului :

Nu cumă-va să fie latină ?

Nu cumă-va din *argilla* — lut ?

(12) Turner, *History of the Anglo-Saxons*, London, 1808, in-4, t. 1, p. 35: «it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over» — Diefenbach, *Celtica II*, 176.

(13) *Glossariu care coprinde vorbele din limba română etc. după însărcinarea Societății Academice*, Bucur., 1871, in-8, p. 25. — Cf. Pontbriant, *Dictionar român-francesu*, Bucur., 1862, in-8, p. 43: «*Argea*, hutte, unde țerrancele facu pânza».

Nu cumă-va din *arca* — ladă ?

Fără filologiă comparată, mărginindu-se a latinisa tóte în drepta și 'n stânga, făcându „romanice” chiaru *ciorba* și *șerbetulă* (14), nu se scrie unu Dictionar *Academicu*.

Décă autorii „Glossariului” aru fi constatut trecerea imediată a *argellei* dela Cimmeri la Traci și dela Traci la Români, aru fi putut să arrete apoi pe unu planu secundar, precumu ne vomu încredința îndată, și înrudirea acestui terminu cu latinulu *arca*; o înrudire necontestabilă, nu înse prin vr'o transmissiune directă dela unu la alțu, ci printr'o affinitate primordială ariană; câtu se atinge de *argilla* — lutu, adecă pământu albiciosu, dela radicala *arg*, a luci, de unde provinu de asemenea *ἀργός* — albú, *ἀργυρος* = *argentum* — argintu, *ἀργιλος* = *argilla* etc. (15), d-lorú aru fi lăssat'o cu totulú la o parte, aparținendu unui grupu absolutamente differentu.

Cimmerianulu *ἀργιλλα* — *argea*, bordeiu, căsuță suterrană, derivă dela radicala *arks*, de

(14) *Glossariu*, 164: «Ciorba, cuvântul nu póte fi turcescu, și cu atâtú mai puținú slavicu; înțellesulú cuvântulu se esplică prin romaniculú «sorbere», din care și franc. «sorbet», romănesce «șerbetu» în locu de «șorbetu»; câtú «pentru formă, precumu se đice «șuru», așa s'a đisú ciorba «în locu de «șorba», cumú și pronunță mare parte de Români!» — Admirabilă filologiă *academică!* «Ciorba», pe care au luat'o de la Turci Români, Serbi și Bulgari, ca și *șerbetulú*, pe care totú dela Turci l'au luatú Slavi meridionali și Români, luându-le pe améndou anume în timpú mai modernú, de vreme ce nu se găsescu nicăiru în monumente vechi și din evulú mediú, Turci le-au luatú la rëndulú lorú dela Arabi: *şorba* — ciorbă și *şarbat* — beutură, éru Arabi le-au formatú la densi a-casă din radicala *şariba*, a bé. Totú dela Arabi, de pe timpulú dominațiunii Maurilor pe peninsula iberică, au Portugesi *sorbete* și *xarope*; apoi Persi pe *şorva* și Curđi pe *şiorba*. Dela Portugesi au Francesi pe *sorbet*. Radicala arabă se găsesce și 'n celle-l'alte limbe semitice: ebr. *saraf*, etiop. *şaraba* și chald. *eraf*. Totú de acolo vine turculú *şarap* — vinú, pe care de asemenea l'au imprumutatú Serbi și Bulgari. Despre termenulú francesu veđi Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1873, in-4, t. 4, p. 1983.

(15) Curtius, 163.

unde: samscritulă *rakṣ*, a apăra și a conserva, greculă ἀρξέω cu același înțeles, ca și latinul *arceo*, de unde *arca*—ladă și *arx*—cetate; arménulă *argaél*—a stabili (16); goticulă *alhs*, templu (17), cu tranșiunea regulară a sanscritului *k* în *h* la Germani; celticulă *argot* séu *argoet*—pădure, în simțu de fortificațiune naturală; totu celticulă *argel*—locu accoperit, țicere menționată degia mai sus etc.

Acei cari susțină celtismulă Cimmerilor, ară puté invoca în favorea asserțiunii trecearea samscritului *k* în *g*: *ark* = ἀργιλλα, ca și la Celți *ark* = *argel*, pe cându la Germani *k* se preface în *h*, la Greci și Latini se păstrează intactă, și numai la Armeni, ca și la Celți și la Cimmeri, se schimbă în *g*: *ark*=*argaél*; astă analogiă fonetică destullă de importantă nu se confirmă inse în casulă de față prin analogia logică, căci la Celți radicala *ark* n'a produsă nici ună termină esprimendū ideia de „locuință sub pământu”, o noțiune fundamentală în *argellele* cimmeriane, transmisă printr'ună invederatū imprumutū la Traci și n'ne fine la Români; în acestū chipū, chīarū decă Cimmeriū aū fostū Celți, precumū amū fi plecați a admite noi-înșine, totuși cată să-î considerămū ca pe o ramură separată, remasă și desparută în zona orientală a Europei, fără să fi înaintatū spre Occidente în mersulū glótelorū anteriore a migrațiunii celtice.

În cimmerianulă *arg-ila* este suffissulă samscrită *la*, precesū de vocala de legătură *i*, întocmai ca în cuvântulă *an-i-lá*, vântū, dela

an—a suffla, adecă „sufflătorū”, *path-i-lá*, drumetū, dela *panth*—a merge, adecă „mergătorū”, etc.

Cu vocala de legătură *u*, același suffissū nasce forme ca *hars-u-lá*, amantū, dela *hars*—a mângăia, adecă „mângăiatorū”; cu vocala de legătură *a*: *ciap-a-lá*, nestatornicū, dela *ciamp*—a se mișca, adecă „mișcătorū”; fără vocală de legătură: *çuk-lá*, albū, dela *çuk*—a luci, adecă „lucitorū”, etc.

Prin obicnuita permutațiune a sonuriloră licuide în limba samscrită, acestū suffissū apare adesea ca *ra*, lipindu'lū de radicală aceleași vocale de legătură *i*, *u* și *a*, bună-óra: *çihid-ira*, cuțitū, dela *çihid*—a despica, adecă „despicătorū”, *bhid-ura*, fulgerū, dela *bhid*, a spinteca, adecă „spintecătorū” etc. (18).

În limba grecă suffissulă *la*=*ra* este reprezentatū în τροχ-α-λός, τραπ-ε-λός, φλεγ-υ-ρός etc.; lătineste în *trem-u-lus*, *spec-u-lum*, *gna-rus*, *sel-la* din *sed-la* și așa mai încollo.

Dupplulă *l* în cimmerianulă ἀργιλλα față cu simplulă *l* din traciculă ἀργιλος, întocmai ca în eoliculă σάλλα și στήλλα lōngă atticulă στήλη, ca în eoliculă βόλλομαι lōngă atticulă βόλομαι, creticulă βάλομαι, latinulă *volo*, zendo-samscritulă *var*, séu în proto-latinulă *tulo* lōngă classiculă *tollo*, *pilleus* lōngă *pileus* = πῖλος etc., este o duplicare eufonică, patronată și propagată de unele dialecte și pe care filologia nu trebuī s'o confunde cu duplicarea cea compensativă ca în ἄλλος din ἄλjos séu în *sollus* din *solvus*.

Ună essemplu identicū din punctū în punctū este latinulă *argilla* față cu greculă ἀργιλος.

Cimmerianulă *arg-i-la* însemnéază dérō lit-

(16) Paschal Aucher, *Dictionnaire Arménien*, Venise, 1818, in-8, t. 2, p. 87.— Despre *k=g* în limba arménă, veđi Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 25.

(17) Gaugengigl, *Urfilas*, Passau, 1849, in-8, t. 2, p. III Lex. —

(18) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 418, § 220, pune suffissulă *ra* ca primitivă și pe *la* ca derivatū. Difficultatea cu care poporele selbetece și copiī, adecă represintanții actuali ai fa-sei umane cellei mai vechi, pronunță sonulă *r*, ne face a respinge acéstă teoriă.

teralmente unu locu de apărare seü de conservare; aceia-ce 'lă distinge înse cu deseversire de tóte celle-l'alte vorbe samscrete, elene, latine, germane și celtice de aceia-și tulpină, este anume caracterulü seü de a fi sub pământü, ca și la Românî *argea*, contrasă din *argilla* ca *ea* din *illa*, *măssea* din *maxilla*, seü *sămcea* dintr'unü nume dacicü allü sabiei *samcilla*.

Intre *samcila*=*sămcea* și *argilla*=*argea* analogia fiindü perfectă, ne credemü datorî a analiza pe largü originile cellei d'ântëiü, cari ni vorü procura o nouă interessantă probă despre rollulü acclimatării în istoria culturei umane.

§ 12

GENEALOGIA SABIEI LA DACI.

Vorba *sămcea* s'a păstratü în gura poporului în Moldova și peste Carpați.

Lessiconulü Budanü, cellü mai bunü interpretü allü dialectului romänü din Transilvania, o definesce latinesce și nemțesce: „*Sămcea*, *stimulus*, *aculeus*, der Stachel; „*sămceua* cuțitulü, *cuspis cultri*, die „Messerspitze.“ (1)

D. Cihac, alle căruî informațiuni sunt mai ca sémă moldovene, dice: „*Sămcea*, *aiguillon*, *piquant*, *point*, *taillant*, *lame*“ (2).

Din monumentele vechi alle limbei române, noi aflămü bună-óră în psaltirea moldovenescă versificată a metropolitului Dositeü:

«Mî-amü păzitü drumulü pre căi vörtose,

«Petre-ascuțite și *sămcelose*...» (3)

Totü dënsulü într'o altă carte, voindü să arrete că sântulü Isidorü Pelusiotulü cun-

noscea Biblia cu tóte finetele ei, *acumina* cumü s'arü dice lätinesce, întrebunțeză espressiunea: „pënë în *sămcea* aü învëțatü“ (4).

În „Cazania“ moldovenescă a metropolitului Varlamü ne întëmpină: „nevoe'ti va hi să calci în *sămceoa țepeș*“ (5), acollo unde Vulgata dice: „durum est tibi contra *stimulum* calcitrare“, érü în Biblia lui Șerbanü Cantacuzinü: „cu greți este ție spre *boldurî* a lovi cu piciorulü“ (6).

În Evangeliarulü transilvanü de sub auspiciile lui Rakotzi: „cu greü țî-e în *sămceoa strămurđrii* a zvărli. .“ (7).

Ni se pare că aceste patru esemple sunt de agiunșü.

În Valachia propriă „*sămceua*“ nu se aude. De aceia? n'o găsimü nici în dicționarulü d-lui Pontbriant.

Peste Oltü înse, mai alleșü în Gorgiü, *sămcea* se numescë unü micü cuțitü, pe care'lü întrebunțeză Țiganii la fabricațiunea lingurelorü de lemnü.

Mai pe scurtü, din tóte celle de mai susü resultă că așa se chiamă orî-ce vërfü ascuțitü, dëru mai cu preferință unü tăiușü.

După spiritulü limbei nóstre, „*sămcea*“ este o contractiune din *samcilla*, ca și „*argea*“ din *ἀργίλλα*.

D. Cihac presupune că acëstă vorbă arü deriva din latinulü *sentis*, spinü, prin intermediulü unui diminutivü *senticella*, spinișorü, despre care înse nu se póte da nici o probă din latinitatea classică, din acea mediană și din dialectele neo-latine moderne.

(4) *Synaxariü*, Iași, 1683, in-f., febr. 4.

(5) *Carte romänescă de învëțatură*, Iași, 1643, in-f., fóia 95 retro.

(6) *Biblia adecă Dumneșcesca Scriptură*, Bucuresci, 1688, in-f., p. 838.

(7) *Noulü Testamentü*, Belgradü, 1648, in-f., Faptele Apostol., IX, 5.

(1) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 644.

(2) *Dictionnaire d'ëtymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 254.

(3) *Psaltire a sfântului proroci Davidü*, Unev, 1673, in-4, ps. 16.

Suntemu sigur că d-sea n'arū fi recursū la o etimologiā atātū de artificială, decă'și adducea a-minte că 'n limba dacică sabia se dicea σαμψήρα, după cum ū-o spune o vechiā fontānā chiarū din timpulū lui Traianū (8).

Licuidele permutāndu-se în tōte limbele, σαμψήρα este „samsila“, de unde provinū directamente „sāmcellele“ romāne.

Chiarū dintr'o formā *samsira* Latiniū aū pututū face pe *samcilla*, înlocuindū pe *r* prin dupplulū *l*, ca în italianulū *pellegrino* din *peregrinus*.

Daciculū *s*, pe de altā parte, a trecutū la Romāni în cī întocmai ca în numele oltēnū allū încălțăminteī *cīocī* (9) din greco-latinulū *socci*, σόκκοι, papuci, pe care'lu aveau și Traciū după mărturia lui Esichiū (10).

Transițiunea e cea mai normală nu numai sub raportulū foneticū, dērū și din punctulū de vedere logicū.

În adevērū, ideia de tăiușū sēu verfū ascuțitū și ideia de sabiā se confundă.

Astū-feliū din arabulū *şafra*, tăiușū, derivă persianulū *şifar*, sabiā; cu samscritulū *karanda*, sabiā, se légă persianulū *kāri*, vērffū ascuțitū; în dialectulū celto-irlandesū sabia și vērfulū ascuțitū pōrtă acela-și nume de *calg* sēu *colg*, etc. (11).

Prin urmare, fonologia și logica concōrdă d'o potrivă a stabili provenința „sāmcellei“ nōstre din dacica σαμψήρα.

Daciū, la rōndulū lorū, primiseră cuvēntulū din Persia.

În limba persiană, ca și 'n vechiulū ei dia-

lectū bucharicū, sabia se chiamă pēnē a-stă-đi *şamşir* (12).

Portulū Tracilorū în genere se asemena atātū de multū cu portulū persianū, încātū degia Ovidiū, vorbindū despre ramura genetică dela gurele Dunării, dicea:

«. . . Persica bracca tegit» (13).

Acēstā asemēnare de portū s'a constatū de cătră toți archeologiū prin passagelē scriitorilorū classicī și pe basea anticelorū sculpture.

„Vestmētulū Persilorū—dice Montfaucon—nu differă de locū de allū Dacilorū“ (14).

„Căllărețiū dacicī—urmēzā ellū mai de parte—sēmēnā aprōpe în tōte cu ai Persilorū“ (15).

„Draconele—observă ellū în fine—a fostū semnulū caracteristicū allū Persilorū și allū Dacilorū“ (16).

Astū-feliū se esplică pe callea istoricā trecerea *şamşirului* persianū în σαμψήρα dacică, de unde apoi *samcilla*=*sāmcea* a Romānilorū.

Dela cine inse luat'aū însiși Persiū pe „şamşir“?

Rădēcina cuvēntulū e samscritulū *şas*, a uccide.

Acēstū gruppū foneticū este susceptibilū de o formā nasală *şans* (17), érū *ş* trece regularmente în limba persiană în *s* și 'n *ş*; bună-oră *paçu* (pecus)=*pas*, *şankha* (concha)=*sank*, *şūlaka* (equus generosus) = *şūlak* etc.

(12) Klaproth, *Asia Polyglotta*, Paris, 1831, in-4, p. 242.

(13) Ovid., *Trist.*, lib. V, el. 10.

(14) Schatz, *Antiquitates Graecae et Romanae*, Norimbergae, 1763, in-f., p. 300: «Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est...»

(15) *Ibid.*, 310: «Daci equites Parthis fere similes erant».

(16) *Ibid.*, 312: «Draco Parthorum Dacorumque proprium signum erat.»

(17) Pott, *Wursel-Wörterbuch*, II, 364. — Pictet, II, 207: «*şas*, *şans*, cædere, lædere, ferire.»

(8) *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f. t. 3, p. 281.

(9) Pontbriant, 130: «*cīocī*, chauffe-pieds, chaufferette.»

(10) Hesych., verbo σόκκοι.—Cf. *Lex. Bud.*, 121.

(11) Pictet, *Origines indo-européennes*, II, 220 și passim.

Prin suffissul *i-lá* séu *i-rá*, radicala *çans*, a uccide, produce pe *çans-i-la* séu *çans-i-ra*, „armă uccidătoare“, de unde vine d'a-dreptul persianul *şamşir*.

Aşa dérö din India vorba trece în Persia și din Persia la Daci, moștenind'o aci legionarii lui Traian.

Totü dela Persi, înse cu multü mai târziu, abia în epoca Cruciaterorü, aü addus'o din Asia celle-l'alte popóre neo-latine: italianul *scimitarra*, francesul *cimeterre*, englesul *scymitar* etc., a căroră derivațiune din *şamşir* aü recunoscut'o de-multü filologii occidentali (18).

În fine éróşî dela Persi într'o epocă intermediară, după Daci și înainte de Neo-latini, aü căpetat'o prin vecinătate limbele semitice, chaldaică, siriacă și ebraică, sub forma de *safsera* (19).

La Semiți celle mai vechi esemple de în-trebuințarea acestui cuvântü sunt numai din timpulü lui Cristü (20).

Arabi și Etiopii nu-lü posedă, și semitologii în deșertü s'arü încerca să-i găssescă vre-o rădăcină indigenă.

În acestü modü „sămcéua“ română are unü tată la Daci, unü bunicü în Persia, unü străbunü în India, și nesce unchi pe de o parte la Ebrei, Siri și Chaldei, érü pe de alta în Italia, Francia, Spania și Anglia.

§ 13.

SELECȚIUNEA NATURALA ÎN ORIGINEA URBILORÜ.

Din paragrafi precedentii ne-amü convinsü că reacțiunea omului contra naturei este a-

(18) Littré, *Diction.*, ad vocem.

(19) Bochart, *De coloniis et sermone Phœnicum*, Francof., 1674, in-4, p. 615.

(20) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 393.

tätü de plină de pedece, încätü ori-unde civilizațiunea a reușitü să prindă rădăcină, a trebuitü în cursü de mi de ani să lucreze unulü după altulü sutimi de popóre, pêne ce la urma urmelorü cellü mai noü din elle să se pótă bucura de stratificata muncă a tuturorü predecessorilorü sei.

E îngrozitorü, și totuși nu este încă destullü de completü.

Chiarü mi de ani și chiarü successiunea a sute de popóre, nu pretutindenî sunt în stare să ajiungă la unü gradü mai înaltü de cultură, ci numai în unele locuri într'o minimă minoritate de situațiuni.

După cumü o speciă, unü tribü, o națiune derivă dintr'unü individü séu dintr'o singură păreche, totü așa o urbe câtü de grandiosă provine dintr'o simplă locuință, dintr'o colibă, dintr'o vizuină asemenea a celei „casa Romuli“ scobită sub pamântü și accoperită cu paiă, de unde s'a înălțatü gigantica Romă.

Intr'o lume utopică, lipsită de nenumeratele *resistențe* alle realității, fie-care individü arü produce o națiune, fie-care colibă arü deveni o urbe, fie-care germe arü dobândi o nedefinită desvoltare; în lumea cea pozitivă înse milliönele de începuturi sunt menite a peri luptându pentru essistență, și pe cadavrele milliönelorü abia supraviețuesce icî-collea câte unulü!

Acéstă „selecțiune naturală“ în originea urbilorü ö vomü constata pe teritoriulü Daciei.

§ 14.

STATISTICA RUINELORU ÎN MUNTENIA.

România nu posedă încă o chartă archeologică, după cumü este, bună órá, cea a Belgiei de Van der Moele séu a Italiei de Marinoni, unde să fie indicate într'unü modü sistematicü tóte localitățile distinse prin pre-

sința anticităților de diverse caractere și din diferite epoce.

Sperăm că această regretabilă lacună o va astupa tractatul de Archeologie Română, pe care-l prepară eruditul nostru amic d. A. Odobescu.

D'o cam dată, pentru a sci toate ruinele din Terra-Romănescă, toate puncturile pe unde s'a conservat ore-cari semne de vechi cetăți sevă orașe, am fost silit să recurg la un procediment mai puțin sigur și foarte obositor, cetind în curs de o săptămână din scôrță în scôrță cele 536 pagini ale „Dicționarului topografic“ all d-lui D. Frunțescu, de unde mi-am putut forma următorul tabellu provisoriu :

I. IN OLTENIA :

M
e
d
i
n
i
u.	{	1. <i>Balotesci</i> , pl. Ocolu;
		2. <i>Batoșii</i> , pl. Blahnița;
		3. <i>Berca</i> , pe pârîul Desnăuțu;
		4. <i>Bistrița</i> , pl. Ocolu;
		5. <i>Braniscea</i> , pl. Câmpul;
		6. <i>Breznița</i> , pl. Ocolu;
		7. <i>Breznița</i> , pl. Motru-de-giosu;
		8. <i>Cătușul-de-sus</i> , ibidem;
		9. <i>Corlățeli</i> , pl. Câmpul;
		10. <i>Corzu</i> , pl. Dumbravă;
		11. <i>Cremene</i> , pl. Ocolu;
		12. <i>Erghevița</i> , ibidem;
		13. <i>Govodarva</i> , ibidem;
		14. <i>Hinova</i> , ibidem;
		15. <i>Piscuțu lui Iacob</i> , ibidem;
		16. <i>Ivóre</i> , pl. Blahnița;
		17. <i>Izimșa</i> , pl. Câmpul;
		18. <i>Lupșa-de-sus</i> , pl. Motru-de-giosu;
		19. <i>Monastire</i> , pl. Ocolu;
		20. <i>Scăpău</i> , pl. Blahnița;
		21. <i>Tarnița</i> , pl. Cloșani;
		22. <i>Topolmița</i> , pl. Ocolu.

R
o
m
a
n
i.	{	23. <i>Băbiciu</i> , pl. Ocolu;
		24. <i>Brastavății</i> , pl. Balta;
		25. <i>Cacalești</i> , pl. Ocolu;
		26. <i>Celețu</i> , pl. Oltul-de-giosu;
		27. <i>Corabia</i> , ibidem;
		28. <i>Frăssinetul</i> , lângă apa Teslușu;
		29. <i>Gărcovii</i> , pl. Oltul-de-giosu;
		30. <i>Gostavății</i> , pl. Ocolu;
		31. <i>Grosdibodii</i> , pl. Balta;
		32. <i>Papazolescii</i> ;
		33. <i>Reșca</i> , pl. Ocolu;
		34. <i>Sadova</i> ;
		35. <i>Slăveni</i> , pl. Ocolu.

D
o
l
g
i
u.	{	36. <i>Bărcuța</i> ;
		37. <i>Bradesci</i> , pl. Giu-de-sus;
		38. <i>Bucoveciorii</i> , pl. Dumbravă;
		39. <i>Casa-albă</i> , lângă Căciulătesc;
		40. <i>Cerățu</i> , pl. Balta;
		41. <i>Cetatea</i> , pl. Câmpul;
		42. <i>Cetatea-multerii</i> , pl. Amaradi;
		43. <i>Coica-mare</i> ;
		44. <i>Foișorii</i> , pl. Giu-de-giosu;
		45. <i>Huniă</i> , pl. Câmpul;
		46. <i>Negoșu</i> , pl. Balta;
		47. <i>Plenița</i> , pl. Câmpul;
		48. <i>Poțana</i> , ibidem;
		49. <i>Răcarii</i> , pl. Giu-de-sus;
		50. <i>Târnavă</i> , pl. Giu-de-giosu.

G
o
r
g
i
u	{	51. <i>Gura-Vălașului</i> ;
		52. <i>Vertii</i> , pl. Ocolu.

V
ă
l
c
e
a	{	53. <i>Lângă Rîmnicul-Vălcii</i> ;
		54. <i>Trupina</i> , pl. Lunca-vății;
		55. <i>Rîureni</i> , lângă Ocele-marii.

II. IN VALACHIA PROPRIU ȚISĂ :

T
e
l
e
o
r
m
a
n
i.	{	1. <i>Brânceni</i> , pl. Marginea;
		2. <i>Brățanii</i> , pl. Tergul;
		3. <i>Bugiorença</i> , lângă pârîul Tinosu;
		4. <i>Călinescii</i> , pl. Tergul;
		5. <i>Cetatea</i> , ibidem;
		6. <i>Conțescii</i> , pl. Marginea;
		7. <i>Flămânda</i> , pl. Călmățulu;
		8. <i>Netoșii-de-sus</i> , pl. Tergul;
		9. <i>Orezii</i> , lângă Mavrodin;
		10. <i>Rica</i> , pl. Teleorman;
		11. <i>Storobăneșă</i> , pl. Marginea.

- V I A Ș O A.
- 12. *Cetatea-fetei*, lângă Crevedia;
 - 13. *Comana*, la gura Néslovului;
 - 14. *Gradiscea-de-sus*, pl. Călniscea;
 - 15. *Marotinu*, lângă perul Comasca;
 - 16. *Petrele*, pl. Marginea;
 - 17. *Petroganii*, ibidem;
 - 18. *Tămășescii*, pl. Glavacioc.

- I a l o m i ț a.
- 19. *Cetatea-fetei*;
 - 20. *Făcăeni*, pl. Balta;
 - 21. *Lehlii*, pl. Câmpul;
 - 22. *Lucii*, pl. Balta;
 - 23. *Piua-petrei*, ibidem;
 - 24. *Rași*, pl. Ialomița.

- I I f o v ă .
- 25. *Căsciora*, pl. Oltenița;
 - 26. *Porcescii*;
 - 27. *Spanțovii*, pl. Oltenița.

- R ă m n i c - S ă r ă t ă .
- 28. *Sloboșia-amară*, pl. Gradiscea;
 - 29. *Macșeni*, pl. Marginea-de-gîos.

- O I l ă .
- 30. *Cetatea-vechiă*;
 - 31. *Cetatea*, punct trigonometric.

- B u z e ă P r a h o v a .
- 32. *Cetatea-vechiă*;
 - 33. *Urlății*, pl. Cricov.

- B u z e ă P r a h o v a .
- 35. *Gura-Gărluței*, pl. Balta.

- M u s c e ă .
- 36. *Jidova*, lângă Câmpu-lung;
 - 37. *Micescii*, pl. Rîuri;
 - 38. *Rucărul*, pl. Dimbovița.

- A r g e ă .
- 39. *Cetatea*, lângă obârșia Vedii;
 - 40. *Negru-vodă*, pl. Lovisce;
 - 41. *Potlogii*, lângă Cărpeneș.

Eccé d'erò noue-șeci și șesșe localități în Muntenia, unde s'au găssit pênă 'n șdillele nôstre urmele unui anticu traiu urbanu.

Aședatù după districte și după cele doue mari despărțiri tradiționale alle Terrei-Romănesci, acestu tabellu devine de o extremă însemnătate, deși este susceptibilu de unele corecțiuni, de cari în genere cam are nevoia lucrarea d-lui Frunțescu.

In casulu de față, din fericire, errorile potù consista în cifre isolate, d'erù nu în raportulu dintre cele doue giușetății alle tabellulu, căci mișl-lócele de informațiune despre

totalitatea țerei fiindu de aceia-și natură, urmază că decă d. Frunțescu a greșitu într'o parte, a trebuitu să greșescă în aceia-și mesură și relativamente la cea-l'altă, decă a ommisù seú a adausù ce-va în Oltenia, totu așa a ommisù seú a adausù ce-va și 'n Valachia propriă, astu-feliu că 'n resultatù plusurile și minusurile compensându-se, proporțiunea generală între ambii termenii remâne a-própe essactă.

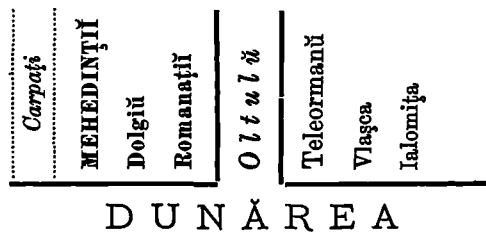
Din 96 puncturi cu ruine, 55 sunt în Oltenia și numai 41 în Valachia propriă; a-decă cele cinci districte oltene, numai cinci peste totu, coppindù mai multe resturi de vechi concentrațiuni decâtu cele doue-spre-șeci districte ne-oltene.

Giudețele danubiane Mehedințulu, Romanașulu, Dolgiulu, Teleormanulu, Vlașca și Ialomița numără la unu locu 74 puncturi cu ruine, întrecându cu 22 pe tóte cele-l'alte giudețe intrunite.

Mehedințulu, a șapte-spre-șecia porțiune territorială administrativă, offeră 22 puncturi, posedându astu-feliu ellu singuru o pătrime din totalitatea ruinelor.

Nemicu nu póte fi mai elocinte ca acéstă neașteptată statistică.

Reprodusă pe o mappă a Terrei-Romănesci și indicându-se importanța relativă a districtelorù prin mărimea litterelorù, ea delimitéză în următorulu modu acea zónă, unde reacțiunea omulu contra naturei a pututù fi la noi cea mai efficace:

Maî pe scurtă, din tóte subdivisiunile Munteniei o colibă avea celle maî multe sorturi de a deveni urbe maî cu sémă in Mehedințu, pe a doua tréptă in Dolgiu și 'n Romanațu, pe a treia in Teleormanu, pe a patra in Vlașca și Ialomița, pré-putine pe auri.

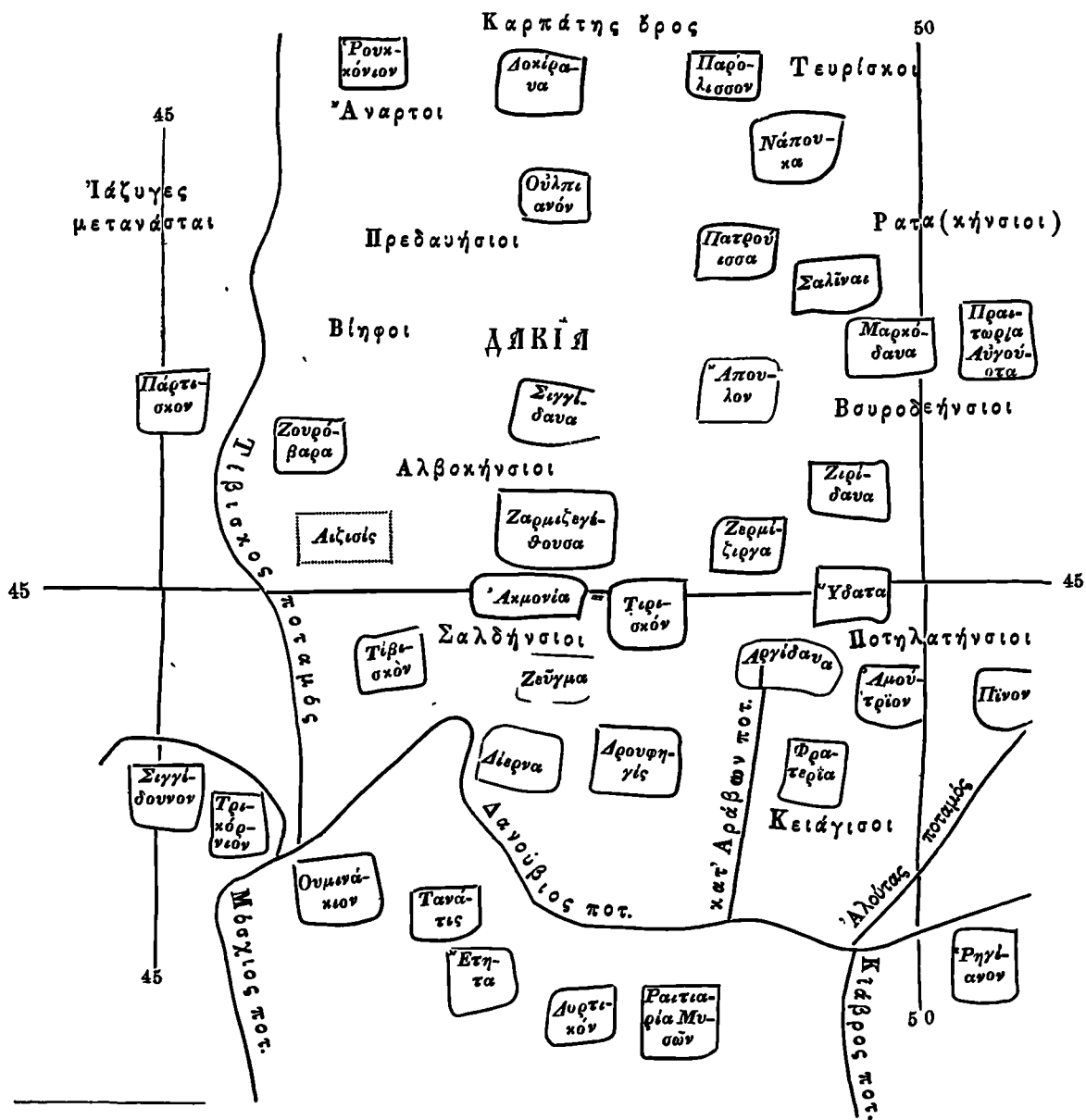
Ceîta-ce resultă din statistica ruinelor, se confirmă prin geografia lui Ptolemeu.

§ 15.

DACIA SUB PTOLEMEU.

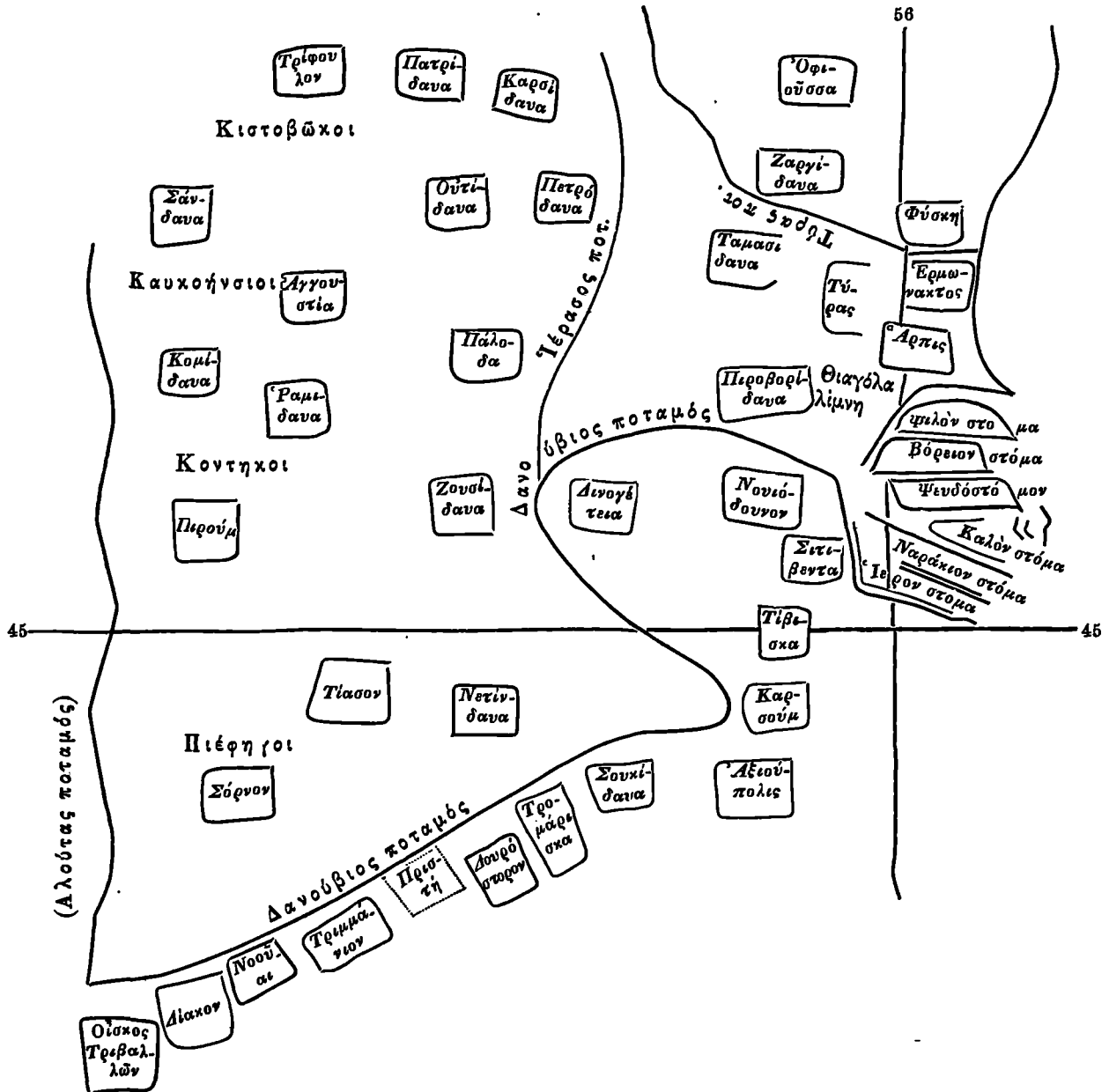
Noî reproducemă maî giosu din prețiosulă manuscriptu vatopediantu, copiatu in secolulă XIII după unu essemplarū fórtē vechiū, in-tréga chartă a Daciei, așa după cumu o schițase marele cosmografu alessandrinu pu-ținū timpū in urma lui Traianu (1):

I. Spre appusū de Oltū.

(1) Géographie de Ptolémée, édition photolithographique, Paris, 1867, in-4 ma j.

II. Spre răsăritul de Oltă.

Acéstă reproducțiune, ună adevărată capū-d'operă de arta tipografică, presintă cellū mai perfectū *fac-simile* allū tuturorū trăsurrelorū, essecutatū prin linie strāmbe cu stricta pază a distanțelorū după originalū.

Totala mappă a Daciei cōpprinde doue secțiunī de o mărimē aprōpe egală, separate

una de alta printr'unū mare fluvīū ce se vērsă în Dunăre.

Pentru a înțellege acéstă divisiune, este necessarū a recurge la testulū lui Ptolemeū, unde ni se spune că riulū Oltū, Αλούτας ποταμός, „desparte Dacia“ : *διαίρει τὴν Δακίαν*.

Astū-feliū secțiunea I represintă porțiunea

Daciei spre appusă de Oltă, adecă Oltenia pênă la Temeșu și o buccată vestică a Transilvaniei, cari constituaă Dacia propriu ăisă, unde se și afflă scrisă cu littere capitale numele ΔΑΚΙΑ; pe cândă secțiunea II se referă la porțiunea Daciei spre resărită de Oltă, adecă Valachia cea mare, Moldova, Bessarabia și o buccată ostică a Transilvaniei, o regiune mai multă getică, sarmatică și scitică decâtă dacică în înțellesul strictă allă cuvântului; ambele secțiuni formându înse întregimea teritoriului română de astă-ăi.

Pentru ca să putemă precisa pe acéstă mappă întinderea actuală a Țerei-Romănesci, cată să luămă dreptă basă următorele trei puncturi bine determinate:

1-o. Pe ăermulă sudică allă Dunării orașulă *Trismis* sētū *Trosmis*, alle căruia ruine cu șepte inscripțiuni autentice s'au descoperitū nu de-multă la Iglița între Macinū și Hârsova cam în fața Brailei (2) și care se afflă în testulă lui Ptolemeū între Carsum și Dinogetia, ambele localități indicate pe mappă;

2-o. *Dierna*, pe care însuși Ptolemeū o aședă fôrte limpede la cotitura unde se vėrsă în Dunăre riulețulă Cerna, adecă pe loculă actualului tērgușorū Orșova, cea-ce concórdă cu tôte celle-l'alte fontăne istorice (3);

3-o. În fine, capitala dacică *Zarmizegetusa*, pe care unanimitatea monumenteloră geografice, istorice și epigrafice o pune în vallea Hațegului la marginea nord-vestică a Munteniei (4).

Așa dērō, trăgēndū o liniă pe Dunăre dela

(2) Laurianū, *Cetatea Troesmis*, în *Tesauri de monumente*, t. 3, p. 197-202.—Cf. Ovid., *Pont.*, IV, 9.—Procop., *De aedif.*, IV, 11.—Constant. Porphyrog., *De themat.*, II.—*Tabula Peutinger.* etc.

(3) Cestiunea Diernei s'a desbătutū pe largū în *Istoria critică*, vol. 1, p. 273-78.

(4) Ukkert, *Skythien*, 617.

Trosmis, adecă dela unū punctū intermediarū între Carsum și Dinogetia, și continuând'o în lungulă fluviului spre Dierna, avemă hotarulă sudică allă Țerei-Romănesci, căruia 'i corresponde ca fruntariă nordică o liniă trasă ce-va mai glosū de Zarmizegetusa éroși spre *Trosmis*.

O dată stabilită acéstă delimitațiune approssimativă, noi gassimū pe mappă lui Ptolemeū următorele urbi în celle doue subdivisiuni alle Munteniei:

In Oltenia :

Dierna ;
Druphegis ;
Tiriscum ;
Phrateria ;
Amutrium ;
Hydata ;
Zeugma ;
Akmonia ;
Argidava ;
Pinum .

In Valachia propriă :

Netindava ;
Tiasum ;
Sornum .

Astū-feliū Oltenia ea singură, deși mai multă decâtă pe giumătate mai mică, totuși posedă ăece urbi, pe cândă în restulă ăerei vedemă abia patru !

Și nu ăece, ci unū-spre-ăeci, căci Ptolemeū a uitatū încă a însemna pe mappă orașulă Arcinna, pe care'lū menționéză în testū.

Dēcă vomū mai adăuga Pelendova, *Castra-nova*, *Romula* și *Rusidava*, puse pe *Tabla Peutingeriană* la miđū-locū între *Amutrium* și trecătoreă Oltului (5), ne vomū speria de a gassi în Oltenia cincī-spre-ăece orașe, de cincī ori mai multe decâtă pe laturea teritorială fără comparațiune mai întinsă dintre Oltă și Siretū.

Tabla Peutingeriană mai pune totū în Oltenia o urbe *Acidava*, pe care noi înse o bănuimū nu cumū-va a fi identică cu *Argidava* lui

(5) Katanesich, *Orbis antiquus*, 879-80.

Ptolemeu, corumpându-se numele primitiv prin omiterea licuidei, căci altu-mintrea amă avé în Muntenia 16 orașe oltene contra a 3 ne-oltene!

Acéstă disproporțiune urbană nu se pôte atribui vre-unei lipse de informațiunii din partea ilustrului geografu alessandrinu despre porțiunea orientală a Țerei-Romănesci; din contra, tocmai pe densa ellu o cunoșcea cu multu mai bine, ca una ce se afla mai aprópe de Marea-négră în vecinătate cu vechile colonie ellenice și semi-grece din Bulgaria, pe cari mappa de față le înșiră una după alta pe totu lungulu meridionalu allu Dunării spre resăritu de gura Oltulu: Noviodunum, Dinogetia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimamium etc.

Mulțimea urbilorú oltene în allăturare cu cele ne-oltene n'a pututu să nu insuffle lui Ptolemeu o noțiune falsă despre însăși configurațiunea territorială a Daciei, făcându-lu a crede că Oltulu o divide în doué buccăți de acea-și mărime.

Statistica ruinelorú ni-a datu în Oltenia 55 localități, éru în Valachia propriă 41, adecă o proporțiune de $1\frac{1}{3}$ cătră 1.

Admittându-se că cea ánteiă este numai de doué ori mai mică decâtu cea-l'altă, raportulu devine de $2\frac{2}{3}$ cătră 1.

Geografia lui Ptolemeu ni dă în Oltenia 15 orașe, éru în Valachia propriă numai 3, cea-ce ecuivaléză, dupplicându-se éroști cele oltene, cu o proporțiune de 10 cătră 1.

Acéstă comparațiune e fórté instructivă.

Pe mappa ptolemeiană sunt inscise numai urbile cele importante, a cărorú essintință a fostu cunoscută péné 'n Egiptu; pe cându statistica ruinelorú coprinde în cea mai mare parte nesce stabilimente de o însemnătate de totu secundară, dintre cari o

sémă aú pututu avé scurta durată a unei fortificațiunii momentane pentru respingerea unui inamicu.

În acestu modu, ambele nóstre călăuze în urmărirea selecțiunii naturale în privința orașelorú pe pământulu Munteniei se completéză una pe alta, arătându-ni că, din vechimea cea mai depărtată și péné la timpii relativamente moderni, omulu a avutu în genere o înlesnire mai multu ca îndovită de a se aședa în Oltenia decâtu în restulu țerei, și o facultate îndecită de a funda acollo comunități vaste și solide.

Chiaru în Valachia propriă, precumu amă veđutu, din cele 41 ruine o a patra parte se affă anume în Teleormanu, adecă éroști lóngă Oltu, scăđéndu apoi successivamente numărulu lorú în Vlașca și 'n Ialomița.

Nu e greú a commenta aceste cifre.

Commoditățile comerciale alle Dunării în apropiare de Pontu ademeniău pe trecători a se stabili pe brăulu territorialu spre occidente de Braila, dérú miasmele febrifere alle bălțilorú de apă mixtă dulce-sărată distrugeau cu grămadă aceste successive încercări de colonizare, séu îndemnau pe omu ași căuta departe unu aeru mai salubru, pe care nu'lu putea găsi decâtu numai în munți séu pe țermulu mării.

În adevéru, mappa lui Ptolemeu ni arrétă urbile agglomerându-se d'o-dată în Transilvania, în regiunea muntósă a Moldovei și pe littoralulu maritimú allu Bessarabiei; nicăiri inse acumulațiunea lorú nu este mai pronunțată ca în Oltenia, unde Carpații se întélescú cu Dunărea, împăcându astu-feliu condițiunile igienice cu interesele mercantile, și nicăiri acéstă viuéța urbană nu appare mai nullă ca în spațiulu inferioru dintre Prutu și Oltu, unde tótă superioritatea comer-

cială a pozițiunii nu pôte compensa ucciđe-tórea acțiune a climei. (6)

Ceia-ce nı-a constatatü mai susü statistica și chartografia, mai trebui completatü pe cal-lea filologică.

§ 16.

CE ıNSEMNNA «DAVA» LA TRACI ?

Pe mappa lui Ptolemeü ne întimpină în Dacia o grămadă de numı urbane cu fina-lulü „dava“: Patri-*dava*, Karsi-*dava*, San-*dava*, Petro-*dava*, Uti-*dava*, Marco-*dava*, Ziri-*dava*, Singi-*dava*, Komi-*dava*, Rami-*dava*, Piro-*bori-dava*, Tamasi-*dava*, Zargi-*dava*, Zusi-*dava*, Argi-*dava* și Netin-*dava*, affară de Klepi-*dava* în Sarmăția, de Suci-*dava*, Capi-*dava* etc. în Mesia, și fără a mai vorbi de Pelen-*dava*, Rusi-*dava*, Burri-*dava* și altele de pe Tabla Peu-tingeriană.

Trecëndü mai în fundulü territoriulü trans-danubianü, Ptolemeü ni mai dă pe Termi-*dava* în Macedonia, unde se mai găssece Desu-*daba* în Titü-Liviü (1) și Quime-*daba* în Procopiü (2).

Cuvëntulü „dava“ dincóce de Dunăre, „daba“ în dialectulü macedonianü, este evidenté tracicü; dërü ce însemnézá ?

La prima vedere s'arü päré că termina-țiunea „dava“ arü fi semnificändü „orașü

(6) Despre influința mortiferă a bălșilorü mixte veđi Mi-chel Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée*, Paris, 1869, in-8. t. 1, p. 415.— Orfila et Parent-Duchâtel, *Influence des émanations marécageuses*, în *Annales d'hygiène*, Paris, 1834, in-8, 1-e série, p. 251. — Foissac, *De l'influence des climats sur l'homme*, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 517. — Bec-querel, *Traité d'hygiène*, Paris, 1864, in-8, p. 253.— Bou-din, *Traité de géographie médicale*, Paris, 1857, in 8, t. 2, p. 150 etc.— Despre influința salutară a munșilorü veđi Lévy, I, 314.— Becquerel, 169.— Rochard, *Acclimatement*, în *Nou-veau Dictionnaire de médecine* (Jaccoud), Paris, 1864, in-8, t. 1, p. 186. — Isensée, *Elementa Geographiae medicinalis*, Berolini, 1833, in-8, 107 etc.

(1) XLIV. 26.

(2) *De aedif.*, IV, 2.

dacicü”, cu atâtü mai multü că Greciü și La-tiniü numiaü pe Daci *Davi* (3).

Acéstă ipotesă, fórté naturală și fórté ve-chiă (4), se înlătură cu totulü prin simpla considerațiune că urbile cu „dava“ se affläü în Sarmăția, în Mesia, în Macedonia; și nu numai atăta, dërü maioritătea lorü pe țer-mulü nordicü allü Dunăriü ni se presintă anume spre resăritü de Oltü, adecă affară din territoriulü dacicü propriü đistü, allü căruia simbure era în Oltenia, Temeșiana și porțiu-nea occidentală a Transsilvaniei.

Prin consecință, *dava* nu pôte fi „dacicü“.

Cuno presupune că arü proveni din sam-scritulü *tavás*—tare sétü *tavas*—tăria (5).

Arü avé dërü înțellesulü de „forterétă“.

Plausibilă în aparință, acéstă origine nu se pôte admite dintr'o cauză fórté ponderósă.

Vorbele samscrete *tavas* și *tavás* fiindü ab-solutamente străine tuturorü cellorü-l'alte limbe indo-europee, sunt nesce formațiunii posterióre separățiunii trunchiului arianü în mai multe ramure.

Singura etimologiă solidă resultă dintr'unü passagiü allü lui Varrone.

Ellü dice:

„Insuși numele orașului Teba, derivatü „dela natura terrêmulü, érü nu dela numele „fundatorului, probéză anterioritatea viueței „câmpene assupra celei urbane. În adevértü, „în antica nóstră limbă, ca și pënë astă-đi în „dialectulü eolianü, originarü din Beoția, o

(3) Strab., VII, 3, § 12.—Cf. Ahrens, *De dialectis aeo-licis*, Gottingae, 1839, in-8, p. 35.

(4) Zamosius, *Analecta lapidum in Dacia*, Patavii, 1593, in-16, p. 16 retro: «Sergi-dava à Davis et Sargetia amne dicta.»—Cf. Vaillant, *La Romanie*, Paris, 1844, in-8, t. I, p. 79—80.—Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. I, p. 190 etc.

(5) Cuno, *Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde*, Berlin, 1871, in-8, t. I. p. 243.

„măgură se cheamă *teba*. Chiară acuma Sa-
„bini, posteritatea Pelasgilor din Grecia,
„intrebuintează această vorbă, după care și
„o movilă milliariă în Sabinia pe callea Sala-
„riă nu departe de Reate se numește Teba“ (6).

Acella-și înțellesă de măgură avea în Asia-
mică cuvântul *taba* la Lidî, poporū semi-tra-
cicū sêu cellū puținū în cea mai strinsă legă-
tură cu Traciî (7).

În Lidia, în Grecia, în Italia, dela Marea-
négră pêne la Adriatică, noi dămū peste *teba*
sêu *taba* în accepțiune de măgură.

Corssen, izolândū arbitrariamente cuvên-
tulū sabinū de familia grécă și lidiană, pre-
supune mai ânteî că forma cea corectă arū
fi fostū *tefa* fiindū că unū munte în Campa-
nia se dicea Tifata, și apoi din acestū imagi-
narū *tefa* creândū unū prototipū *stefa*, illū
apropiă de germanulū *stif* sêu *steif*, durū,
deducêndū pe ambele din sanscritulū *stabh*, a
întări (8).

La o asemenea violentă procedură a îm-
pinsū pe illustrulū filologū dorința de a re-
duce tôte la tulpină ariană (9), uitândū că am-
mesteculū pre-istoricū cu Turani sêu cu Cha-
miți n'a pututū a nu lăssa și ellū pretutin-

(6) Varro, *De agricultura*, lib. III, § I: «Nec minus op-
«pidi quoque nomen Thebas indicant antiquiorem esse ag-
«rum, quod ab agri genere, non a conditore nomen ei est
«impositum. Nam lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boe-
«otii sine afflatu vocant colles Tebas: et in Sabinis, quo e
«Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus
«vestigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate
«milliarius clivus appellatur Tebae».

(7) Mommsen, *Die unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850,
in-4, p. 300.—Pott, *Die Personennamen*, Leipzig, 1859, in-8,
p. 458.

(8) Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung
der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868-70, in-8, t. I, p. 162.

(9) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Gramma-
tik*, Weimar, 1866, in-8, p. 79, observă despre Corssen: «Den
Fehler, Alles erklären zu wollen, hat Corssen freilich nicht
überall vermeiden.»

deni urme limbistice mai multū sêu mai pu-
ținū pronunțate.

Daciculū *dava*, macedoniculū *daba*, lidianulū
taba, proto-elleniculū și italiculū *teba*, totū-
d'a-una în simțū de măgură, n'aū eșitū dintr'o
sorginte indo-europeă.

Acestū termenū sub amêndoue formele, cu
da și cu *te*, essistă pêne astăđi în tôte limbele
turanice, în cari *dava* însemnăză munte și
teba—movilă.

Éccē unū registru de ambele întrebuin-
țări după doue-đeci dialecte turco-tatare:

I. D a v a—munte:		II. T e b a—movilă:
1.	Dialectulū baraba: <i>dawu</i> și <i>tau</i> ;	<i>tüba</i> ;
2.	» » de Tobolsk: <i>taw</i> ;	<i>tübe</i> ;
3.	» » uîgurū: <i>tach</i> ;	
4.	» » de Kazan: <i>tau</i> ;	<i>tüba</i> ;
5.	» » bașkirū: <i>tau</i> ;	<i>tüba</i> ;
6.	» » meșcerécū: <i>tau</i> ;	<i>itübä</i> ;
7.	» » noğaicū: <i>tau</i> ;	<i>tepe</i> ,
8.	» » ciazîșicū: <i>tau</i> ;	
9.	» » ciulimicū: <i>tag</i> ;	
10.	» » de Kuznețk: <i>tag</i> și <i>tau</i> ;	<i>tübe</i> ;
11.	» » kangazicū: <i>tag</i> ;	
12.	» » kirgizicū: <i>taw</i> ;	<i>tübä</i> ;
13.	» » de Chiva: <i>tag</i> ;	
14.	» » turcomanū: <i>taw</i> ;	<i>tübä</i> ;
15.	» » qaraciacū: <i>taw</i> ;	<i>tebö</i> ;
16.	» » qumūq: <i>tau</i> ;	
17.	» » qisylbașicū: <i>dagh</i> ;	
18.	» » qasachū: <i>daag</i> și <i>dagh</i> ;	<i>tapa</i> ;
19.	» » ottomanū: <i>dag</i> ;	<i>tepe</i> și <i>depe</i> . (10)
20.	» » ciuvașicū: <i>tu</i> .	

Să se noteze că Traciî, affară de formele
dava și *daba*, cunosceaū de asemenea pe a-
cella cu *deva*, *dapa* și *depa*, astū-feliū că 'n
Mesia orașulū Zal-*dava* se numește Zel-*depa*
în Ierocele și Zal-*dapa* în Procopiū și 'n Teo-
filactū; orașulū Skai-*dava*—Ske-*deva* în Pro-
copiū; unū altū orașū Sana-*dapa* în Geogra-
fulū Ravennatū (11) etc.

(10) Klaproth, *Asia Polyglotta, Sprachatlas*, Paris, 1831,
in-f., p. XXVI și XXX.

(11) Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, Leipzig,
1848, in-8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

În limba albanesă, prețioasa mōște a anticului graiū tracicū, *tepe*, articulatū *tepeia*, se chiamă movila.

Albanesiī posedă totū-o-dată verbulū *teperoig*, a covērși, „ich bin überflüssig, bleibe übrig, übertreffe“, și adverbialū *teper*, d'asupra, „darüber“, formândū câte-trelle dicerele o strînsă familiă indigenă (12).

Pe de altă parte, termenulū ni apare într'o intimă legătură cu Egiptulū.

Degia Varrone punea pe eoliculū *teba* față în față cu celebra metropolă a Egiptulū cea cu o sută de porți, *ἐκατόπολις*, și cu omonima capitală a Beotiei cea fundată de Fenicianulū Cadmū venitū totū diu Egiptū.

Strabone mai menționéză alte trei Tebe, tōte în regiuni tracice și 'n apropierea Egiptulū: o Tebă în Tessalia, *Θήβαι Φθιώτιδες*, o Tebă în Licia, *Θήβη*, și o Tebă în Troada, *Θήβη ὑπὸ Πλάκῃ ὑληέσση* (13).

În vechia limbă egiptenă, după cumū se citește în ieroglife, verbulū *teb*, duplicatū în *tebteb*, însemnéză a rădica, „élever en haut“, de unde *tep*, *tepi*, *tepau*, avēndū mai multe accepțiuni, dintre cari celle mai caracteristice sunt: 1-o, capū; 2-o, vērful; 3-o, d'assupra (14).

Accepțiunea egiptenă adverbială *tep*—„d'assupra“ forméză o admirabilă coincidență cu albanesulū *teper*—„d'assupra“.

Resultă că unū prototipū *taba* în înțellessu de înălțime, fie munte, fie movilă, de unde s'atū născutū lidianulū *taba*, macedoniculū *daba*, daciculū *dava*, elleniculū *θήβη=θάβα*, italiculū *teba*, egiptenulū *tep* și albanesulū *tepe*, este o moștenire din acea ultra-immemorială epocă, cândū poporele ariane nu intraseră încă

în Europa, pe care o ocupaū triburi turano-chamitice.

Numai printr'unū amestecū de totū primordialū allū Chamitilorū cu Turaniī și apoi allū resturilorū turano-chamitice cu Traciī, se pōte esplica mai cu deosebire întréga familiă verbală, adverbială și substantivală *tep* la Egipteniī și la Albanesiī.

Lăssāndū acumū la o parte căllătoriele cuvēntulū și mulțumiți de a sci cu certitudine semnificațiunea'ī în limba dacică, să ne 'ntōrcemū la nomenclatura lui Ptolemeū.

Tōte orașele cu finalulū *dava* aū fostū clădite pe locuri rădicate, pe délluri, pe colline, correspundēndū litteralmente numirilorū germane cu terminațiunea *berg*, cellorū slavice cu *gora*, cellorū franceze cu *mont* etc.

Să luāmū dreptū essemplu orașulū „Ziridava“.

În paragrafulū 6 amū demonstratū că 'n tōte limbele tracice *s* correspundea samscritulū *h* și elleniculū *χ*, precumū se constată din numele vinulū la Traciī *sála* = samscritulū *hála* și elleniculū *χάλις*, din numele secarei *vrizi* = *vrîhi* etc.

O lucrare de totū recinte a lui Fick asupra dialectulū tracicū allū Frigianilorū confirmă conclusiunea nōstră prin altele șesse essemple, și auume:

Frigianulū *zalka*, érbă = samscritulū *hari-ka*;
Frigianulū *exis*, ariciū = greculū *ἐχίνοσ*;
Frigianulū *zeuma*, sorginte = greculū *χῆμα*;
Frigianulū *zetna*, ușă = samscritulū *ghad-na*;
Frigianulū *zemele-n*, barbarū = greculū *χθελός*;

Frigianulū *maseu-s*, țetū = samscritulū *maghavan* (15).

(12) Hahn, Lex. p. 129.

(13) Strab., passim.

(14) Brugsch, *Hieroglyphisch - demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8, t. 4, p. 1584-85.

(15) Fick, *Phrygische Glossen*, in Kuhn, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1872, in-8, t. 7, p. 360-382.

Daciculă *ziri* corespunde dérö samscritului *hari*, zenticului *zairi*, verde.

„Ziri-dava“ însemnează „Muntele-verde“, ca *Grünberg* la Germani, *Vermont* la Francesi, *Zelenahora* la Slavi, séu ca oraşellulü neapolitanü *Monteverde* de lîngă Melfi.

§ 17.

VIUÉŢA DE CODRU.

Amü vëđutü că, pentru ca civilisaţiunea să se fi pututü încuiba pe mallulü stângü allü Dunării, aü trebuitü să se lupte cu natura, directü séu indirectü, nu numai ginţi peste ginţi şi popóre peste popóre în cursü de millenie peste millenie, dérü încă tóte pe rîndü să 'şi allégă în acestü secolarü resbellü allü spiritului umanü contra materiei tellurice şi atmosferice căte-va puncturi strategice excepţionale, unde victoria devenia mai probabilă.

Atari adăposturi de „selecţiune naturală“, gässite după unü şirü de pipăiri nenorocite de giurü în giurü, a fostü la noi Oltenia pe prima liniă, apoi Transsilvania, unü colţuşorü nordicü allü Moldovei şi peteculü marinü de lîngă gura Nistrului.

Vorbindü în limbagiü militarü, chiarü pe acestü teatru de operaţiune omulü mai trebuia să 'şi caute şi să nimerescă puncturi tactice, stabilindu-se anume pe măgure, de unde decurge că majoritatea oraşelorü purta în coddă termenulü „dava“, adecă *munte*.

Communele se clădiaü şi prosperaü pe înălţimi în miđü-loculü secolarei vegetaţiunii a unei nature primordiale.

Antica vorbă „codru“ conservă la noi pêne astă-đi memoria acellorü stabilimente muntose şi păduroşe totü-o-dată.

În Dacia Traiană acestü cuvëntü însemnează

o pădure mare: *sylva grandis*, *Waldung*, *forêt* (1).

La Româniî din Istria „codru“ se chiamă numai muntele, mai păsträndü acolo în dialectulü unei singure localităţi semnificaţiunea de „munte pădurosü“ (2).

La Arnăuţi „kodre“ vrea să đică măgură, *Hügel* (3).

Numai Albanesiî şi Româniî în Europa posedëndü pe „codru“, derivaţiunea eminentemente tracică a termenului e mai pe susü de orice îndouélă, precumü şi înţellesulü seü originarü de *munte-pădure*.

Prin etimologiă, acéstă vorbă aparţine la unü gruppü fórte interesantü de compoziţiuni ariane primitive, constatată de cătră Pott şi verificatü apoi de Pictet: gruppulü *esclamativü*.

Astü-feliü, de essemplu, samscritulü *ká-vârî*, umbrellă de plóia, se compune din *ká+vârî*, „ce accoperişü!“; *kavasa*, armură, din *ka+vasa*: „ce vestmëntü!“; *karpata*, drenţe, din *ka+r+pata*: „ce îmbrăccăminte!“; *karbhaşa*, crastavete, din *ka+r+bhaşa*, „ce hrană!“ etc. (4)

„Codru“ represintă dérü essactamente, cu scăderea regulată a vocalei, formaţiunea samscrită *kadru* din *ka+dru*, „ce arbore!“ adecă „ce mulţime de arbori!“

Fără a cunnosce termenulü româno-albanesü, Pictet bănuia că din acelaşi gruppü esclamativü arü deriva greculü *κέδρος* (5); şi este cîdatü că, fără a fi fostü cătü de puţinü inişiatü în filologiă, bătránulü epi-

(1) *Lex. Valovh.*, 131

(2) Ionü Malorescu, *Vocabularü Istriano-românü*, în *Columna lui Traianü*, 1873, p. 43: «codru, munte; la Jeiu-neni munte pădurosü».

(3) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 47.

(4) Pott, *Etymolog. Forsch.*, II, 2, p. 426 sqq.

(5) *Origines*, I, 214.

scopu transilvanu Bobu deducea pe allu nostru codru din „cedrus“ (6).

Este evidente ca nici κέδρος nu provine din codru, nici codru din κέδρος; ambele inse au decursu pe o calle nedependente din aceiasi tulpina kadru.

La Greci samscritulu ka+dru represinta pe unu arbore isolatu, pe candu la Albanesi si la Romani ellu capeta estensiunea unui munte accoperitu de vegetatiune.

Este posibilu ca la Traci codru sa fi avutu ambele aceste semnificatiuni, precumu la Latini unulu si acella-si cuventu, silva, insemna totu-o-data nu numai o padure mare, deru si pe unu singuru copaci, buna ora in Propertiu:

«Nemus omne intendat vertice silvas (7)»,

seu in Seneca:

«Ingens arbor gravi silvas minores urget (8).

Totu astu-feliu si francesesce bois este arbore si padure in acellasi timpu.

Nu e de prisosu a mai observa, sub raportulu foneticu, ca din latinulu quadrum Bizantini au facutu κόδρα, eru Romani „codru de pane“ seu „codru de mamaliga“, adeca o buccata patrata, κωδρίτης ἄρτος in Suida (9), scadendu astu-feliu pe ka in ko intocmai ca in padurea „co-dru“ din arianulu „ka-dru“.

Certitudinea filologica a acestei etimologie este deru perfecta din tote punturile de vedere.

Originea dacica a „codrului“ coincide in

(6) *Dictionarü rumänescü*, Clugiü, 1822, in-8, t. I, p. 218.

(7) *Propert.*, I, 14, 5.

(8) *Seneca, Oedip.*, 542.

(9) *Du Cange, Glossarium mediæ græcitatatis*, Lugduni, 1688, in-f, p. 674.—*Cf. Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f., t. 2, p. 337.

limba romana cu originea dacica a vegetatiunii cellei mai de munte: bradu si stegiaru.

Deia d. Bolliacu constatase ca unulu si acella-si arbore se chiama romanesce bradu si in limba albanesa bred (10); trebuia sa dica mai corectü bres, articولاتü bredi (11).

Forma cu a, dupa legile fonologice, fiindu fara contestatiune cea mai vechia, albanesulu bres inlocuesce pe unu primitivu bras.

In limba armena, unu anticu dialectu tracicu, forte degeneratu, deru mai conservandu inca destulle urme alle descendintei, o speciä mare de plopu se chiama pardi (12), ceia-ce corespunde din punctu in punctu albanesulu bradi, caci p la Armeni esprima celle mai de multe ori pe indo-europeulu b, de essemplu: pant=samscri. bandh, pagoig=lat. baculus, pazoig=zend. bazu etc. (13), eru catu privesce metatesea pardi in locu de pradi, degia Bopp a observatu ca „nici o littera nu schimbä loculü mai lesne ca r“ (14).

Asa deru la Romani, la Albanesi si la Armeni, trei gruppe cari, in diverse moduri si din diverse timpuri, descindu d'o potrivä din ginteä tracicä, noi afflamu termenulu brad in acellasi intellesu de abies seu generalmente de unu mare arbore.

La Greci, la Latini, la Slavi, la Litvani, la Germani, la Celti, ellu nu se gassesce.

Societatea nösträ Academicä ni spune, ce' dreptü, ca „din datele scriptorilorü Romani

(10) *Currierulü romänescü*, Bucur., 1846, in-4, p. 721.

(11) *Hahn, Alban. Stud.*, Lex. p. 16.

(12) *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 31.

(13) *Petermann, Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 17.

(14) *Bopp, Gramm. comparée*, tr. Bréal, I, 28, § 1: «aucune lettre ne changeant aussi aisément de place que r.»

bratus era unu arbore pururea verde" (15); d'érü acéstă gravă asserțiune, ca și întregul dictionarü allü venerabilei corporațiunii, basatü pe o completă nescire de totü ce s'a lucratü în secolulü nostru pe terrêmulü filologicü, este o pură glumă.

Ce însemnăză nedefinita frasă: „din datele scriptorilorü Romanii?”

Ore așa se vorbesce?

Cari scriptori?

Ce felü de date?

Fiindü-că Academia n'o limuresce, s'o spunemü d'érö noi.

Eccé passagiulü din naturalistulü Pliniü:

„*Arabii caută în Elimaida arborulü bratus, carele séménă cu unü largü cipressü, avëndü ramure albiciose și respândindü unü mirosü plăcutü cândü se pune pe focü. Imperatulü Claudiü povestescce despre acesta minuni. Ellü dice că Parții punü frunđe de bratus în beuturele lorü; că mirosulü seü se asséménă cu allü cedrulü; că fumulü lui im-prăștiă pe allü cellorü-l'alți arbori. *Bratus* se nasce dincollo de Pasitigris, în apropiarea orașuluü Sittaca, pe muntele Zagru” (16).*

Prin urmare, este unü felü de cedru largü și albiciosü, carele cresceccea numai într'o porțiune a Siriei și pe care poporațiunea semitică de acollo illü numia *brat*, de unde prin intermediulü Parțilorü aü auđitü acestü nume și Romanii.

(15) *Glossariü după însărcinarea dată de Societatea Academică*, Bucur., 2871, in-8, p. 90.

(16) Plln., *Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: «Petunt igitur in Elymaeos arborem bratum, cupresso fusae similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus inspergero potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro».

Iată la ce se reduce în realitate italismulü bradului!

A face din „albiciosü” — „pururea verde” și din ebraicü—latinü, este negreșitü o filologie fôrte commodă, d'érü puținü academică.

Urméză d'érö că vorba *brad* a essistatü numai la Traci, de unde aü moștenit'o Armenii, Albanesiü și Româniü.

Radicala cuvântuluü este arianulü *bradh*, a cresce, de unde samscritulü *bradhna* în înțellesü de radăcină de plantă, litteralmente unü lucru crescutü (17).

Acéstă etimologieă se confirmă prin considerațiunü logice și fonetice.

În privința logică, totü așa numirile samscrite de arbore *rohi* și *vrîkša* s'aü născutü din ideia de a cresce: *ruh* și *vrîh*.

În privința fonetică, sonulü ϑ correspundëndü totü-d'a-una samscrituluü *dh* (18), albanesulü *braș* nu numai că admite, d'érü încă necesităză radicala *bradh*.

Derivândü dela arianulü *bradh*, a cresce, bradulü esprimă ideia unü arbore crescutü, adecă agiunsü la înălțime.

Ideia de *crescutü* și ideia de *mare* se identifică mai pretutindeni: germanulü *gross*, mare, provine dela o tulpină cu înțellesü de a cresce, conservată în anglesulü *grow*; slaviculü *roslü*, mare, derivă dela *rosti*, a cresce, etc.

Chiarü dela arianulü *bradh*, a cresce, derivă samscritulü *vradhant* și elleniculü $\beta\lambda\omega\theta\rho\acute{\alpha}\varsigma$ = *brádhra*s, ambele cu semnificațiunea de mare (19).

Pentru a se substantiva în accepțiune de „crescutü”, radicala *bradh* admite pe suffisșü

(17) Pictet, I, 199—200.

(18) Curtius, *Griech. Etymol.*, 234.

(19) Curtius, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, Leipzig, 1868-9, in-8, t. 1, part. 2, p. 295.

participială: samscritulă *ta*, greculă *τά*, latinulă *tu*, slaviculă *tŭ*.

Acestă suffisă începându-se printr'o dentală, tinde la assimilare de câte ori se întâlnește cu o altă dentală la finea radicalei: bună-óră samscritulă *badh*, a lega, dându peste *ta* produce pe *baddhá* în locu de *badhta* (20).

Iu modulă acesta, radicala *bradh*, căpătându suffisulă *ta* scăduțu în tóte limbele europée la *tu*, se nasce forma participială *braddhu*, de unde printr'o definitivă asimilațiune decurgu directamente albanesulă *brad* și românulă *brad*.

Nici o etimologiă nu póte fi mai certă sub oră-ce raportu filologică, și nici la ună arbore nu s'a pututu applica epitetulă de „mare“ mai potrivită ca la superbulă bradă, acéstă „gloriă a codriloră“ după espressionea lui Stațiū:

«... silvarum gloria pinus!» (21) —

Să trecemū la „stegiarū“.

Deia betrănulă Cantemirū, mai puținū esclusivū decâtū puritanī noștri de astădă, credea că acestū cuvēntū trebuī să fie în limba română o remășiță dela Daci (22).

În adevērū, nici unū nume de arbore în tóte celle-l'alte limbe indo-europée nu offeră vre-o asemēnare cu allū nostru *stegiarū*, séu mai bine *stagiārū*, căci încă metropolitulă Dositieiū dicea: «dumbrăvile sunt **СТЪЖАРИН** ce facū ghinda» (23).

(20) Schleicher, *Compendium*, § 224.

(21) Stat., *Silvae*, V, 1, v. 151.

(22) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiū, Bucur., 1872, in-8, p. 151: «Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdiderat, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irreperere potuit. Tales sunt: *stazar*, *quercus* etc.»

(23) *A proroculuș Davidū psaltire*, Unev, 1673, in-4, fôia 44, nota la ps. 28.

Radicala cuvēntului este *stag*.

Ea se află la mai toți Ariani în accepțiune de *a accoperi*: samscritulă *sthag*, de unde *sthagana*—accoperișū, *sthagita*—accoperitū, *sthagu*—ghebū, *sthagi*—cutiă, etc.; greculă *στέγω*, de unde *στέγη* séu *στέγος*, cu perderea sibillantei *τέγη* séu *τέγος*—accoperișū; latinulă *tego*, *tec-tum*, *tegimen*, *tug-urium*; irlandesulă *teg*—casă; litvanulă *stegiu*, *stogas* etc. (24).

Adducēndu-ni a-minte că samscritulă *varana*, de unde celticulă *fearn*, aninū, derivă dela *var*, a accoperi, séu că samscritulă *gīhaṣa*, de unde celticulă *gas*, trunchiū, derivă dela *gīhaṣ*, a accoperi, provenința *stegiarulă* dela *sthag*, a accoperi, primesce o puternică confirmațiune, indicându unū prototipū *sthag-a-ra*, cu suffisulă *ra*, cu o vocală de legătură și cu semnificațiunea de „accoperitorū“, adecă o vegetațiune a cării umbră servă de adăpostū, după versulū lui Orațiū:

«Quercus—multa dominum juvat umbra» (25).

Pe *bradă*, precumū constatarāmū mai susi, l'aū păstratū Romāniī, Albanesiī și Armeniī; pe *stegiarū* înse l'aū reținutū numai Romāniī, ceia ce permite a crede că din tóte popórele tracice acéstă formațiune aparținuse mai în speciă dialectului dacicū.

Față cu „bradulă“ și „stegiarulă“, moșteniți dela Daci, ni se presintă unū nume de arbore curatū latinū, carele arruncă o viuă lumină asupra cestiunii ce ne preocupă.

Este *mestécănulă*.

Nici unū filologū n'a vorbitū pēnē acumū despre acéstă vorbă.

Latinomaniī noștri cei mai essagerați, aceia chiarū cari deducū pe *bradă* dela *abies* (26),

(24) Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 448—455, nr 1151.

(25) Horat., *Ep.*, I, 16, v. 9.

(26) *Lex. Bud.*, 65.

n'aŭ cutedatŭ a-i căuta vre-o origine italică.

Și totuși nemicŭ nu pôte fi mai latinŭ !

Sunt unele probleme inse în cari filologia nu e în stare să facă unŭ passŭ fără agĭutorulŭ sciințelorŭ naturale.

Astŭ-feliŭ este și *mestécănulŭ*.

Mai ănteiŭ de tôte sŭ precisămŭ natura acestui arbore, pe care Lasteyrie l'a studiatŭ mai cu d'a-mėnuntulŭ decâtŭ orĭ-cine altulŭ.

„La nordŭ—dice ellŭ—foile și mlădițele de „mestécănu offeră vitelorŭ o hrană imbielșugată.

„Laponiŭ, fie din neprevedere, fie mai alesŭ din cauza unui traiŭ de totŭ vagabundŭ, „nu facŭ nici o provisiune pentru ărnă; Suedesii și Norvegianiŭ inse obicĭnuescŭ pentru vaccele și oiele lorŭ a strĭnge crenge de „mestécănu.

„În unele părți frunțele celle tinere de „mestécănu, uscându-se pe vėtră și amestecându-se cu grăunțe, servă la nutrimentulŭ „passerilorŭ domestice, găine, gâsce și rațe.

„Finlandesiŭ cullegŭ frunțe de mestécănu „pentru a ferbe din elle unŭ feliŭ de beutură „în locŭ de cėiŭ.

„Unŭ căllėtorŭ povestescŭ că Camciadaliŭ „și o sėmă de alte triburi nordice taiă scórța „de mestécănu în micŭ buccăți și o mánăncă „cu oue de pesce.

„Rușiŭ facŭ bere din succŭ de mestécănu; „amestecându-lŭ cu hemeiŭ și fermentŭ și „suppunėndu-lŭ manipulațiunilorŭ ordinare „alle berărieŭ.

„În Suedia, din același succŭ se face unŭ „siropŭ, mai puținŭ dulce decâtŭ acela din „acer saccharinum, dėrŭ totuși destullŭ de bunŭ „pentru a înlocui sacharulŭ în mai multe tre- „buințe domestice.

„Lėcutorii dela nordŭ, căutândŭ a suppleni „prin ce-va vinulŭ pe care li l'a refusatŭ na-

„tura, s'aŭ invėtatŭ a compune licoiŭ spiritose „din succulŭ differitelorŭ plante sėu fructe in- „digenė : din succŭ de mestécănu ei facŭ unŭ „vinŭ albŭ și spumosŭ cam de feliulŭ șampa- „nieŭ, consideratŭ ca fôrte sănėtosŭ... (27)

Așa dėrŭ, fie pentru vite, fie ca cėiŭ, fie cu oue de pesce, fie ca bere sėu ca vinŭ, mestécănulŭ într'o climă aspră servă de nutrimentŭ.

Pe territoriulŭ Dacieŭ, anume în Oltenia, mai cu sėmă în munțiŭ Gorgiului, țerraniŭ *mestecă* în gură pėnė astă-đi mugurii de mestécănu, estragėndŭ din ei același succŭ dulce-acriŭ, „une sėve abondante, d'une saveur douce, sucrée et légèrement aigrelette” (28), din care Svedesiŭ facŭ siropŭ.

O dată constatată prin istoria naturală acestŭ caracterŭ eminentemente alimentarŭ allŭ mestécănulŭ, originea vorbei decurge dela sine.

Să începemŭ prin a separa radicala *mestec* de suffissulŭ *ănu*.

Acestŭ suffissŭ este acela-și pe care'lŭ găsimŭ în cuvėntulŭ nostru *cėrcănu* din *circinus* (29), correspunđėndŭ adecă în fonetica română suffissului latinŭ *inus*.

Verbulŭ *mestecŭ*, pe de altă parte, are la noi principala semnificațiune de a rumega mănăcarea (30), din latinulŭ *mastico*, de aceia-și origine cu greculŭ *μασάουαι*, persianulŭ *masi-dan*, germanulŭ *măstern*, tôte esprimėndŭ ideia de nutrimentŭ, dela radicala ariană *mas*, de unde asemenea litvanulŭ *maistus*, hrană, și celticulŭ *maise* cu același înțellesŭ.

(27) Ap. Eugène Marie, *Bouveau*, în *Encyclopédie moderne*, t. 6, Paris, 1857, in-8, p. 609—614.

(28) Littré et Robin, *Dict. de médecine*, v. *bouveau*.

(29) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, 50: « *é r c ă n ŭ*. cerele, compas, aire, couronne, halo autour du soleil. de la lune; L. *circinus*, it. *cercine*, esp. *cercen*. »

(30) *Lex. Budan.*, 388.—Cihac, 162.—Pontbriant etc.

Mestéc-ănū represintă dĕrū unū tipū *masticinus*, întocmai ca *cĕrcănū*—*circinus*, ambele totū ce pōte fi mai latinū, însemnândū arbore nutritorū, după cumū *stegiarulū* însemnĕză arbore accoperitorū, ĕrū bradulū unū arbore naltū.

Ca și *cĕrcănū* din *circinus*, *mestĕcănū* din *masticinus* este o vorbă latină combinată de-gia pe territoriulū Daciei; dĕrū și 'n epoca fără comparațiune mai vechiă a născerii limbelorū indo-europee din tulpina ariană totū astū-feliū s'a formatū numele unū altū arbore, allū fagului și chiarū allū stegiarului, adecă totū în accepțiune de „arbore nutritorū”, din cauza ghindelorū cu cari se hrăniău pe atuncī nu numai vitele, ci și bietulū omū din pădure: lătinesce *fagus*, grecesce φηγός, dela φάγω, a mânca.

În acella-și modū persianesce *buk* însemnĕză atătū pe stegiarū precumū și orī-ce felū de mâncare.

Totū de acollo vine numele slavo-germanū allū fagului: *buk* sĕu *buche*.

Pictet susține că chiarū la Romāni „*quercus esculus*”, dela *edo*—a mânca, de unde *esca*—măncare, însemna unū arbore meritū a hrăni (31); dĕrū vechiă ortografiă cu *ae*: „*aesculus*”, face ca acĕstă derivațiune să fie dubiōsă.

Negreșitū că Slavii, Germanii, Persii, aū părăsiti de-multū unū atare regimū alimentarū; totuși limba, ca unū sarcofagiū conservândū o mumiă, a păstratū pĕnĕ' n momentulū de față suvenirea unorū timpī mai puținū gastronomici, cari în unele țĕrre nu sunt tocmai pré-depărtați de țĕlile nōstre,

(31) *Origines*, I, 213.—Cf. Pott, *Etymol. Forsch.*, II, 504, nr. 1220.

căci în Spania, bună-ōră, locuitorii din munți mâncaū ghindă de stegiarū încă în secolulū lui Augustū (32).

După ce amū analizatū *codrulū*, *bradulū*, *stegiarulū* și *mestĕcănulū*, să tragemū conlusiunile.

Prima consecință:

Pentru ca „codrulū”, carele identifică ideea de munte cu aceea de arbore; pentru ca numirile vegetațiunii cellei mai alpine, „bradū” și „stegiarū”; pentru ca unū asemenea grupū de termenī să fi pututū trece la Romāni dela Daci, acești din urmă cată să se fi amestecatū cu Latiniī anume în vastele păduri alle Carpațilorū.

În adevĕrū, Daciī aū fostū poporulū cellū mai muntĕnū.

Munții și pădurile ocupă Daciī: „*montes et saltus Daci*”, observă betrānulū Pliniū (33).

Muntele este allū Dacilorū: „*suum Dacis montem*”, țĕce poetulū Stațiu (34).

Pliniū și Stațiu, ambiī trăindū chiarū în epoca lui Traianū.

Ce-va mai târziu Florū ni spune și mai energicū că Daciī sunt lipiți de munți: „*Daci montibus inhaerent*” (35).

A doua consecință:

Pentru ca întrĕga naționalitate romānă, nu unū dialectū sĕu unū provincialismū, ci totalitatea nĕmului, să fi pututū numi mestĕcănulū „nutritorū”, formațiunea limbii nōstre din elemente latine și dacice trebuia să se fi cperatū într'unū modū compactū anume în munți, mai allesū în Oltenia unde, după cumū amū vĕđutū mai sus, rollulū ali-

(32) Strabo, *Geogr.*, III, 3, § 7.

(33) *Hist. Nat.*, IV, 25.

(34) *Silv.*, III, 3, vers. 169.—Cf. id. *Theb.*, I, v. 20.

(35) *Flor.*, IV, 12.

mentarü allü acestui arbore nu s'a uitate cu deseversire nici chiarü pêne astăzi.

Numai în zona de totü muntösä, care singurä sub rapportulü climatericü represintă la sudü regiunile nordice, se póte esplica recurgerea la mestécänü ca la nutriméntü.

Doze-trei cuvinte dintr'o limbä potü restaura o lungä obscurä fasä într'o istoriä naționalä!

Sä trecemü cu analiza la o altä probä de o naturä diversä.

§ 18.

POESIA «FRUNDEI VERDE».

De unde óre s'a născutü admirabila «frunđa-verde» din capulü mai tuturorü cântecelorü poporane române?

Cellü mai mare poetü allü nostru și cellü mai renumitü filologü și-au datü amëndouï ostenéla de a petrunde misteriolü acestei poesie de codru.

D. Alessandri ñice :

„Celle mai multe dintre cantecele poporale începü cu *frunđa verde*. Acésta provine «din iubirea Românului pentru natura înverđită. Primă-véra cu cerulü ei albastru, cu dulcea ei căldură, cu însuflețirea ce ea aduce lumit amortite de viforele ernei, nasce în ânima Românului doruri tainice, «porniri entuziaste, cari illü facü a uita suferințele trecutului și a vissa ñille de iubire, de viteziä. Lui îi place, cândü vine «primă-véra cea verđiä. a se întinde pe érbä, «a se retäci prin lunge și codri, a cânta și «a pocni din frunđe, a se scälda în lumina «sórelui și 'n aerulü parfumatü allü câmpului. Frunđa cea nouä îi însufflä cantece «pline de o melancoliä adâncä, ce esprimä «galea unui trecutü de mărire și aspirarea

„cätră unü viitorü märetü. Frunđa verde ce „încununä cantecele poporale servä totü-o „datä de caracteristicä cântecului. Astü-feliü „cândü subiectulü este eroicü, cândü ellü coprinde faptele unui vitézü, poetulü allego „frunđele de arbori séu de flori ce sunt în „potrivire cu puterea și cu tinerețea, precumü frunđa de stegiarü, frunđa de bradü, „frunđa de bugiorü, căci voñnicii balladelorü sunt nalți ca bradulü, tari ca stegiarulü, rumeni ca bugiorulü. Cantecele „de iubire se începü cu frunđele de lacrimiórá, de sulcinä, de busuiocü, pentru că „aceste flori, după crederea poporului, äü o menire färmecätóre. Cândü e cânteculü de „durere séu de mörte, ellü preferä frunđele „de măräcinä, de mohorü etc. In legendele „și în balladele unde figurözä copile frumöse, acestea sunt întovărășite de celle „mai gingașe flori alle câmpielorü, poetulü le „încununä cu ghirlande mirositóre de frunđe „de violette, de trandafirü, de micsunelle etc., „și astü-feliü se póte cunnósce subiectulü „unui cântecü chiarü dela cellü änteiü versü. „Românii dovedescü prin acéstä formä poetică a improvisärilor lorü o și mai strinsä „rudire cu frații lorü din Italia, căci în cantecele poporale alle Umbrilorü, alle Liguilorü, alle Picenilorü și alle Piemontesilorü frunđa e înlocuitä prin flóre. De pildä:

«Fior di viole
Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole etc.

«Fior di cerasa
E d'una siepe de mortella e rosa
Io la vorré siepa 'la vostra casa etc.

«Fior di mela
Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena etc. etc.» (1)

(1) Alessandri, *Poesie popolari alle Romänilorü*, Bucur, 1867, in-8, p. 92.

Nemicu mai adevăratu și mai elocinte ca prima parte a acestei notițe, aceia adecă unde d. Alessandri desfășoră economia *frunței verdei* în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai nici o dată allegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cellu mai ingeniosu a indica subiectul seú cellu puținu caracterulă cântecului.

Vomú da câte-va esemple.

În ballada lui Ghemișu, eroulú fiindú fórte micú, dérú și tare totú-o-dată, cânteculú se începe printr'o allună :

«Frunđa verde d'allunișú,
«Tace cuculú la rărișú,
«La rărișú, la cãrpenișú
«De frica cellú Ghemișú etc.»

Ballada lui Bugiorú, mortú pe spëndurátore, debută prin :

«Frunđu verde de nãgară,
«A eșitú Bugiorú în țerră...»

ca și o doină despre :

«Frunđa verde de nãgară,
«Vai, sãrmană biată țerră,
«Cumú te-agiunse foculú érá!
«Rușii vinú te calicescú etc.»

Trista salce figuréză în cânteculú orfanilorú :

«Frunđa verde sãlciorá,
«Puiculiță bãlãiorá,
«Tu n'ai tãtã, eú n amú mamã etc.»

Unú voinicú cântă :

«Frunđa verde șepte brați,
«Fost'amú noi vr'o șepte frați etc.»

Amarulú pelinú caracterisă pe 'cei înstrãinați :

«Frunđa verde de pelinú,
«Tu strãinã, eú strãinú,

«Amëndouí ne potrivimú,
«Haí în codru sũ trãimú etc. (2)

Urđica merge de asemenea în armoniã cu sufferința :

«Frunđa verde de urđicã,
«Strigã, Dómne, cine strigã,
«Strigã Ğiurgú dintre lunel
«Dela boi și dela Ğiuncí,
«Nime'n lume nu aude
«Strigãtele selle crude etc.» (3)

Illusiunile perdute se manifestã prin 'raguridã :

«Frunđa verde aguridã,
«Multú ești, lelio, ispitiță,
«Multú m'nsellí și multú mē porți etc. (4)

Mai pe scurtú, totalitatea poeziei poporane a Românului este ca unú feliú de botanicã, fie-care plantã fiindú descrisã pe largú printr'o situațiune correspundinte a suffletulú umanú ; dérú acéstã sublimã combinațiune de spiritú și materiã sã fie óre în adevărú de origine italicã ?

Insuși d. Alessandri nu se vede a fi fostú de acéstã părere în scrierile selle mai de'nainte asupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 d-lui erã mulțumitú sã constate cu multã Ğiustetã rollulú poeticú allú *frunței verdei*, fãrã a cãuta sã-i gãsescã vre-o pãrechia în Italia. (5)

Ceia-ce a indusú mai târđiú în erróre pe ilustrulú poetú, dupã cumú mai de-unã-đi a retãcitú și pe d. Picot (6), se pare a fi fostú

(2) *Ibid.*, passim.

(3) M. Pompiliú, *Ballade populare*, Iași, 1870, in-8, p. 41.

(4) Caranflú, *Cãntece populare*, Huși, 1872, in-8, p. 15.

(5) Alessandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, note 19.

(6) Picot, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45.

anume d. canonică Cipariu, carele tocmai în intervallu veni a emite următoarea opiniune:

„Ce-va asemenea se află și'n poeziile populare alle Toscaniloră, din cari aici vre-o „câte-va esemple allese din *Canti popolari de N. Tommaseo*, vol. 1, Veneția 1841 :

«Fior di scarlato,
Alle porte di Napoli c'e scritto :
Il paradiso c'e il vostro ritratto etc.

«Fiorin di sale,
Se non son bella io, bello è 'l mi'amore,
Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

«Fiore di pepe,
Io giro intorno a voi come fa l'ape
Che gira intorno al fiore della siepe etc.

„*Fiori di cipresso* (Tommaseo pag. 132), *Fior d'amaranto* (p. 146), *Fiore d'argento* (p. 166) „etc. Din care se vede că Toscanii asemenea „incepă ca și Români, numai câtă ei pună „flóre în locu de frunză verde, înse pe pag. 228 „aflămă : *foglia d'aprile*, adecă foi séu frunđe, „și mai încollo pe p. 237 *spiga di grano*, spică „de grău etc“. (7).

Să ne'ntrebămă acumă încă o dată : între *frunđa verde* a Românuț și între *fiore* séu chiară *spiga di grano* a Toscanuluț essistă óre în realitate vre-o seriósă înrudire ?

Nu cumă-va amăgirea provine din predispozițiunea cam morbidă a celloră mai mulți dintre noi de a căuta chiară „ciorba“ și „șerbetuluț“ în Capitoliu ?

Să essaminămă.

Din sutimi de cântece italiene abia câte unulu se începe prin *flóre*, ba și atunci fără legătură cu ideia totală, cu intriga, cu ținta poeziei, ci numai ca o simplă invocați-

(7) Cipariu, *Elemente de poetică*, Blasiu, 1860, in-8, p. 194-196.— Cf. Urechiu, *Patria*, Bucuresci, 1867, in-8, p. 21.— *Poesia în fața politiceș*, Bucur., 1867, in-8, p. 18.

une cătră o persónă : „tu, flóre roșiă...!“ séu „tu, flóre de vióră...!“ séu „tu, flóre de cireșă...!“ și așa mai încollo.

Poesia poporană a Italianiloră se împarte într'o mulțime de genuri : *rispetti* séu *stramboti*, *serenate*, *maggi*, *violete*, *nanne* etc.

Nuamă într'unulu singură din acestea, și încă nu totă-d'a-una, ne întimpină esclamațiunea „fiore!“, anume în așa numitele *stornelli*, adecă câte doue séu trei versuri peste totă, pe cari le cântă ună bărbatú séu o femeia și căroră li respunde ună altulă printr'o nouă seriă de doue-trei versuri, ceia-ce se chiamă *stornare*, a da înderetă.

Unulu de pildă ție :

Fiore di aneto!
Quando moro, e vado in paradiso,
Se non ti trovo, mi ritorno indietro.

(Flóre de mărărú! Cândă voiú muri și mă voiú duce în raiú, decă nu te voiú găssi acolo, mă voiú întórce)

Altulă séu alta replică :

Fiorin d'abete!
In paradiso senza scale andate :
Parlate con i santi, e poi scendete.

(Flóre de bradú! În raiú mergi fără scară : vorbesce cū sântii și apoi întórce-te)

După cumă observă fórte bine d. Caselli, acésta este ce-va în feliulu versuriloră alter-nate alle păstoriloră lui Virgiliu :

Incipe, Damæta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camænae. (8)

Decă venerabilulu d. Cipariu ară fi cređutú de cuviință și d-lui a da lectoriloră sei acésta legitimă limurare assupra naturei *stornelliloră* italiană, negreșită că nemini nu s'arú fi pututú amăgi de a vedé vre-unú gradú de în-

(8) Caselli, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865, in-8, p. VIII.— Cf. Tit. Liv, IV, 53.

cuscrire între *frunđa verde* română și între *fiore* a Toscanilor, cari una altelea sunt cu desevărsire străine.

Nu mai adaugăm că florile în genere distingă mai multă câmpia, pe când frunzele aparțin pădurii, desemnându astă-feliu doue feluri de traiu cu totul diverse.

Dacă ori-ce invocațiune personală ca „fiore di aneto” său „florin d'abete” ară fi să se pună în comparațiune cu a noastră „frunđa-verde”, atunci nu înțelegem de ce ară trebui să acordăm acestu monopolu numai Italianilor.

Totă așa poesia poporană grăcă numesce și ea pe favoritele selle : flóre de garófă, flóre de iasminu, flóre de crinü, său chiarü créngă de arbure :

ῶ πολὸ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι (9)

Russulu de assemenea cântă :

Hei în grădină, în grădină iubescü eü,
Iubescü eü în grădină o *pară verde*,
O *pară verde*, o fetiță voiósă . . . (10)

său :

Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub părü stă căsuța,
In căsuță fetița. (11)

său :

Hei *salce, salce, sălcuță!*
Ți-a sositü vremea să'nfloresci,
Dérü n'a sositü încă vremea
Luî Ivanü să se 'nsóre . . . (12)

Și ce urmază de aci ?

Din câte-va isolate exclamațiuni de acéstă speciă, pe cari lesne le vomü găssi în poesia

(9) Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.

(10) Sacharov, *Skazaniia Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92.

(11) *Ibid.*, 210.

(12) *Ibid.*, 273.

cultă și necultă a mai tuturor popórelorü și căroră li lipsește, ca și cellorü italiene, nu numai proprietatea de a fi unü debutü normalü, constantü, aprópe fără esceptiune allü totalității cântecelorü națiionale, dérü mai cu sémă condițiunea fundamentală de a caracteriza o balladă său o doină prin câte o plantă differită, óre se póte deduce că a noastră „frunđa-verde” este grăcă său russă ?

După cumü grăcă său russă nu póte fi, totü așa nici italiană nu este.

Dacă e vorba de a allătura cu ori-ce prețü „frunđa-verde” a Românului cu totü feliulu de florü latine, apoi éccé unü erbariü întregü dintr'o poesia poporană spaniólă :

Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas
A mis amores,
De blanca azucena,
De jazmin y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores etc. (13)

Avemü aci o miiă de florü d'o dată !

Ce aü a face înse tóte aceste amoróse guirlande italiene și spanióle, cullese de prin strînta florăria, cu severa *frunđa verde* a Românului, prin care se încununază nu numai gluma și dragostea, dérü în același timpü spendurătórea lui Bugiorü său viteziile lui Ghemișü ?

Latinitatea noastră este unü faptü istoricü atâtü de positivü, atâtü de bine stabilitü pe base sciintifice, încätü n'are nevoiă de a mai fi proptită prin totü feliulu de essagerațiuni sentimentale, ca și cândü ară fi în pericolü de risipă.

(13) Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329.

Frunđa verde s'a născutū de 'mpreună cu naționalitatea română nu la Tibru s'eu la Guadalquivirū, ci la noi a-casă, pe teritoriulū Daciei, in secolarele pădurī alle Carpaților, acolo unde străbuniī noștri s'au formatū și s'au desvoltatū in cursū de vécurī mai 'nainte de a se pogori din munte și a se respāndi pe câmpia.

Și nu numai prin *frunđa verde*, dérū prin mai tóte imaginile celle mai superbe alle selle, poesia nóstră poporană este fia Carpaților.

Numai acolo se putea nasce :

Munții se resunū,
Șoimii se adunū,
Codrii se trezescū,
Frunțele șoptescū,
Stellele scilipescū
Și'n calle s'oprescū...

Numai acolo :

Sórele și luna
Mi-au ținutū cununa,
Bradii și pāltenași
I-amū avutū nuntași,
Preuții—munții mari,
Păseri—lăutari . . .

Numai acolo :

Susū in verfū de brădulețū
S'a opritū unū șoimulețū.
Ellū se uită dreptū in sóre,
Totū mișcāndū din aripóre.
Giosū la trunchiulū bradului
Cresce flórea fragului,
Ea de sóre se feresce
Și de umbră se lipesce.
— Floricică dela munte !
Eū sum șoimū, șoimuțū de frunte,
Eșī din umbră, din tulpinā,
Să'ți vėdū fața la luminā,
C'a venitū pēnē la mine
Mirosū dulce dela tine etc,

Numai acolo bradulū, stegiarulū, șoimulū, copii de predilecțiune ai munților, au putut deveni pentru muza nóstră poporană sacre

simboluri de nălțime, de forță, de viteziă.

Numai acolo, precumū numai pe țermulū mării poesia grécă era in stare de a concepe următorulū capū-d'operă de inspirațiune :

„Era nópte, iubitó, cândū noi ne-amū să-
rutatū. Cine óre să ne fi vėdutū ? Au vėdutū
„nópteā și zorile, stellele și luna. O stelluță
„s'a pogoritū și a spus'o mării, marea a spus'o
„vėselei, vėsla a spus'o plutașului, și plutașulū
„a cantat'o la pórtā iubitei selle!“ (14).

Greculū i-a dictatū oceanulū, noue ni-au șoptitū Carpații.

Pentru unū Românū din Baraganū, din Bugiacū, din șessulū cellū aridū allū Romāniei de giosū, unde degia Ovidiū se plāngea că 'n deșertū vei căuta o frunđa :

Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos... (15)

și unde unū cālătorū svedesū din secolulū trecutū observa cu mirare că nu se póte găsi mai nici unū arbore: „ist in ganz Bes-sarabien fast kein Baum zu finden“ (16), pentru unū asemenea Românū „frunđa verde“ remāne pēnē astă-đi ca unū actū de botezū despre antica facere națională pe inverđitulū plaiū.

Este unū purū românismū, unū productū directū allū pământului dacicū, fără nici o cumnățiā cu Italia s'eu cu Spania.

Trafulū primitivū de pădure a lăssatū și pe aiuri totū in litteratură nesce urme fórte a-dānci, cari offeră o intimă analogiā cu *frunđa verde* a Românului.

Essemplulū cellū mai curiosū și mai evi-dinte de acéstā influință de codru este ve-

(14) Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415.

(15) Ovid., *Trist.*, libr. III, el. 3.

(16) Laxmann, ap. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70. ✕

chilulü alfabetü celticü *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că Britanniä löcuiäü in pădurî: *πόλεις δ'αὐτῶν εἰσιν οἱ δρυμοί* (17), după cumü ni-o spune și Iuliü Cesarü: „*op-pidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt*” (18).

Alfabetulü in cestiune, totü ce póte fi mai de codru, se chiamä *craobh*, „arbore“, și fie-care litterä, *feadhä*, adecä „lemnü“, pórtä câte unü deosebitü nume de plantä in urmä-tórea ordine :

- B. *Beith* (mestécänü);
- C. *Coll* (alunü);
- L. *Luis* (sorbü);
- F. *Fearn* (aninü);
- S. *Sail* (salce);
- N. *Nin* (frassinü);
- H. *Huath* (päducellü);
- D. *Duir* (stegiarü);
- T. *Tinne* (nucü);
- Q. *Queirt* (mărü);
- M. *Muin* (viță);
- G. *Gort* (iederä);
- NG. *Ngedal* (grozamä);
- ST. *Strait* (spinü negru);
- R. *Ruis* (socü);
- A. *Ailm* (bradü);
- P. *Peith-bhog* (érbä mólle);
- O. *Onn* (unü feliü de genistä);
- U. *Ur* (afinü);
- E. *Eadað* (plopü);
- I. *Idað* (tisstü);
- EA. *Eabad* (paltenü);
- OI. *Oir* (sängerü);
- UI. *Uilleaun* (curpenü);
- IA. *Ifn* (cócäzä). (19)

(17) Strab., *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, § 2.

(18) *De bello Gall.*, V, 21.

(19) Rolt Brash, *On the Ogham monuments of the Gaed-hal*, in *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318.— Cf. Pott, II, part. I, p. 220.

La Români poesia poporanä, la Celti alfa-betulü, la ambele némuri însuși simburele des-voltării litterare a orî-cărui poporü, căci tóte intr'o litteraturä se începü prin cân-tecü și prin abecedarü, aü petrificatü astü-feliü memoria unorü epoce primordiale de for-mațiune in adäpostulü pădurilorü.

La noi inse, ca la nimeni altulü, acéstä prețiosä suvenire este nu numai o cestiune de archeologiä, dérü posedä și farmeculü cel-lei mai fericite creațiunii poetice.

Dicemü că la noi ca la nimeni altulü, deși tentative sporadice de a introduce unü asemenea genü s'aü pututü manifesta și pe aiuri sub aceiași acțiune a naturei, dérü n'aü reușitü nicäiri de a prinde rădë-cinä, de a deveni unü modelü, o formulä.

Éecë bunä-órä unü cântecü poporanü ru-tenü din pădurile Galiției :

„Acollo pe munte stä unü *frassinü*, unü *frassinü verde*,
 „Pere in străinătate tinërellulü Cazacü!
 „—Eü perü, eü perü, ni-a sositü clasulü morții:
 „Te rogü, a mea drăguță, dä de scire maicuței.—
 „A venitü muma, a venitü muma, a venitü măicuța,
 „A intorsü alba'i fața cătră feciorașü:
 „—Étä veđi, fetuțule, scumpulü meü copilü,
 „N'ai ascultatü pe tatä, pe mamä, s'ai dusü ðillele telle!—
 „—Te rogü maică, te rogü maică, sä mëngropi frumosü,
 „Sä sune clopotele, sä cânte lăutele,
 „Dërü sä nu mëngrope nici popii, nici dascälü,
 „Ci sä mëngrope numai Căzaci de-ai noștri!
 „Rădicați fraților, rădicați fraților o naltä movilä:
 „Sä afe fie-cine că eü perü din dragoste;
 „Sădiți, suriórelorü, in căpëtiulü meü unü *călinü*:
 „Sä afe fie-cine că din dragoste amü peritü;
 „Vorü veni püsserelle sä ciupescä căline,
 „Imi vorü adduce vești dela drăguța mea!“ (20).

Acestü cântecü gallițianü offerä o mai re-marcabilä assemënare cu inspirațiunea po-poranä a Românilorü decâtü totü ce s'arü pu-

(20) Waclaw z Oleska, *Piesni polskie i ruskie ludu gali-cijskiego*, Lwów, 1835, in-8, p. 339:

„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki,
 „Zahybaje na czuzyni kozak moloden'ki:
 „Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty,
 „Proszu tebe, moja myla, daj matyn'ci znaty etc.“

té găssi în Italia sétu în Spania, căci nu numai se începe printr'unu „frassinu verde“, carele caracterisă pe tēnerulū Cazacū, după cumū printr'unu călinū cu fructele sēlle roșie se caracterisă mai la valle amorulū, dērū pēnē și inchiăierea'y ni adduce a-minte vrēndū-nevrēndū rugăminteā finală a nenocitulū clobănașū din ballada „Mieóra“.

Veciniū noștri Ruteni arū fi pututū dērō, mai allesū în regiunea ost-carpatină a Galliției, să formeze și dēnșit genulū poeticū allū *frunđei verđi*; ei s'aū opritū înse la o încercare sétu doue, fără a fi mersū înainte, pe cândū Românulū surprinse din capulū loculū tōtā frumseșea, tōtā bogăția viitōre a germenulū, grăbindu-se a-i da o deplină desvoltare.

Totū așa la Germani și la Slavi alfabetulū se numesce *buchstāben* sétu *bukwi*, adecă „bețe de fagū“, denotāndū prin urmare ca și la Celți légēnulū codrēnū allū artei de a scri; dērū numai Britanniū impinseserā debutulū pēnē la ultimele'y consecințe, botezāndū fiecare litteră, fie-care diftongū cu câte unū nume de plantă.

Cātū de adāncū s'a înrādēcinatū și cātū de departe s'a ramificatū la Romāni suvenirea anticulū traiū de codru, desvoltāndu-se mai cu sēmā în sfera cea poetică a viueței, probă este, pe lōngă „frunđa-verde“, caracteristiculū *bradū* dela nunțele nōstre țerrānesci.

„Bradū — dicē d. Massimū — este ramura de bradū ce se pune la mirese; de aci *điua de bradū*, sétu simplu *bradulū*, pređiua cununielorū; a *điua bradulū*, a điua la mirēsă în pređiua cununielorū sétu și 'n điua de cununie pēnē să pornēsă la biserică.” (21).

Nicāiri ațuri nu se găsesc ce-va assemenea.

Și totuși mai multe alte popōre aū debutatū ca și Romāni printr'unū légēnū de pădure.

O acțiune identică a naturei inspiră pretutindenī începuturi identice; nu pretutindenī înse elle potū agiunge la perfecta lorū espressionē, îndurāndū adesea, sub legea *selectiunii naturale*, ceia-ce se chiamă în biologiă „arrēt de développement“.

Serbulū, de pildă, cāntă:

«Cresce unū subțire bradū
«Pe doui munți mari;
«Dērū nu era bradulū,
«Ci o fētā naltă...» (22)

S'arū păré că auđi ballada romānă „Annelulū și năframă”:

«Fost'a fostū unū crăișorū,
«Tinerellū māndru feciorū,
«Cumū e bradulū codrilorū
«Susū pe vârfulū munților...»

La Serbi acēstā imagine a bradulū, provenită ca și la noi din contemplațiunea codrilor de munte, este o escepțiune, unū grăunte remasū sterpū, deși arū fi pututū să rodēsă; la Romāni înse ea a devenitū o notă nedispensabilă dintr'o vastă simfoniă, plină de celle mai bogate variațiuni pe aceiași temă.

Ne resumămū.

Pelōngă atâtea alte differite probe, *frunđa-verde* demonstră și ea că naționalitatea nōstră s'a nāscutū pe plaiū, nu pe câmpia.

Ea ni procură mai pe d'assupra unū punctū cronologicū fōrte importantū.

Romāniū din Macedonia n'aū pe *frunđa verde*.

Poesia lorū poporană, de care ni dă cățiva interesantī specimenī d. Caragiani, nu în-

(21) *Glossariū*, v. bradū.

(22) Karadzic, *Srpski rječnik*, Beč, 1852, in-8, p. 253.

COLUMNA LUI TRAIANU

REVISTA SCIINTIFICA, LITTERARIA SI INDUSTRIALA

SUB REDACTIUNEA

D-lui B. P. HASDEU

Esse o dată pe lună în formatu 4 mare : istoriă, științe economice, dreptu, medicină, științe naturale poesiă, bibliografia, literatură poporană, etc.

PREȚULŪ ABONAMENTULUI

Pentru capitală : 20 lei noui. — Pentru districte : 30 lei noui. — Pentru străinătate : 40 lei noui séu 20 fiorini.
Abonamentul este număi pe annu, începēdū totū-d'a-una de la 1 genariū.

La redacțiunea *Revistei* se pōte găssi o colecțiune completă pe annii 1870 — 72, coprinđēndū serieri originale de D-nii V. Alexandri, A. Odobescu, A. Papadopolū-Callimachū, Dr. Davila, Dr. Z. Petrescu, Dr. V. Vlădescu, Gr. G. Tocilescu, V. Maniū, C. Esăreu, G. Missailū, etc.

Prețulū colecțiunii întregi din patru tomuri : 100 lei noui.

Colecțiunea separată pe annulū 1870 : 40 lei noui.

Colecțiunea separată pe fie-care din cēi-l'alți annū — câte 30 lei noui.

Redacțiunea și administrațiunea se află în București, Callea-Mogoșoia No. 172.